

TC
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**MENZİL NAKŞİLİĞİ KADIN CEMAATİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: ADIYAMAN ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

Doç.Dr. Y. Mustafa KESKİN

HAZIRLAYAN

Sunay YILDIRIM

ELAZIĞ-2009

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

MENZİL NAKŞİLİĞİ KADIN CEMAATİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: ADIYAMAN ÖRNEĞİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. Y. Mustafa KESKİN

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MENZİL NAKŞİLİĞİ KADIN CEMAATI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: ADIYAMAN ÖRNEĞİ

Sunay YILDIRIM

**Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Din Sosyolojisi Bilim Dalı**

2009; Sayfa : VIII+105

Menzil Nakşîliği Kadın Cemaati Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Adıyaman Örneği adlı bu çalışmada tarikat geleneğinde bayan mürideler arasındaki günlük yaşam pratiği ve bu pratikteki sonuçları doğuran inanca bağlı temel dinamikleri anlamaya çalıştık. Bu bağlamda “Nasıl yaşıyorlar?”, “Nasıl algılıyorlar”, Nasıl hissediyorlar?”, Nasıl uyguluyorlar?”, “Yaşama nasıl bakıyorlar?” gibi pek çok soruya yanıt aramaktayız. Buradan hareketle yapılan çalışma, esas itibariyle bir din sosyolojisi çalışmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, tarikat, mürid, inanç, kutsal.

SUMMARY

Masters Thesis

**AN SOCIOLOGICAL INVESTIGATION ON WOMAN CONGREGATION OF
MENZİL NAKŞİLİK: IN CASE OF ADIYAMAN**

Sunay YILDIRIM

**T.C.
University of Firat
Institute of Social Sciences
Main Science Branch of Sciences of Philosophi and Religion Science
Branch of Religion of Sociology**

2009, Page : VIII+105

In this study called as “An Sociological Investigation on Woman Congregation of Menzil Nakşilik : In Case of Adıyaman”, we understood the daily live practice between woman disciples in the religious order tradition and main dynamics depended on belief that caused results in this practice. In this context we have been looked for answers of more questions as “How do they live”, “How do they perceive”, How do they feel”, “How do they apply” and “How do they superintend the live”. This study that made according to point of this view, is an investigation about religion sociology.

Key Words: Mysticism, religious order, disciple, belief, celestial.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu	1
B. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
C. Araştırmanın Hipotezleri.....	2
D. Araştırmanın Sınırları	3
E. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ

A. TEMEL KAVRAMLAR

1. Tasavvuf.....	6
2. Sufî	9
3. Şeyh	10
4. Tarikat	11
5. Dergâh	11
6. Nakşîlik.....	12

B. TASAVVUFUN KAYNAKLARI

1. İç Kaynaklar (Kuran ve Sünnet)	13
2. Dış Kaynaklar	13

C. TASAVVUF TARİHİNİN GELİŞİM SEYRİ

1. Zühd Dönemi	14
2. Tasavvuf Dönemi.....	17
3. Tarikatlar Dönemi.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

NAKŞİLİK VE MENZİL NAKŞİLİĞİ

A. NAKŞİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

B. TÜRKİYE'DE NAKŞİLİĞİN YAPILANMASI

C. NAKŞİBENDÎ TARİKATININ TEMEL PRENSİPLERİ

D. MENZİL DERGÂHI	35
--------------------------------	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

A. TARİKAT GELENEĞİ.....	39
1. İntisap.....	39
1.1. Kadın Müridelerin Tarikate İntisap Ediş Sebepleri	39
1.2. Kadın Müridelerin Tarikate İntisabı	41
2. Şeyhin Vasıfları ve Konumu.....	44
2.1. Şeyhin Belirlenmesi	44
2.2. Şeyhin Otoritesinin Kaynağı.....	45
2.2.1. Silsile	45
2.2.2. Seyyitlik	46
2.2.3. İlm-i Ledün	47
3. Şeyh – Müride İlişkisinin Niteliği	48
4. Kadın Müridelerin Şeyhe Bakışı.....	50
5. Keramet ve Kadın Müridelerin Keramete Bakış Açısı.....	54
B.TARİKATTA ADAP VE ERKAN	58
1. Zikir	58
2. Hatme.....	62
3. Rabıta.....	67
C. İNANÇ VE İBADETLER	70
1. İnançlar	70
1.1. Mehdi İnancı	70
1.2. Kader İnancı.....	70
2. İbadetler	71
2.1.Namaz	72
2.2. Oruç	73
2.3. Zekât	74
2.4. Hacc	75
D. DÜNYA GÖRÜŞLERİ VE SOSYAL İLİŞKİLERE İLİŞKİN TUTUM VE DAVRANIŞLAR.....	77
1. Dünya Görüşleri.....	77

1.1. Siyasi Tutumları.....	77
1.2. Müziğe Bakış	78
1.3. Tarikat Geleneğinde Temizlik ve Süslenme	80
1.4. Örtünme	81
1.5. Kadın Müridelerin Teknoloji Anlayışı	83
1.6. Ekonomik Tutumlar	84
1.7. Eğitim İle İlgili Tutumlar	85
1.8. Ahlaki Tutumlar	86
2. Sosyal İlişkiler	88
2.1. Erkeklerle Sosyal Münasebet.....	88
2.2. Tarikat İçerisinde Kadın Müridelerin Katmanlaşması.....	89
SONUÇ	91
BİBLİYOGRAFYA	94
EKLER	97
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.s	: aleyhi selam
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
cc.	: cella celalu
Hız.	: Hazreti
İsam	: İslami Araştırmalar Merkezi
km	: kilometre
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
s.a.v	: salallahu aleyhi vesellem
vb.	: ve benzeri
vs	: ve saire
Yay.	: Yayını
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trhsz	: Tarihsiz
Ünv.	: Üniversite
Fak.	: Fakülte
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
v.d.	: ve diğerleri
Haz.	: Hazırlayanlar

ÖNSÖZ

Asırlar boyu İslam dünyasında, mevcudiyetini koruyan ve insanları pek çok yönde etkileyen en önemli akımlardan birisi de Tasavvuttur. İslam kültür birikiminin temel unsurlarından birini oluşturan ve inanç, düşünce, ahlak, sanat ve aksiyon planında yoğun bir şekilde tesirini hissettiren Tasavvuf hareketi, son zamanlarda gerek ülkemizde gerekse tüm dünya da tekrar ilgi odağı haline gelmeye başlamıştır. Ne var ki Tasavvuf ve tarikat meselesi, eskiden olduğu gibi günümüzde de en çok tartışılan, lehinde ve aleyhinde görüşler serdedilen konulardan biridir.

Menzil Nakşîliği kadın cemaati Adıyaman örnekleminde yola çıkarak gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada, bayan mürideler arasındaki günlük yaşam pratiği ve bu pratikteki sonuçları doğuran inanca bağlı temel dinamikleri anlamaya çalıştık. Araştırmada bayan mürideler, “Nasıl düşünüyor?”, “Nasıl hissediyor?”, “Yaşama nasıl bakıyor?” , “Dünyayı nasıl algılıyor?”, gibi pek çok soruya yanıt bulmaya çalışmaktayız.

Menzil Nakşîliği kadın cemaati üzerine sosyolojik bir araştırma: Adıyaman örneği adlı çalışmamız giriş hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, amacı, sınırları, yöntem ve teknikleri, araştırmanın hipotezlerini ele aldık. Birinci bölümde, araştırmanın kavramsal ve kuramsal temellerini; ikinci bölümde, Nakşîlik ve Menzil Nakşîliğini ve üçüncü bölümde de tarikat geleneği, tarikat adap ve erkânını, inanç ve ibadetleri, dünya görüşleri ve sosyal ilişkiler ele alınmıştır.

Çalışmam boyuca önemi katkılarıyla bana destek olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Yahya Mustafa KESKİN Bey’e, manevi desteğini benden eksik etmeyen sevgili anneme, Elazığ’a her gelişimde yanımda bulunan Suna ŞEKER Hanıma, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her türlü bilgisine başvurduğum dergâhtaki bayan müridelere ve benden yardımını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Tüm toplumlarda görülen ve toplum yapısının en önemli kurumlarından biri olan din, toplumdaki bireylerin tutum ve davranışlarına yön veren en önemli amillerin başında gelir. Bu itibarla din sosyolojik bir perspektifle araştırılması amacını taşıyan din sosyolojisinin objesi olmuştur. Din sosyolojisi, kendisine konu olarak toplumun ortaklaşa yaşadığı dini hayatı, din ve toplum ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan etki ve tepkiler ile dini grupların incelemesini¹ seçmiş olan genç bir bilim dalıdır.

Toplumun dini hayatını İlahiyat, Felsefe, Tarih, Psikoloji, Etnoloji vs. gibi bilimler yönünden incelemek mümkündür. Ancak Din sosyolojisini bu bilim dallarından ayıran yönü içtimai olaylar olarak din olaylarını inceleme konusu yaparken, onu sosyal kontesti içinde, öteki toplumsal faktörlerle münasebetini göz önünde tutarak ele almasıdır.² Toplumumuzun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturan “Tasavvuf ve Tarikat” konusunda ülkemizde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Dini ve toplumsal hayatımızda önemli bir yeri olan “Tasavvuf” olgusunun din sosyolojisinin bilimsel yöntemleriyle incelenmesi, Türk toplumunda yaşanan dünyaya karşı bir duruş olan “zühd” ve “tarikatlara” daha iyi anlaşılmasına imkân verecektir.

Buradan hareketle araştırmamızın konusunu, Adıyaman Menzil Dergâhı Kadın Cemaati oluşturmaktadır. Bu bağlamda Menzil dergâhına bağlı kadın cemaatinin tarikate intisap nedenleri, din tarikat ve dünya algılamaları ile çeşitli dini kültürel olaylara bakış tarzı irdelemeye çalışılmıştır. Tarikat geleneğinde kadın mürideler arasındaki günlük yaşam pratiği ve bu pratikteki sonuçları doğuran inanca bağlı temel dinamikler anlatmaya çalışacağız. “Nasıl Yaşıyorlar?”, “Nasıl algılıyorlar?”, “Neler düşünüyorlar?”, “Nasıl hissediyorlar?”, “Nasıl uyguluyorlar?”, “Yaşama nasıl bakıyorlar?” gibi pek çok soruya yanıt aramaktayız. Tarikat geleneğinde kendilerinin “bizler”, intisap etmeyenlerin “ötekiler” olarak algılanmasına belki de bir kapı açmaya çalışacağız.

¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İst. 2002, s.52

² Günay, a.g.e., s.52

B. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Din sosyologları toplumların dini – sosyal yaşamlarını sosyolojik bir yaklaşımla ele alırlar. Bugün Türkiye’de din en genel hatları ile “Resmi İslam” ve “Paralel İslam” olarak iki temel yapıda ele alınabilir.³ Bu ayrımın resmi din, bizzat devletin kontrolündeki doğrudan denetimi altındaki tüm yapıları kapsamaktadır. Paralel İslam ile devletin denetleyemediği tarikat, cemaat ve diğer dini oluşumlar kastedilmektedir. Bu ikili ayrım, Cumhuriyetin ilanının ilk yıllarından itibaren kendini göstermiştir.

Ülkemiz toplumunun önemli bir kesiminin din anlayışı, kitabî din anlayışından uzak olup, halk dindarlığının tezahür biçimlerini sunmaktadır. Bu tür din anlayışı içinde tasavvuf ve tarikatlar önemli bir yer tutmaktadır. Tasavvufî eğitim, kitabî olarak değil de söylemsel olarak halka öğretilmektedir. Öyle ki halkın büyük bir kesiminde tasavvuf ve tarikatlar, dini hayatta önemli fonksiyonlar icra eden mekânlar haline gelmiştir. Bu araştırmadan temel amaç, Adıyaman Menzîl Dergâhı Kadın Cemaatinin inanç ve uygulamalarını, din ve dünya algılamalarını, çeşitli güncel dini, siyasi, ekonomik ve kültürel olgulara karşı takındıkları tutum ve davranışları, din sosyolojisinin verileri ile incelemeye ve açıklamaya çalışmaktır.

C. Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmada şu varsayımlardan hareket edilmeye çalışılmıştır.

- 1- Tarikatta, menzîl ziyareti önemli bir yer tutar.
- 2- Şeyh, bayan mürideler nazarında mutlak manevî otoriter olarak, merkezi bir konuma sahiptir.
- 3- Şeyh’in belirlenmesinde bayan müridelerin fonksiyonu yoktur.
- 4- Şeyh, bayan vekiller aracılığıyla müridelerini dünyevî konularda yönlendirir.
- 5- Tarikatta “tam teslimiyet” prensibinden hareketle, müridelerin beklentilerinin gerçekleşeceği zannı yaygındır.
- 6- Kadın Cemaati içinde hiyerarşik bir yapılanma söz konusudur.

³ Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*, Hil Yayınları, İstanbul, 1990, s.14

- 7- Seyyitlik unvanı, şeyh ve şeyhin ailesine ayrıcalık ve prestij kazandırır.
- 8- Cemaat, genel olarak siyasetten uzak bir duruş sergiler.
- 9- Bayan mürideler arasında keramet ve menkıbeler önemli bir yere sahiptir.
- 10- Mürideler ibadetlerini yerine getirme konusunda itinalıdır.
- 11- Cemaati oluşturan bayanların büyük bölümü eğitim seviyesi düşük bireylerdir.
- 12- Cemaatin kanaatkâr bir dünya görüşü sunması çok sayıda dar gelirli insanı bu çatı altında toplamıştır.

D. Araştırmanın Sınırları

Bu araştırmanın bulgularını, Adıyaman Menzil Dergâhı Kadın Cemaati ile sınırlarıdır. Adıyaman Merkez dışındaki ilçeler ve köyler araştırmamıza dâhil edilmemiştir. Araştırmanın belli bir zaman diliminde yapıldığı düşünüldüğünde, araştırmanın bulguları söz konusu zaman dilimiyle sınırlıdır.

E. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Toplumsal olaylar olarak din olayları inceleme konusu yapılırken seçilecek yöntemin isabetlilik payının çok önemli olduğu kuşkusuzdur. Bir araştırmanın bilimsel olup olmadığı, araştırmada takip edilen yöntemle yakından ilgilidir. Bununla birlikte araştırma yöntemlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılan tekniklerde, bilimsellik açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, araştırmaların her türlü ön yargıdan uzak kalınarak nesnel olarak değerlendirilmesi de dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, istenilen bilgiye ulaşabilmek ve sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için kullanılacak yöntem ve tekniklerin seçimi üzerinde önemle durulmuştur. Bunun sonucunda, inceleme konusu yaptığımız tarikat üyelerinin, dini hayatını açıklayabileceğimiz en iyi metodun alan çalışması olduğuna karar verdik. Buradan hareketle araştırmanın bulguları saha araştırması çerçevesinde gözlem, mülakat, tarikata

ait yayınevi tarafından yayınlanmış kitap ve kasetler ile birinci dereceden eserler kaynak olarak kullanılmıştır.

Çok sayıda bayan mürideyle görüşme yaptık. Görüşme (mülakat) sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir.⁴ Birçok kişi düşündüklerini açıklamada, sözlü anlatımı yazılı anlatıma tercih edilir. Görüşme ile veri toplamanın geniş uygulama alanının bulunması, bu tekniğin birçok araştırmada kullanılmasında etkili olmaktadır.

Bilindiği gibi nitel araştırmalarda yaygın ve hatta en yaygın olarak kullanılan tekniklerden biriside katılımlı gözlem tekniğidir. Saha araştırmamızı gerçekleştirirken, imkânların el verdiği ölçüde araştırma sahasındaki cemaatin en önemli dini uygulamalarına bizzat katılarak gözlemlerde bulunmaya çalıştık. (Annelerden tövbe almak, hatme, sohbetler vb.)

Dergâha ilk ziyaretim, tarikata intisaplı bir arkadaşım aracılığıyla oldu. İlk ziyaretim sırasında hatmeden sonra vekil bayanla tanıştırıldım. Ne iş yaptığım, dergâha nasıl ve kiminle geldiğim, niçin bu konuyu seçtiğim ve tasavvufa karşı duruşum soruldu. Bu çalışma için izin alınılması gerektiği ifade edilerek belli bir zaman sonra kendilerini aramam benden istenildi. Telefonlarının sıklığına rağmen uzun bir süre izin verilmesini bekledim. Daha sonra başka bir vekilin yönlendirmesiyle menzili ziyaret ederek yetkililerle görüşme olanağı elde ettim ve bu izin verildi.

Hatmelerin yapıldığı dergâhları her ziyaret edişimde, tanıştığım bayan mürideler tarafından küçük soruşturmalardan geçirildim. Bu hanımlarla yaptığım ilk konuşmalar oldukça kısa olup, müridelerin sorduğum sorulara verdikleri cevaplar oldukça temkinliydi. Bu esnada dikkatimizi çeken en önemli husus, bayan müridelerin kendilerinin konuya vakıf olmadıkları söyleyerek, sürekli olarak beni vekil bayana yönlendirmeleriydi. Zamanla dergâh ziyaretlerim arttı, ev toplantılarına gittim ve daha sonraları bayan müridelerle birlikte Menzil Köyünü ziyaret ettik. Bayan mürideler ile birlikte “çorba ve kepekli ekmek” yedik. Tövbe aldık, talimatları dinledik, merkatı ziyaret ettik.

Zamanla dergâhta pek çok bayan mürideyle tanıştım, sohbetlere katıldım. Bazı geceler tarikata mensup bayan müridelerin evinde kaldım. Bu bana hem üyelerin tekke

⁴ Zeki Aslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2004, s.117

dışındaki yaşamları hakkında geniş bilgi sahibi olma, hem de doğrudan soru sorma olanağı yarattı.

Her düzeyde bayan mürideler ile konuştum. Alt katmandaki bayan mürideler bana önce tövbe almamı söylediler. Orta katmandaki bayanlar ise daha çok tasavvuf hakkında bilgi vererek, Menzil Nakşîliğinin resmi yayın organı gibi fonksiyon gören Semerkant yayınlarını ve tasavvuf hakkında okumamı tavsiye ettiler. Önerilen bu kitapları araştırmamda kaynak olarak kullandım.

Doğrudan şeyhin ailesindeki bayanlar ile mülakat olanağımız hiç olmadı. Ancak, çok kısa ve ayaküstü sohbet ortamımız oldu.

Bu çalışma sırasında Menzil Dergâhından ayrı olarak farklı tarikat kollarındaki hanımlar ile onların toplantılarına da katılma imkânı buldum. Bu toplantılar genellikle evlerde yapılmaktaydı. Bu durum bana farklı tarikat kollarını Menzil Dergâhı ile karşılaştırma olanağı verdi.

Sonuç olarak tarikat hiyerarşisinde farklı konumlardaki kişilerle yapılan uzun süreli açık mülakatlar, sohbetler, yazılı kaynaklar, genel gözlemler, kaynak kişilerin özel bilgilerinden oluşan bilgi ve veriler, çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmuştur. Alan araştırması süresince ve daha sonra elde edilen verilerin tez haline getirilmesi sırasında bilimsel etik çerçevesi içinde kalmaya son derecede özen göstererek, mümkün olduğunca tarafsız bir bakış açısı ile değerlendirme yapmaya çalıştım.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ

A.TEMEL KAVRAMLAR

1. Tasavvuf

Zaman içinde tasavvufun pek çok tarifi yapılmıştır. Bunda tasavvufun, nazari ve aklı değil, tecrübî bir ilim olmasının payı büyüktür. Yapılan tarifler, bu tarifleri yapan kişilerin durumuna göre şekillenmiştir. Çoğu kimseler tasavvufu tarif ederken ahlâk unsuruna öncelik tanırırlar. Bu eğilim, sofiler arasında yaygın olduğu gibi, sofilerin dışında kalan araştırmacılar ve kültürel tarihçiler arasında da oldukça yaygındır. Bu tariflerin, genel bir değerlendirmesini yapabilmek için onlardan önemli olan bazı tanımları nakledeyim:

İbn Haldun’a göre: “Bu ilim İslam toplumunda ortaya çıkan şer-i ilimlerden biridir. Asıl şudur: Tasavvuf ehlinin yolu sahabe ve tabiundan olan selefiyye büyükleri nazarındaki hak ve hidayet yolu idi. Tasavvufun esası dünya ziynet ve güzelliklerinden yüz çevirmek, insanların çoğunun meylettği mal, makam ve diğer dünya zevklerinden kalbini ayırarak, halktan ayrı davranarak hakka yönelmek, ibadet ve taata sarılmaktır.”⁵

Tasavvuf, İslam’ın ahlak anlayışının bir hayat tarzı olarak yaşanması tecrübesidir. İnsanın iç dünyasını imar edip kötü huyları iyilerle değiştirerek ahlakî olgunluğa ulaşmasını sağlamak ve hakikati anlamak için benimsediği bir hayat felsefesidir.⁶

İmam Gazâlî (ö.505/1111): “ Tasavvuf, kalbi yalnız Allah’a bağlayıp, masivadan ilgiyi kesmektir.”⁷ “Tarikat nefse karşı mücadeleyi ön plana almak kötü sıfatları (huyları) atmak diğer her şeyle ilişkiyi keserek olanca gayretle Allah’a yönelmektir. Bu dereceye ulaşınca, Ulu Allah kulunun kalbine egemen olur ve orayı ilim nurları ile aydınlatmayı kendi üzerine alır.”⁸

⁵ Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s.35

⁶ Mehmet Necmettin Bardakçı, *Sosyo - Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s.17

⁷ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1998, s.24

⁸ İmam Gazali, *El-Munkizü Mined Dalal ve Tasavvufi İncelemeler*, (Haz:Abdülhalim Mahmud), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1990, s.238

Cüneyd Bağdâdi (ö.297/909): “Tasavvuf Allah’ın Safâyı sana has kılmasıdır. Allah’tan gayri her şeyden (masiva) gönlü arındıran kimse gerçek sofidir.”⁹

Cüneyd Bağdadi’ye göre: “Sulh olmayan bir savaştır. Dağınık olmayan zihinle Allah’ı zikretmek sema ile vecde gelmek, sünnete uygun bir şekilde amel etmek, maddi şeylerden ilgiyi keserek Allah ile beraber olmaktır. Vakitleri muhafaza etmektir. Hakk’ın seni senden öldürmesi, kendisi ile diriltmesidir. Halka uyma kirinden arınmak, süfli huylardan ayrılmak, beşeri ve adi vasıfları söndürmek, nefsanî davalardan uzaklaşmak, ruhani vasıflar kazanmaya gayret etmek, hakiki ilimlere sarılmak, daima en uygun olana göre hareket etmektir. Herkese nasihatte bulunmak, Allah’a elest bezminde verilen söz üzerinde samimiyetle durmak, Resulullah’a ve şeriatına uymak¹⁰tır.”

Ebü’l-Hüseyn Nuri (295/907): “Tasavvuf, nefsin bütün zevklerini terk etmek¹¹”; Maruf Kerhi’ye (ö.200/815) göre ise; “Hakikatleri almak ve halkın elinde bulunana ümit bağlamamaktır.”¹²

Ebu Muhammed Ceriri (321/933): “Tasavvuf güzel ve ulvi olan her çeşit huyları kazanma girişiminde bulunmak ve çirkin her nevi huylardan uzaklaşmaya çalışmaktır.”¹³

Seyyid Şerif Cürcânî (740- 816/339- 1413) “Tasavvuf Şeriatın zahir ve batının, ahkâm ve adabını bilip yaşamaktır.”¹⁴

Ebu Bekir Şibli (ö.334/945): “ Karşılıklı dostluk ve sevgidir. Hiçbir kaygı duymadan Allah ile beraber olmaktır. Yakıcı bir ateştir. Duyu organlarını zapt etmek ve ruhun üfleyişlerine kulak vermektir. Tasavvuf şirktir, ortaklıktır. Çünkü tasavvuf kalbi masivadan muhafaza etmektir. Hâlbuki masiva diye bir şey yoktur.”¹⁵

Ebu Ali er-Ruzbari: “Tasavvuf, dostun kapısından kovulursa dahi onun kapısında konaklamaktır.”¹⁶

Muhammed bin Hafif (371/981): “Tasavvuf, kalbi beşeriliğe saplanıp kalmaktan arıtmak, bedensel hazlardan ayrılmak, beşeri sıfatları silmek, benlik davasından

⁹ Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.34

¹⁰ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990, s. 31- 32

¹¹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1990, s.22

¹² Kara, a.g.e., s.31

¹³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s.37

¹⁴ Eraydın, a.g.e., s.39

¹⁵ Kara, a.g.e., s.33

¹⁶ Abdulkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, Alperen Yayıncılık, Anlara, 2003, s.466

kaçınmak, tanrısal sıfatlarla bezenmek, hakikat bilgisine bağlanmak, bütün insanlara iyiliği tavsiye etmek, Allah'ın Resulüne tam uymaktır.”¹⁷

Amr b. Osm Mekkil (ö.291/903): “Tasavvuf, kulun içinde bulunduğu vaktin gereğine göre, o vakit içinde işlenmesi en uygun olan amelle meşgul olmasıdır.”¹⁸

Zünnun Mısrî (ö.245/859): “Sofî o kimsedir ki, konuştuğunda sözü ile hakikatleri açıklar, sukut ettiği zaman da masivadan (Allah'ın dışındakilerden) alakaları, kesmek suretiyle organları onun adına konuşur.”¹⁹

İmamı Rabbani (1031/1621): “Tasavvuf, şeraitin yardımcısı olup, şeraitin üçüncü merhalesi olan ihlâsı elde etmeye yarar.”²⁰

“Ebu Amr Dımışkı: “Tasavvuf, âlemi baştanbaşa noksan görmek ve her noksandan münezzeh olanın müşahedesi için gözlerini bütün noksanlardan yummandır.”²¹

“Tasavvuf Hz.Peygamberin (s.a.v.)’ın manevî otoritesinin terbiye, irşat, davet ve tebliğ adıyla devam eden müessesleşmiş şeklidir.”²²

“ Tasavvuf, insanın kalbindeki kötü vasıflarla onlardan kurtulma çarelerinden; kalbideki iyi vasıflarla onları kazanma yollarından; manevî mertebeleri kat ederek en yüksek mertebe olan “ İnsan-ı Kâmil” mertebesine ulaşmanın kurallarından ve nihayet “ Tevhit”in sırlarından bahseden bir ilimdir.”²³

Tasavvuf tarifleri daha pek çoktur. Yapılan tarifler yapanların durumuna göre şekillenmiş olmakla birlikte bütün tariflerdeki esas unsur, “nefsi yenmek, onu kirlerden temizleyerek ruhi kuvvetleri terbiye etmek, Kuran ve Sünnetin gösterdiği yolda çokça ibadet etmek, hakikatin bilgisini elde edip Allah’la vuslatı gerçekleştirmektir.

¹⁷ Yasar Nuri Öztürk, *Kuran ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990, s.24

¹⁸ Mehmet Necmettin Bardakçı, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, İstanbul, 2005, s.18

¹⁹ Bardakçı, a.g.e., s.18

²⁰ Öztürk, *Kuran ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s.24

²¹ Sadık Dana, *Tasavvuf ve Marifetullah*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1995, s.14

²² H.Kamil Yılmaz, *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf (Kur'an-ı Kerim ve Sünnette Tasavvuf)*, Altınoluk Yay., Ankara, trhsz., s.25

²³ Türer, a.g.e., s.26

2. Sufi

Sûfi kelimesi hangi kökten türetildiği hususunda değişik görüşler vardır. Bunlar şöyle sıralamak mümkündür:

1. Safvet, durgunluk, bulanık olmayan anlamına gelen “safu” kökünden
2. Zahitçe yaşayışları bilinen “Benu Sufe” kabilesinin adından
3. Medine mescidinde yapılan “Suffa” dan,
4. Sıfat kelimesinden,
5. Bir çöl bitkisi olan “sufane”den,
6. Ense saçı manasına gelen “sıfatü’l-kafa”dan,
7. Yunanca hikmet anlamına gelen “Sophia”dan,
8. Saffi evvelden, namaz kılanların ilk saffi,
9. Yün anlamına gelen “Suf” tan²⁴ türetildiği şeklinde görüşler mevcuttur.

Kelimenin “suf” tan türediği yaygın kanaat ve en çok tasvibe mazhar olan görüş olduğu dikkat çekmiştir. Gerçekten de dil kurallarına göre “Tasavvuf” ve “Sûfi” kelimelerinin türeyebileceği en uygun kelime suf’tur. Bu görüş, sadece dil kurallarına uygunluğu bakımından değil, aynı zamanda tarihi bilgi ve bulgularla desteklendiği için yaygın bir kabule mazhar olmuştur.

Arapça’da birisinin, gömlek anlamındaki “el-kamis” : giyme işini anlatmak için “tekammesa” fiili kullanılırken, yün ve yünlü elbise anlamındaki “es-sûf”u giyme fiilini ifade etmek için de “tesavvefe”²⁵ kullanılmaktadır.

Bize ulaşan rivayetlerden, yün elbise giyme uygulamasının Sahabeler arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, bizzat Hz.Peygamber (s.a.v.)’ın bir “yün cübbe”sinin bulunduğu ve yamalı bir yün elbise içinde vefat ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Ebu Mûsâ el-Eşari (44/664)’nin nakline göre, sahabeler yağmur yağdığı vakit koyun gibi kokuyordu. Tabi’un’dan Hasan el-Basri(110/728)’de “Bedir savaşına katılmış olan yetmiş sahabeye yetiştim, bunların yün elbise dışında bir şey giydiklerini görmedim.” sözünün sahibidir.²⁶

²⁴ Kara, a.g.e., s.27

²⁵ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yedi Veren Yayınları, Konya, 2001, s.47

²⁶ Uysal, a.g.e., s.48

Sadece bir kaçını zikrettiğimiz bu tür haberler, sahabelerin de genel olarak yün elbise giydiklerini göstermektedir.

Sûfi kelimesini “sûf”a nispet ettikten sonra, akla ilk gelen husus; Tasavvuf’un yün elbise giymek, mutasavvıfın yün elbise giyen kişi olduğunu kabul etmektir. Bu basit tespit, doğru olmakla birlikte Tasavvufun yün elbise giymekten, mutasavvıf’ın da yün elbise giyen kişiden ibaret olmadığını belirtmek gerekir. Her ne kadar dış görünüşlerine, elbiselerine bakılarak bu isimlendirme yapılmışsa da sofilerin yalnız dış ile meşgul, içi boş kişiler olduklarını söylemek de yanlış bir kanaattir. Bu her şeyden önce tarihi gerçeklere uygun bir tutum değildir.

İlk devirlerde yün giysi, onu giyen kişinin ruh dünyasını, dünyaya, şatafata ve lükse olan tepkisini yansıtmış, kişinin zahidane yaşamanın bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Böyle olunca “Tasavvuf” karşımıza “yün giyme” anlamına ilaveten farklı ve derin anlamlar taşıyan bir kavram olarak çıkmaktadır. Bu nedenle “Tasavvuf”ın tanımlarının bir kısmında yün elbisenin simgelediği “dünyaya rağbetsizlik, nefse hoş gelen şeyleri terk” gibi unsurlar öne çıkmaktadır.

3.Şeyh

Sözlükte şeyh, ihtiyar ve yaşlı kişi anlamına gelir. Yaşlı kadına şeybe denir. Şeyh kelimesinin birçok çoğul şekilleri vardır. Şuyuh, meşayih, eşyah, şeyhan gibi.²⁷ Terim olarak dervişleri, tarikatın seyr-ü sülûk esaslarına göre yetiştiren ve denetleyen mutasavvıfın adıdır. Şeyh yerine “mürşit” kelimesin de kullanılır.²⁸ Şeyhler çeşitlidir: sohbet şeyhi, ta’lim şeyhi, tarikat şeyhi, terbiye şeyhi, irşad şeyhi, teslik şeyhi.²⁹ Bir tasavvuf terimi olarak kullanılmadan evvel şeyh, hadis ravisi ve fıkıh âlimi anlamında kullanılmıştır.³⁰ Herhangi bir yerde şeyhin temsilcisi durumunda olan kişilere “Halife” denir ki, bunlar da şeyhlerde bulunan özellikleri taşımaları gerekir.³¹

²⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili 1*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.53

²⁸ Kara, a.g.e., s.225

²⁹ Ethen Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s.610

³⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili 1*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.54

³¹ Küçük, a.g.e., s.111

Tarikate giren kimse kendini “şeyh”e teslim etmek, ondan ne gelirse kabul etmek zorundadır. Mürid veya salık adı verilen çırağın ne zaman eğitiminin tamam olduğuna yine şeyh karar verir.³²

4. Tarikat

Tarikat, Arapça yol demektir. Bu kelime, bir bakıma metod, usul anlamına gelir.³³ Terim olarak tarikat, bir pire bağlı olarak ortaya konan ayin, zikir ve nafile ibadetlerle hakikati arama yolu³⁴dur. Tarikatlar, kurucu olan şeyhlerin adlarıyla anılır: Mesela, Hacı Bayram-ı Veli’nin kurduğu tarikata, Bayramiyye; Hacı Şaban Veli’ninkine Şabaniyye; Hacı Bektaş Veli’ninkine de Bektaşîyye denir.³⁵

Tarikatların çeşitli tasnifleri yapılabilir.

Fikir sistemine göre; hak tarikatlar, batıl tarikatlar.³⁶

Zikir şekillerine göre; kıyami tarikatlar, kuudi tarikatlar, hafi tarikatlar, cehri tarikatlar.³⁷

Takip ettikleri usule göre; ahyar tarikatlar, ebrar tarikatlar, şettar tarikatlar.³⁸

Silsileye göre; Bekriye veya Sıddıkiye, Ömeriyye veya Farukiyye, Osmaniye, Aleviyye’dir.³⁹

5. Dergâh

Dergâh, farsça kökenli bir kelimedir. Kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam tekke gibi manaları vardır. Tarikat mensubu şeyhlerle, dervişlerin ikametgâhı olan büyük tekkelere dergâh denir. Hürmeti arttırmak için şerif sıfatı eklenerek dergâh-ı şerif de denir. Kelime hafifletilerek “dergeh” şeklinde de telaffuz edilir.⁴⁰

³² Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s.81

³³ Cebecioğlu, a.g.e., s.627

³⁴ Ahmet Kırkkılıç, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996, s.246

³⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.628

³⁶ Kara, a.g.e., s.272

³⁷ Kara, a.g.e., s.273

³⁸ Mehmet Ali Aynı, *Tasavvuf Tarihi*, Kitapevi, İstanbul, 1992, s.234

³⁹ Türer, a.g.e., s.104

⁴⁰ Cebecioğlu, a.g.e., s.158

6. Nakşîlik

Bu tarikat, şeyh Bahâuddin Nakşibend (ö.791/1389) tarafından kurulmuştur. Nakşibend, farsça nakış yapan demektir. Kalbi işlediği, kalbin üzerine süsler yaptığı için bu adı almıştır.⁴¹ Nakşibendî Tarikatinde silsile bir koldan Hz.Ebubekir kanalıyla, iki koldan da Hz.Ali kanalıyla Hz.Peygamber’de son bulur.⁴² Nakşibendiye Tarikati, Ehli Sünnet’e bağlı bir tarikattır. Hafî zikri esas almıştır. Taşkın hareketlere rastlanmaz.⁴³ Nakşî tarikatinde rabıtaya fazlaca önem verilmiştir.⁴⁴ Nakşibendî tarikatının temel nitüellerinden olan toplu zikre “Hatme-i Hacegan”⁴⁵ ya da kısaca “hatme” denir. Ayırıcı özelliği sessiz olarak yapılmasıdır

B. TASAVVUFUN KAYNAKLARI

Hz. Peygamber (s.a.v.)’den başlayıp, Sahabenin genelinde gözlemlediğimiz, dünyanın geçiciliğine inanarak, nefsin hoşuna giden şeyleri gönülden atma ve onlara değer vermeme anlamına gelen “Zühd”, esas itibarıyla tasavvuf düşüncesinin alt yapısını oluşturmuş ve doğuşunu hazırlamıştır. İslam zühd ve ahlak anlayışının ortaya çıkmasında yani İslam tasavvufunun temellendirilmesi de ilk müslümanlara, hiç şüphe yok ki, Kur’an ve onun tefsiri anlamına gelen Sünnet rehberlik etmiştir.

Zamanla Müslümanların farklı kültür ve medeniyetlere mensup insan gruplarıyla temaslari sonucunda, “İslam zühd ve ahlakı” olarak başlayan tasavvuf anlayışında, tarih süreci içinde değişimler ve söz konusu kültürden, farklı dozlarda etkilenmeler gözlemlenmiştir.

Sonuçta bugün tasavvuf adını verdiğimiz kurumu, kendisi yapan kültür malzemesinin başlıca iki kaynağından söz edilebilir. Bunlar, bizzat kendi kaynakları olan Kuran ve Sünnet, bunlara ilaveten yabancı kültür ve medeniyetlerdir. Biz çalışmamızda tasavvufun kaynaklarını iki alt başlık altında inceleyeceğiz. Bunlardan birincisi “ İç Kaynaklar “ diğeri ise “ Dış Kaynaklar”dır.

⁴¹ Kara, a.g.e., s.295

⁴² Eraydın, a.g.e., s.373

⁴³ Türer, a.g.e., s.178

⁴⁴ Eraydın, a.g.e., s.383

⁴⁵ Türer, a.g.e., s.123

1. İç Kaynaklar (Kuran ve Sünnet)

Her kültür ve medeniyet, temelde bir kitaba ve onun açıklayıcısı konumunda olan bir tebliğciye dayanır. Hiç şüphesiz İslam kültür ve medeniyeti, Kuran ve onun yorumcusu olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın söz, davranış ve tasvipleri anlamına gelen Sünnet'e dayanmaktadır. İslam kültür ve medeniyetinde önemli bir yere sahip tasavvuf düşüncesi de esaslarını Kuran ve Sünnet'ten alır.

Takva⁴⁶, tevekkül⁴⁷, Allah korkusu⁴⁸, zühd ve dünyanın geçiciliği⁴⁹, sabır⁵⁰, tefekkür⁵¹, zikir⁵², tövbe⁵³, ilm-i ledün⁵⁴ gibi birçok tasavvuf terimi Kuran ve Sünnette geçmekte, yer yer bunların mahiyet ve ölçüleri açıklanmaktadır. Bunlara ek olarak Hz.Peygamber (s.a.v.)'ın vahiy öncesinde Mekke yakınlarında bulunan Hira mağarasındaki günlerce süren “tefekkür” uygulamaları, vahiy sonrası sürdürdüğü örnek ibadet hayatları, gece namazları, dünya malına değer vermeyen davranışları ve sahabede görülen ameli derinlik tasavvufun doğuşuna kaynaklık etmiştir.

Sahabeden Ebu'd-Derda, Selman-ı Farisi, Ebu Zer Gıffari ve Abdullah bin Ömer gibi sahabeler Allah Resulü'nün, dünya malına değer vermeme, gece namazları, ibadet vb. uygulamalarını daha sonraki dönemlerde de en iyi şekilde temsil etmişlerdir. Bu şahısların uygulamaları daha sonra gelen nesiller üzerinde zühde yönelik bir takım tesirler meydana getirmiştir ki, bunlar zühd ve tasavvufun ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır.

2. Dış Kaynaklar

Tasavvufun, Kur'an ve Peygamberimiz (s.a.v.)'ın hayatının bir yorumu olduğu şeklindeki görüşlerle birlikte, tasavvufun tamamen İslam dışı kaynakların ürünü olduğu veya en azından bunlardan aldığı unsurların, İslam'dan kaynaklananlardan fazla

⁴⁶ Bakara 177, Hacc 37, Maide 54

⁴⁷ Talak 3, Ahzab 3, Tevbe 51, Zümer 36

⁴⁸ Bakara 150, Âl-i İmran 30, Bakara 40, Müddessir 56

⁴⁹ Lokman 33, Ankebut 64, Kehf 46, Müzzemmil 8

⁵⁰ Zümer 10, Muhammed 31, Bakara 45, Sad 44, Ali-imran 142, Enbiya 13, Enfal 46

⁵¹ Ali-İmran 91, Rum 8, Haşr 2, Nisa 82, Muhammed 24, Meryem 58

⁵² Müzzemmil 8, Ahzab 41, Bakara 152, Zirayat 17- 18, Zümer 22

⁵³ Nur 31, Hud 3, Tevbe 3, Nisa 27, Nasr 3, Bakara 222, Tahrim 8, Kaf 33, Sad 3

⁵⁴ Kehf 65, Bakara 282, Enfal 139, Hadid 28

olduğunu iddia eden görüşler de vardır. Tasavvufun dış kaynaklı olduğu düşüncesinde olanların hemen hemen hepsi görüşlerini temellendirebilmek için tasavvuf ile yabancı kültür ve dinlerdeki benzer uygulamaları özdeşleştirme yoluna gitmişlerdir.

Tasavvufun menşei konusuyla ilgilenen araştırma ve eserlerde temas edilen başlıca dış kaynaklar; “Yeni Eflatunculuk, Gnasticisme, Eski Yunan nazariyeleri Hind dinleri, Budizm, Fars kültürü ve inançlar, Yahudilik ve Hıristiyanlık” dinleridir.⁵⁵

Sonuç olarak, “Tasavvuf, sistemi ve muhtevası itibarıyla tamamen Kuransal ve Muhammedi’dir.”⁵⁶ Bununla birlikte yan yana yaşayan, birbirleriyle ilişkisi olan bütün kültürler birbirinden bir şeyler alırlar. Bu inkâr edilemez bir gerçektir. Öyleyse, İslam ya da daha doğru ifadesiyle tasavvuf “yabancı kültürlerden hiçbir şey almamıştır” demek realite ile çelişir. Şunu da unutmamak gerekir ki Müslümanlar, aldıkları bu unsurları kendi kültürleri içinde eritmeyi, daha doğrusu dışarıdan aldığı unsurları olduğu gibi bırakmayıp; kendi kültürleri içinde yoğurmayı başarmıştır. İslam tasavvufu da diğer mistik hareketlerden bir takım unsurlar almış, ancak bunları kendi potasında yoğurmayı başarmıştır

C.TASAVVUF TARİHİNİN GELİŞİM SEYRİ

İslam tasavvufunun başlangıcından günümüze kadar geçirdiği safhaların çeşitli şekillerde tasnifi yapılmaktadır. Biz, tasavvuf tarihini üç ana başlık altında inceleyeceğiz. Tasavvuf tarihi; zühd, tasavvuf ve tarikatlar dönemi olmak üzere üç ana döneme ayrılarak incelenebilir. Biz burada bunlardan herhangi birini detaylı olarak ele almak yerine, tasavvufun zaman içerisinde nasıl bir merhale katettiğini özet halinde sunmakla yetineceğiz.

1. Zühd Dönemi

Bu dönem, Asr-ı saadetle başlayan tabiîn ve tebe-i tâbiîn devrini ve ilk iki asrını içine alan, tasavvuf kavramının zuhuruna kadar olan dönemdir.⁵⁷

⁵⁵ Uysal, a.g.e., s.40

⁵⁶ Öztürk, a.g.e. , s.12

⁵⁷ Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.82

Hiz. Muhammed (s.a.v.) ve Hulafa-i Raşidin'den sonra İslam'ın ilk yüzyılında görülmeye başlayan siyasi kültürel ve ekonomik değişimler, toplumun sosyal yapısında çeşitli buhranlara sebep olmuştur. Emeviler döneminde yönetim şekli saltanata dönüşünce, Asr-ı saadetteki tevazu ve kanaatkârlık anlayışı yerini lüks ve israfa dayalı bir hayat tarzına bırakmıştır. Emevi hükümdar ve valilerinin Arap tarafgirliği nedeniyle Müslümanlar arasındaki bölücü tutumları, saraylarında İslam'a aykırı hayat tarzı sürdürüp sefahate dalmaları samimi Müslümanları onlardan uzaklaştırmıştır. Emeviler koyu bir Arap milliyetçiliğine saplanarak İslamiyet'i, politikaları için bir araç olarak kullanmışlardır. Müslüman olan diğer kavimleri Arapların mevalisi sayarak, yeni Müslüman olan milletlerden vergi(cizye) almayı sürdürmüşlerdir. Abbasiler döneminde de siyasi kargaşa ve buhranların devam etmesi içtimai nizamı sarsmıştır. Bütün bu olumsuzluklara karşı tasavvuf, zühd ağırlıklı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kendilerini Hiz.Peygamber'in ve seçkin sahabilerin manevi varisleri olarak gören bu insanlar, fitneye düşmekten çekindikleri için, huzur ve sükûtu tercih ederek bir çeşit uzlet hayatı yaşamaya başlamışlardır.⁵⁸

İşte bu tarihten itibaren sahabe ve tabiun nesilleri arasında bu dünyevileşmeye ve dünya hırsına karşı tepkiler oluşmuştur. Bilindiği üzere tepkisini gösteren zevat arasında Hiz.Ebu Zer ve Selman-i Farisi gibi sahabiler de bulunmaktadır. Bu sahabilerin söz konusu dünyevileşmeye karşı çıkıp bunun yanlış olduğunu vurguladıklarını görüyoruz. Kendilerini belli ölçüde dünya hayatından uzak tutup zühde kaymış olmalarına rağmen ilk zahidlerin de dünya-ahiret bütünlüğünü bozmamaya çalıştıkları görülmektedir. Zühd anlayışları veya dünyadan uzaklaşma ilk zahidler için nihai bir hedef olmadığı gibi dünyayı da nefret edilecek bir yer olarak telakki etmiyorlardı. Onlar bir takım insanların dünyaya fazla kapılmalarına tepki gösteriyorlardı.⁵⁹

İlk devirdeki zahitlerin yolunu takip edenlere hicri 2. asrın sonlarından itibaren “sufi” onların yoluna da “ tasavvuf” denilmeye başlamıştır.⁶⁰ İlk kez sufi diye nitelenen ve yine bu devrin simalarından olan Ebu Haşim el-Kufi (ö. 150/ 767) olmuştur.⁶¹

Bu dönemin zahitlerinde önceleri “korku” ya dayalı bir zühd anlayışı hâkimdi. Bu anlayışın en meşhur temsilcisi de Hasan-ı Basri'dir. Hiz. Ali'nin talebelerinden olup,

⁵⁸ Bardakçı, a.g.e., s.21

⁵⁹ *İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar II*, (Haz:Halil Ayhan, İlyas Çelebi, Hilmi Yavuz, Mahmut Kaya,Taha Akyol), Rağbet Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 95

⁶⁰ Türer, a.g.e., s.81

⁶¹ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1992, s.48

şer-i ilimlerde de büyük bir şöhrete sahip olan Hasan-ı Basrî, Tasavvuf tarihinde çok büyük bir yer işgal eder. Tarikatların pek çoğunda meşayih silsilesi onun vasıtasıyla Hz.Ali'ye ulaşır.⁶²

Tasavvuf tarihinde Basra Mektebinin de mübessili kabul edilen Hasan Basri'nin hareket noktası, geçici olan bu dünya hayatından yüz çevirip yalnız Allaha yönelip dayanmak ve ondan her an korkmak idi. Çünkü peygamberlerde aynı şekilde hareket etmiştir. Bu yüzden hayatı boyunca sürekli bir korku ve hüznün içerisinde bulunmuş, bu korkunun salih ameller işlemekte büyük rolü olduğuna inanmıştır.⁶³

Hicri 2. asrın en meşhur zahitlerinden biri de Rabiatü'l-Adeviyye (ö. 185/752)'dir. Basra mektebine mensup olan ve Hasan-ı Bâsri ile mülakatta bulunmuş olan Adeviyye, duygu ve düşünce itibariyle Hasan-ı Bâsri'den ayrı bir özellik taşır. Onun hareket noktası cehennem korkusu ve cennet arzusu değil, doğrudan doğruya Allah aşkıdır.⁶⁴

Rabia-i Adeviyye(135-752), kimseden bir şey kabul etmez: “Benim dünya'ya ihtiyacım yok” derdi. Bir adam kendisine kırk dinar getirip: “bir ihtiyacına harcarsın” dedi. Ağlayarak gözlerini göğze diken Rabia, “O, benim, kendisinden dahi istemekten utandığımı biliyor. Her şeyin sahibi olandan istemeye utanırken nasıl, sahibi olmayandan dünya malını alırım?” dedi. Yanında ateşten söz edilince, dehşetten kendinden geçerdi. Kefeni daima önünde secde yerinde dururdu.⁶⁵

Hasan-i Basri ve Rabia'nın çağdaşı ve hemen onların ardından gelen benzerleri çoktur. Aynı düşünceyi ve ideali taşıyan bu çağır mensuplarını, Allah sevgisi fikir birliği, bir araya gelmeğe cezpt ediyordu. Böylece zühden aşkı ilahi derecesine yükselen bu çağır mensupları birbirlerini çok sevdiler. Birbiri etrafında toplandılar. Tam bir kardeşlik içinde yaşadılar.⁶⁶

Hicri 1. ve 2. asırlarda yaşanmış olan daha başka zahidlerde vardır. Bunların en meşhurları şunlardır: Üveys el-Karânî(ö. 37/957), Cafer-i Sâdık(ö. 148/765), Ebu Haşim es-Sûfî(ö.150/767), Süfyan-ı Sevrî(ö. 161/777), Abdullah b.

⁶² Türer, a.g.e., s.78

⁶³ Cavit Sunar, *Ana Hatlarıyla İslam Tasavvufu Tarihi*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1978, s.14

⁶⁴ Türer, a.g.e., s.79

⁶⁵ Ateş, a.g.e., s.45

⁶⁶ Ateş, a.g.e., s.46-47

Mübarek(ö.181/797), Fudayl b. İyaz(ö.187/802). Bu zahidlerden her biri tasavvuf ahlakının ana konularından herhangi birine ağırlık vermiş ve tasavvufun temeli atmışlardır.⁶⁷

Bu devrin özelliği olan zühd, havf, ağlama, isâr, sabır, vera, tevekkül, nefis muhasebesi gibi haller Resulullah (a.s.)'ın ve ashabının hayatının büyük bir bölümünü oluşturmakta idi.⁶⁸

Bu devrin halvet, uzlet, riyazet, mücahede, sabır, tevekkül gibi her Müslüman tarafından anlaşılabilen terimleri vardır. Yani tasavvuf henüz ıstılahları vaz edilmiş müstakil bir ilim dalı haline gelmemiştir. Bu dönemde en hâkim düşünce zühd ve Allah korkusu idi.⁶⁹ Tasavvufun müstakil bir ilim dalı olarak teessüs etmesi ve başkalarına tedris ettirilmesi hicri 3. ve 4. asırlarda olmuştur.⁷⁰

Zühd, hicri ikinci asrın sonlarında tasavvufa dönüştü ve İslam'da fıkıh ilminin karşılığı olarak yeni bir ilim doğdu. Daha dakik bir ifade ile söyleyecek olursak; Şeriat bilgisi iki kısma ayrıldı: Dış organlarla alakalı hükümleri araştıran Fıkıh ilmi ve Şeriatın batınını araştırıp esrararını anlamaya çalışan; ibadetlerle ve bunların nefis üzerinde bıraktığı etkilerle, ayrıca getirdikleri psikolojik haller ve ruhi faydalarla ilgilenip bu konularda yoğunlaşan tasavvuf ilmi. Böylece tasavvuf, dini kaide ve esasların dışında hiçbir kaide ve prensibi bulunmayan basit zühdden yavaş yavaş nefsanî hastalık ve illetleri tanıyıp bunları tedavi etmeyi hedefleyen psikolojik araştırmalara; belli riyazat ve mücahede tarzları ile belirli bir takım kaidelere dayalı, sistematik bir ruhi hayata dönüştü.⁷¹

2. Tasavvuf Dönemi

Sûfi ve tasavvuf kavramlarının kullanılmaya ve ilk sûfî adlarının duyulmaya başlandığı hicrî II. asrın sonundan, tarikatların zuhûr ettiği devre kadar olan üç, üç buçuk asırlık bir dönemdir. Tasavvuf bu dönemde ortaya çıkmış, müessese haline

⁶⁷ Tüerer, a.g.e., s.81

⁶⁸ Küçük, a.g.e., s.65

⁶⁹ Küçük a.g.e., s.65

⁷⁰ Tüerer, a.g.e., s.81

⁷¹ Ebu'l-Ala Afifi, *Tasavvuf İslamda Manevi Devrim*, (Çev: H.İbrahim Kaçar-Murat Sülün), Risale Yayınları, İstanbul,2004, s.99-100

gelmiş ve Cüneyd, Bâyezid, Nûri, Hallâc, Ebu Nasr es-Serrâc ve Gazzâlî gibi büyük sûfî ve mutasavvıflar bu dönemde yetişmiştir.⁷²

Hicri 3-4 asırlar, bir bakıma İslam Tasavvufunun bir ilim olarak teşekkül ettiği, prensiplerinin kurulduğu, büyük mutasavvıfların yetişmeye başladığı ve klâsik tasavvufî eserlerin yazıldığı dönemi temsil eder. Bu dönemde, tasavvuf ilminin ana konuları tespit edilip işlenmiş, sufiler toplum içerisinde müstakil bir sınıf temsil eder hale gelmiş, belli yerlerde tasavvuf ekolleri teşekkül etmiş, kısaca tasavvuf İslam toplumunda yerini alarak İslâm kültür ve düşünce tarihine damgasını vurmuştur.⁷³

Bütün İslami ilimlerde olduğu gibi, tasavvufta en parlak çağını hicri III / IX ve IV / X.yüzyıllarda yaşamıştır.⁷⁴

Hicrî 5. asra gelindiğinde ise tasavvuf oldukça hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Bunun sebebi ise İslam âleminde görülen çeşitli siyasî ve dini çekişmelerdir. Bir taraftan Abbasî halifeleri ile şeklen onlara bağlı olan sultanlıklar arasındaki ihtilaflar, diğer taraftan mezhepler arasındaki mücadeleler ve fakihlerle filozoflar arasındaki münakaşalar devam etmekteydi. Bu karışık dönemde, taraflardan her birine mensup kişiler, düşüncelerinde haklı olduklarını göstermeye çalışan eserler yazıyordu. Bu husus ilmî sahada ilerlemeye vesile olmuştu. Çeşitli kargaşa ve sıkıntılardan huzursuz olan Müslümanlar, bu ihtilaf ve çekişmelerden uzak kalmaya çalışan ve ahiret saadetini hedef alan tasavvufa yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum, sufilere kendi düşüncelerini daha da hızlı bir şekilde yayma fırsatı vermiştir. Mezhep çekişmelerinden uzak kalan sûfîler, aynı zamanda sultanlar ve devlet adamları tarafından da destek görmüşlerdir.⁷⁵

Bu dönemde ruhi ve bâtinî bazı haller, ruh tasfiyesi, Allah’a vusul, marifeti elde etme gibi konular, artık herkesin anlayamayacağı kelimelerle ifade edilmeye başlanmıştır.⁷⁶ Bu dönemde sözü edilen “haller ve makamlar” sahabe döneminde bulunmayan terimlerden meydana gelmiştir. Bu dönemde kullanılan bütün terimler, Kur’an ve hadislerin işârî yorumları şeklinde karşımıza çıkar.⁷⁷ Kısacası bu dönemde

⁷² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.82

⁷³ Türer, a.g.e., s.82- 83

⁷⁴ Bardakçı, a.g.e., s.23

⁷⁵ Türer, a.g.e., s.91- 92

⁷⁶ Küçük, a.g.e., s.67

⁷⁷ Küçük, a.g.e., s.73

mutasavvıfların yaptığı; insanın rabbinin tefekkür sırasında içine girdiği bazı ruh hallerine yönelik bir takım isimlendirmelerde bulunmak ⁷⁸olmuştur.

Tasavvuf, tamamen Kuran, Sünnet ve sahabelerin yaşantısından, yavaş yavaş nefisle ilgili bir kısım rahatsızlıkları tedavi etmeyi amaçlayan psikolojik araştırmalara, belli riyazat ve mücahade şeklerine dayanan sistematik bir ruhî hayata dönüştü. ⁷⁹

Tasavvuf bu dönemde kalbi arındırarak “marifet” elde etme metoduna dönüştü. Sûfiler kendilerinden başkasının anlayamayacağı gaybı manaları keşf etme, yaşayarak ve tadararak marifeti elde etme, vesileleri arama yoluna gittiler. Bu nedenle ilgilendikleri tasavvuf mesleğine “sırlar ilmi, mükâşefe ilmi, hal ve makam ilmi, zevk ilmi” vb. isimler koydular. ⁸⁰

Başlangıçta ferdi bir zühd özelliği taşıırken, giderek bir taraftan kolektif bir yapı kazanan, diğer taraftan da pratikten teoriye intikal eden ve ilahi aşk, marifet, fenâ, bekâ... vs mücerred konulardan dem vurmaya başlayan tasavvuf, Muhittin İbnü’l-Arabî (ö. 638 / 1240) ile kendine has metodu ve izah tarzları olan müstakil bir felsefe karakteri kazanmıştır. İbn Arabî’nin sistemleştirdiği bu tasavvufi felsefenin adı “Vahdet-i Vücûd” dur. En kısa ifadesiyle, “ Allah’tan başka varlığın bulunmadığı, diğer bütün varlıkların O’nun isim ve sıfatlarının birer tezahürü olduğu” esasına ⁸¹ dayanır. “Vahdet-i Vücut” felsefesi, İbn Arabî’den sonra Sadreddin-i Konevî, Fahrettîn-i Irakî, Molla Abdurrahman-ı Câmî vb. şahsiyetler tarafından geliştirilerek tasavvufi düşünceye büyük bir dinamizm kazandırmıştır. Hemen hemen bütün tarikatlar tarafından benimsenen ve hızlı bir şekilde yayılan bu felsefe, asırlar boyu canlılığını korumuş, bu arada İran’da ve Anadolu’da coşkun ve muhtevalı bir tasavvuf edebiyatının doğup gelişmesine vesile olmuştur. ⁸²

Bu şekilde ilmi ve felsefi planda büyük bir gelişme kaydederek İslam toplumunu etkileyen tasavvuf hareketi, Hicrî 5. asırdan itibaren çeşitli tarikatlar şeklinde ve tekkeler etrafında toplanan sosyo-dini teşekkül oluşturmuş, böylece tasavvufi fikir ve düşüncelerin pratik hayatta müşahhas olarak tatbiki sağlanmıştır. ⁸³

⁷⁸ Küçük, a.g.e., s.77

⁷⁹ Uysal, a.g.e., s.36

⁸⁰ Uysal, a.g.e., s.36

⁸¹ Türer, a.g.e., s.93

⁸² Türer, a.g.e., s.93

⁸³ Türer, a.g.e., s.94

3. Tarikatlar Dönemi

Buraya kadar tasavvufun doğuş dönemi olan tarih sürecini Zühhd Dönemi, hicri ikinci asrın sonrasından itibaren devam eden tarih sürecini “Tasavvuf Dönemi” olarak tespit ettik ve bir ölçüde bu dönemlerde tasavvuf kültürünün özelliklerine ve kültürdeki anlayış değişikliklerine atıflar yaptık. Tasavvuf tarihi gelişimi içinde bize yakın olan zaman dilimi ise, genel olarak “Tarikatlar Dönemi” olarak adlandırılmıştır.⁸⁴ Bu dönem tasavvuf müesseselerinin en güçlüsü olan tarikatların ortaya çıktığı, sosyal hayatın bir parçası haline geldiği hicri VI, milâdi XI asırdan başlayarak tasavvufi tefekkürün İbn Arabî gibi büyük temsilcilerinin yetiştiği; zaman zaman medrese-tekke çatışmalarının gündeme geldiği, şiir ve edebiyatta en değerli tasavvufi mahsullerin verildiği, bir dönem olmuş ve günümüze kadar süregelmiştir.

Bir yandan Abbasi hilafetinin her geçen gün siyasi nüfuz ve istikrarını kaybetmesi diğer yandan batıdan gelen haçlı saldırıyla Doğu’dan gelen Moğol istilas, İslâm dünyasını tarumar etmişti. Bu yıllar Anadolu’da Anadolu Selçukluları ve beyliklerin, Mısır’da Memlukların, Irak ve Suriye’de yine muhtelif beyliklerin hüküm sürdüğü bir dönemdir. Siyasi otoritenin zaafa uğradığı bu yıllarda, halkın manevi otoritelere sığındığı ve onların ruhani himayesinde ferahladığı gözlemlenmiştir. Halkın ve yöneticilerin XI. asırdan itibaren sufilere gösterdikleri hürmet ve saygının bu asırda giderek arttığı görülmektedir.⁸⁵

Selçuklu hükümdarları sufilere samimi bir hüsn-i kabul göstermiş, fethettikleri bölgelerde onlar için tekkeler inşa ederek vakıflar tahsis etmişlerdir.⁸⁶ Bu durum XII. asırdan itibaren Anadolu’da birçok mutasavvıfın yetişmesini sağlamıştır.

Türklerde tarikatların ortaya çıktığı zaman dilimi, Anadoluda, Anadolu Selçukluları ve beyliklerin, Mısır’da Memlüklerin, Irak ve Suriye’de yine muhtelif beyliklerin hüküm sürdüğü bir döneme rastlar. Bunlardan Anadolu Selçukluları, Moğol istilas sebebiyle bilhassa Orta Asya’dan akın akın gelen sufilerin sığınağı olmuş,

⁸⁴ Uysal, a.g.e., s.37

⁸⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.127

⁸⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.128

Selçuklu hükümdarı sufilere hüsn-i kabul göstermiş, fethettikleri bölgelerde onlar için tekke ve zaviyeler, ölümden sonrası içinde türbeler inşa etmişlerdir.⁸⁷

Anadolu'ya gelen bu dervişlere sahip çıkan Selçuklu hükümdarları, onların rahatça faaliyetlerine imkân tanıdılar. XI-II yüzyılında Anadolu'da faaliyet gösteren mutasavvıflar arasında, Konya'da, "vahdet-i vücud" düşüncesini sistemleştiren Muhyiddin İbnü'l-Arabi(ö.638-1241), onun görüşlerini geniş çevreye yayan talebesi Sadreddin Konevi(ö.673-1274), *Fusuhü'l-hikem'in* ilk şarihi Meyyidüddin Cendi (ö.691-1292?) ve Ekberiyе mektebinin önemli temsilcisi, Saidüddin Fergani(ö.699-1300), Mevleyiyye'nin piri Mevlana Celaleddin-i Rumi(ö.672-1273), Sühreverdiyye'den Evhadüddin Kirmani(ö.634-1237), Kayseri ve Sivas'ta Kübreviyye ricalinden *Mirsadü'l-ibad* sahibi Şeyh Necmeddin Daye(ö.688-1256), Tokat'ta *Leme'at* sahibi Fahreddin Irakı(ö.688), Kırşehir ve dolaylarında Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Bu dönemde tasavvuf tarihi açısından önemli bir gelişme, Anadolu'da tasavvufî düşüncenin sistemleşip tarikatlaşmaya başlamasıdır.⁸⁸

Aslında Türkler, İslam'a girişlerini büyük oranda bir nevi misyoner olan, evlerini dergâha çeviren (veya daha sonraları kendileri için dergâhlar zaviler açılan) dervişlere ve bilhassa Hoca Ahmed Yesevi ve müridlerine borçludur. Zira göçebe Türkler (Türkmenler) kendilerini İslamlaştıran soydaş sufilere, şamanları (kam) olarak görüyorlardı. Bundan dolayıdır ki erkekler ve kadınlar, şamanların efsunları yerine, kendi milli dilleriyle yazılmış süfiyane ilahileri dinlemek için süfiyane ayinlerinde pekâlâ birlikte bulunabiliyor, bu törenlerine eski dinlerinden pek çok motif sokabiliyorlardı. Tarikatlardaki "erenler" sözünden tutunuz da def çalmaya kadar pek çok ritüel Şamanizm'den kalmıştır.⁸⁹

Halkın İslamlaşmasında bu derece rol oynayan dervişler ve tarikatlar, daha sonra Selçuklular'ın ve Osmanlılar'ın kuruluşunda ve çeşitli dönemlerinde etkili olmuşlardır. Devleti desteklemişler, sultan ve padişahları zaman zaman kontrol eden bir güce sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra bazen de sultan ve padişahlar, tarikatların nüfuzlarından faydalanmışlardır. Devlet politikasının gerektirdiği şekilde bazen bu, bazen şu tarikat desteklenmiştir. Mesela II.Beyazıt döneminde Safeviler'den gelecek Şiiilik tehlikeleri savmada, halkın desteğini aramada onların nüfuzundan faydalanılmıştır. II. Mahmûd

⁸⁷ Küçük, a.g.e., s.100

⁸⁸ Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.17-18

⁸⁹ Küçük, a.g.e., s.101

döneminde Bektaşiliğin, Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile birlikte yasaklanması, baba ve dedelerin idam veya sürgün sonucu-ki Yeniçeriler meşrep olarak “Bektaşî” idiler; kendilerine “Dudeman-ı Bektaşîyan”, ”Hacı Bektaş Köçekleri” gibi isimler verilirdi.- Mevleviler güç kazanmış, hatta padişaha kılıç kuşama törenlerinde Mevlevî şeyhleri ön plana çıkmıştır.⁹⁰

Bütün bunların ötesinde, tarikatlar birçok içtimai role de sahip olmuştur. Tekkeler gelip geçen garip yolcular için bir “han” olurken, şeyhlerde mazlumların sığınağı olmuştur. Devleti kişi çıkarları lehinde etkileyecek ve kişiyi devlete karşı koruyacak ikincil grupların (dernek, sendika... vs) yokluğu nedeni ile Osmanlı Devletinde halkın aradığı koruyucu sığınak, ümmet yapısı ve ona bağlı olarak tarikatlar olmuştur.

Bu dönemde adından da anlaşılacağı üzere birçok tarikat kurulmuştur. Abdulkadir Geylânî (561/1165), Hoca Ahmed Yesevî (562/1166), Ahmet er-Rifai (578/1182), Necmuddin el Kübra (618/1221), Ebu Hafa Ömer es-Sühreverdi (632/1235), eş-Şazeli (654/1256), Mevlana (672/1273) Bahaüddin Nakşibendî (791/1388), Ömer Ekmeluddin el-Halveti (800 / 1397) Hacı Bayram Veli (833 / 1429) gibi sûfî şahsiyetler tarafından kurulan tarikatlar bunlardan bazılarıdır.

Sonuç olarak tarikatlar dönemi, tasavvufun kurum haline geldiği, kişilerin ferdi anlayışlarının değil, tarikatların fikir ve görüşlerinin ön plana çıktığı, tövbe ve zikir gibi ferdi ibadetlerin topluca ve her tarikata uygun görülen ayinler şeklinde yapılmaya başlandığı, çile, rabîta, sema gibi önceden hiç olmayan ayinlerin ortaya çıktığı, müridlerle şeyhleri arasındaki ilişki şeklinin kaidelere bağlanmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde tarikatların kurucuları sünnî Müslümanlar arasından çıkmış, Şiiilerle hiç bağlantıları olmamıştır. Ayrıca tarikatlar bu dönemde yaygın eğitim kurumları olmakla birlikte, özellikle Türk bölgelerinde devletle halk arasında köprü görevi görmüşlerdir.

⁹⁰ Küçük, a.g.e., s.102

İKİNCİ BÖLÜM

NAKŞİLİK VE MENZİL NAKŞİLİĞİ

Nakşibendî tarikatı; tarihsel süreç içinde ve günümüz dünya coğrafyasının birçok bölgesinde büyük etkiye sahip tarikatlardan biridir. En önemli özelliği; ılımlı bir tasavvuf anlayışına sahip olması, Kur'an, Sünnet gibi, şariat ilkelerine bağlılığı, bulunduğu yer-zaman, sosyo-kültürel ortamın iklimine kolayca uyum sağlayabilen, yenilikçi, reaksiyoner bir tarikat olmasıdır.

A. NAKŞİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Anadolu ve Asya topraklarında en yaygın olan tarikatlardan biri de Nakşibendiyye'dir. Bu tarikat, şeyh Bahâuddin Nakşibend (ö.791/1389) tarafından kurulmuştur.

Adı Muhammed b. Muhammed el Buhârî'dir. 718/1218 tarihinde Buhara'ya 9 km uzaklıkta Kasr-ı Hindüvan (Kasr-ı Arifan)'da dünyaya geldi. Kaynaklarda Bahâeddin Nakşibend'in ceddinin kim olduğundan bahsedilmemiştir.⁹¹ Çocukluğundan itibaren tasavvuf muhitinde büyüdü. Babası "Hacegân" yolu ulularından Hâce Muhammed Baba Semmâsi (ö.740 / 1339)'nin müridiydi. Semmâsi onun eğitimini halifesi Emir Külâl'e havale etti. Bu yüzden Bahâeddin'in sohbet ve irşad şeyhi Emir Külâl'dir.⁹² Bununla beraber Bahâuddin Nakşibend'in hakiki şeyhinin, "Üveysilik" yolu ile terbiyesini aldığı Hâce Abdülhâlık-ı Gucdüvânî (ö.617 / 1220) olduğu kabul edilir.⁹³ Bahaeddin, küçük yaşlarda ve teferruatını bilmediğimiz bir tahsil hayatı geçirmek üzere Semerkant ve çivarına gitmiş, 18 yaşına geldiğinde ise tekrar köyüne dönmüştür.⁹⁴

Zikr-i hafiye müdafaa ile ona göre amel eden Bahaüddin'in bu hareket tarzı Emir Külâl'in müridlerinin şikâyetine yol açmış, fakat şeyh, her bakımdan çok takdir ettiği Nakşibend'in bu türlü hareketlerini hoş karşılamıştı.⁹⁵

⁹¹ Eraydın, a.g.e., s.370

⁹² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.256

⁹³ Muhammed b. Abdullah, *Adab*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1985, s.287

⁹⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1990, s.350

⁹⁵ Mahir İz, *Tasavvuf*, Kitapevi, İstanbul, 1997, s.211-212

Yüklendiği misyon gereği yetiştirdiği bir çok mürid ve halifeleriyle birlikte Doğu ve Batı İslam dünyasında önemli hizmetler gören Bahâeddin Nakşibend 791/1389'da vefat etmiş ve Kasr-ı Arifan 'da defnedilmiştir.⁹⁶

Bahaeddin Nakşibend'in yaşamı hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bunu Nakşibend'in kendi sözlerine ve yaptıklarını müridlerin kaydetmesini yasaklamasına bağlamak mümkündür.

Bahaeddin Nakşibend (ö. 791/ 1389) bir süre Semerkant'ta da kalmış ve oradaki şeyhlerin sohbetlerine iştirak ederek teveccühlerini kazanmıştır. Emir Külal'dan hilafet aldıktan sonra, Kasım Şeyh, Halil Ata ve Mevlana Arif gibi Yesevi şeyhlerinin de yıllarca yanında kalmış ve onlardan da feyiz almıştır. İki defa da Hacca giden Nakşibend, hayatının son yıllarını Buhara'da geçirerek orada vefat etmiştir. İslam âleminde çok büyük bir şöhret sahibi olan Nakşibend'in hayatı menkıbelerle doludur. Şimdiye kadar onun tarikatını ve hayatını anlatan pek çok eser yazılmıştır. Bunlar içerisinde, Mevlana Safiyyüddin'in "Reşhatsu Ayni'-l Hayat Tercemesi" Nakşibendiyye tarikatıyla ilgili şahsiyetler hakkında geniş bilgi vermektedir.⁹⁷

Nakşibend'in kişilik olarak alçak gönüllü bir insan olduğu, misafire çok saygı gösterdiği, tüm canlıları seven yapıda olduğu söylenmektedir.

Nakşibendiyye, kurucusu Şah-ı Nakşibend zamanından itibaren artarak yaygınlık göstermiş; Türkistan, Anadolu ve Hindistan'a kadar uzanan çizgide en yaygın tarikat konumuna yükselmiştir. Şah-ı Nakşibend'in halifeleri; Muhammed Parsa (ö.822/1419) ve Aleaddin Attar (ö. 802/1400) tarikatın Maverâünnehr bölgesinde yayılmasını sağlamıştır. Ubeydullah Ahrâr zamanında tarikatın şöhreti Anadolu ve İstanbul'a kadar ulaşmıştır. Anadolu'ya Nakşîliği getiren ilk şeyh Simavlı Molla Abdullah İlâhi'dir.(ö.896/1491)⁹⁸

Nakşibendî Tarikatı, Fatih Sultan Mehmet zamanında, Übeydullah Ahrar'ın halifelerinden "Molla İlâhi" vasıtasıyla İstanbul'a girdi.⁹⁹

Nakşibendiyye Tarikatı, Doğu İslam dünyasında İmam-ı Rabbâni Ahmed Sirhindi (971- 1034)(563- 1624) ve ondan sonra da takipçisi Şah Veliyyullah Dehlevi'nin (1114- 1175/1704-1763) gayretleri neticesinde nüfuzunu arttırmıştır. İmam-ı Rabbani'nin babası Şeyh Abdülehad (ö.1007/1598) bir Çisti sufisi olmasının verdiği avantajla

⁹⁶ Bardakçı, a.g.e., s.249

⁹⁷ Türer, a.g.e., s.177

⁹⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.259

⁹⁹ Eraydın, a.g.e., s.372

tasavvufi bir çevrede yetişmesine rağmen, felsefî ve dini ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufu ilgilenebilmeye başlamıştır. Tasavvuf eğitimini önce babasının yanında Sühreverdi, Kadiri ve Çisti tarikatlarının; daha sonra da Baki Billah'ın gözetimi altında Nakşibendî tarikatının usulüne göre tamamlamıştır.¹⁰⁰ Nitekim İmamı Rabbani iki ay gibi kısa bir zaman içinde Nakşibendî tarikatının bütün hususiyetlerini öğrendi ve yaşamaya başladı. Hocası Baki Billah iki ay sonunda ona öğretebileceği başka bir bilginin ve verebileceği farklı bir feyzin kalmadığını anlayınca ona tam ve daimi icazet verdi. İmamı Rabbani bu icazeti aldıktan sonra hocasının da istek ve tavsiyesiyle irşad çalışmalarına ara vermemek için hemen Serhend'e döndü ve çalışmalarına başladı.¹⁰¹

“Tasavvuf yoluna girmek, şeriatın esaslarına imanı kurtarmak içindir.” Diyen İmamı Rabbani, tasavvufun bir gaye değil vasıta olduğunu, insanın vasıtaya bağlanıp kalmakla gayeye ulaşmış olmayacağını ortaya koydu.¹⁰²

Türkiye’de yaygın olarak bilinen adıyla İmam Rabbani, tarikatın tarihinde Şeyh Nakşibend’den sonra beliren en önemli kişilik olarak tanınmaktadır. Onun döneminde Hindistan’ın önemli devlet adamlarının da katılımı ile tarikat, önemli bir nüfuz ve politik güce ulaştı.

Rabbani’nin kendi kendine üstlendiği yenileyici rolün dayanağı, Allah’ın “her bin yılın başında dini yenilemek üzere cemaatine bir yenileyici göndereceği” biçimindeki bir Müslüman geleneğinden geliyordu. Takipçileri İmam-ı Rabbani’yi Müceddid-i Elif-i Sani (ikinci bin yılın yenileyicisi) olarak nitelendirdiler.

İmam-ı Rabbani (ö.1034/1624) ile tarikat, Hind diyarında yayılma imkânı buldu. İmam-ı Rabbani’ye kadar olan Nakşî Şeyhlerinden İbn Arabî sevgisi ve vahdet-i vücud anlayışı, İmam-ı Rabbani ile “vahdet-i şühud”a dönüştü.¹⁰³ Rabbani, dini, sosyal ve siyasal baskılar altına giren her müslümanın, bu şartlara karşı mücadele etmesini dinin bir gereği olarak, ünlü Mektubat adlı eserinde önemle vurguladı. O, uygarlığı, yeryüzünün iman ve kuralların refahı olarak tanımlayarak, her ikisinin de İslam’a sarılmakla gerçekleşeceğini anlattı.

İmam-ı Rabbani, hicri 1034 (1625 M.) yılında, Safer ayının yirmi sekizinci Salı gününde vefat etmiş, Sihrind kabristanına defnedilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Bardakçı, a.g.e., s.251

¹⁰¹ Selahattin Yaşar, *İmamı Rabbani Hayatı Mektupları Mücadelesi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1986, s.41

¹⁰² Yaşar, a.g.e., s.74

¹⁰³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.259

¹⁰⁴ Hayreddin Karaman, *İmam-ı Rabbani ve İslam Tasavvufu*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1992, s.36

18.yüzyıl Nakşibendî Tarikatında en önemli isimlerden biri olan Mevlana Halit Bağdadi'nin yetiştiği dönem olma yönünden büyük önem taşır. Şeyh Halid, Kadiri Tarikatı'nın hâkimiyet bölgesi olan Bağdat'ta Nakşibendî tekkesi kurmayı başarabilmiş bir mutasavvıftır. Şeyh Halid'in Ortodoks Sünniliği'ni yeniden harekete geçirmeyi ve şeriatı sahiplenmeyi ifade eden müceddidi (yenileyici) çıkışı büyük bir ilgi gördü. İmparatorlukta yaşayan bütün Müslümanlardan bir araya gelmelerini ve İmparatorluğun selameti için İslam bayrağı altında faaliyet göstermelerini istedi.

Serhevendi'nin manevi haleflerinden (Üveysi), Şah Veliyullah Dehlevi(1703-1762) İslam'ın iç kaynağına yeniden hayat verme görevini üstlendi. İmam-ı Rabbani'den sonra görülen en etkili şeyh olan Dehlevi'de müceddid olarak anılmıştır. Ancak aralarındaki zaman farkı nedeniyle, içinde yaşadıkları toplum koşulları ve gereksinimleri farklılaştığı için, ilgilendikleri konularda birbirinden farklı olmuştur. İmam-ı Rabbani güçlü bir imparatorluk döneminde, sufi davranışlarını ve siyasi tercihlerini eleştirmiş, toplumu, dünyevi yaşamın da uhrevi yaşam kadar önemli olduğu konusunda bilgilendirmiş, sosyalizasyon sürecine ağırlık vermiştir. Dehlevi ise, çöküş dönemindeki bir imparatorluğun günlük sorunlarıyla ilgilenmiş, toplumsal adaletsizlikler, ağır vergiler konusunda eleştiriler getirerek güçlü bir Müslüman devleti kurma çağrısında bulunmuştur. Dehlevi daha politize davranışlar sergilemiş ve Hindistan'daki sufi hareketler üzerinde etkili olmuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde Nakşibendî şeyhlerinin devlet yönetiminde uygulanan siyasetlerde etkili bir konuma sahip olduklarını görüyoruz. Nakşibendî Tarikatı'nın devlet katında bu derece güçlenmesindeki en önemli etken; imparatorluğun çözülme ve dağılma döneminde, Nakşibendî şeyhlerinin özellikle Halidiye kolunun “panislavizm”e dönük bir yaklaşımlardır.

Nakşibendî Tarikatı'nın 19. yüzyılda devlet ile olan ilişkilerinde Halidi ekolünün büyük etkisi olmuştur. Halidiye kolunun büyük bir güce sahip olması ve bu derece kalıcı olmasında diğer sebepler yanında; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile kapatılan Bektaşiliğe ait tekkelerin devlet tarafından Nakşibendî Tarikatı'nın Halidiye koluna devredilmesi etkili olmuştur.¹⁰⁵ Bektaşî tekkelerinin kapatılması sırasında, Bektaşî dergâhlarına Nakşî halidi şeyhlerin tayin edilmesi, devlet ricaliyle Sultanlarının da bu tarikata ilgi duyması Halidiliğin önemini arttırdı. Hatta denilebilir ki 19.yüzyıldan sonra Nakşîlik Irak, Suriye, Anadolu ve balkanlarda Halidilik şekline dönüşmüştür.

¹⁰⁵ Kara, a.g.e., s.73

Halidiliğin bu kadar tutulmasında tarikat şeyhlerinin genellikle medrese çıkışlı ve şeriate sıkı sıkıya bağlı kişiler olmasının büyük rolü olmuştur. Tekkelerin kapatılmasına yakın İstanbul’da bulunan tekkelerin büyük bir kısmının Nakşî-Halidi olması da bunu teyit etmektedir.¹⁰⁶ Sultan Vahdettin’inde Halidiyye’ye mensup olduğu rivayet edilir.¹⁰⁷ Abdullah Dehlevi ve onun halifesi Mevlana Halid Bağdâdi(ö.1242/1826) ile tarikat 19.yüzyılda İslam dünyasının en yaygın tarikatı oldu.¹⁰⁸

Halidiyye ‘nin İstanbul’da kökleşmesi ve Anadolu’da yayılmasında tekkelerin Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ilme dayalı tasavvuf anlayışını benimseyip yaymaya çalışan Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi’nin (1813/1893) gayret ve hizmetleri ile Esad Erbilî’nin (1847/1931) faaliyetleri önemli yer tutar.¹⁰⁹ Nakşibendî Tarikatı Halidi ekolünün en önemli isimlerinden olan Ziyaeddin Gümüşhanevi bir Osmanlı Bankası kurulmasına tepki gösterek dergâh içi cemaat sandığı oluşturmuş, zengin müridlerin bağışlarını küçük işletmelere kredi olarak sunulmuş, bununla birlikte muhtaçlara yardım dağıtan bir sistem kurmuştur. Matbaa kurmak, kütüphane açmak, müridleri yeteneklerine göre yönlendirmek Gümüşhanevi’nin Halidi ilkelerine uygun, bugüne miras kalan özellikleridir.¹¹⁰

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, dönemin en çok töhmet altında tutulan tarikatı Nakşibendî tarikatı olmuştur. Özellikle Şeyh Said ve Menemen olayı bahane edilerek tarikat mensuplarına yönelik siyasi teşebbüslerde bulunulmuştur. Ancak dini bir örgütlenme ve bir dinsel fikir kaynağı olarak, Nakşibendî tarikatı Halidi kolu etkinliğini sürdürmüştür.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber yeni bir dönem başlamış, 30 Ekim 1925’te kabul edilen 13.12.1925 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı “Tekke, Zaviye ve Türbelerin Seddine (kapatılmasına) ve Türbedarlıkla Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” ile tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Bu kanun yürürlüğe girmesinden sonra tarikatlar bir anda yasaklı konuma gelmiş ve faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdir.¹¹¹

Tarikatlar bu yeni durumda “fiili durum” olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Nakşibendî tarikatı Cumhuriyet döneminde de güçlü bir tarikat olarak varlığını

¹⁰⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikaler*, s.260

¹⁰⁷ Türer, a.g.e., s.178

¹⁰⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikaler*, s.260

¹⁰⁹ Bardakçı, a.g.e., s.253

¹¹⁰ Bardakçı, a.g.e., s.308

¹¹¹ Bardakçı, a.g.e., s.297

sürdürebilmiştir. Bu dönem içinde Şeyh Zeynalabidin Dağıstani (ö.1939), Mehmet Zahit Efendi (ö.1980) ve Mahmut Sami Ramazanoğlu (ö.1984) gibi şeyhler günümüze ulaşan faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Cumhuriyet döneminde tarikat faaliyetleri birçok zorlukla karşılaşmıştır. Kanunen yasak olmanın dışında; Said Nursi'nin “devir tarikat devri değil, imanın yeniden ihdas edilmesi devridir.”¹¹² sözlerinde ifadesini bulan yeni bir anlayışın beraberinde getirdiği zorluklarda vardı. Bu ortamda mutasavvıfların, “zayıflayan” imanı güçlendirme çabası ile tasavvuf faaliyetlerini birbirinden ayırmamaları ve bu konudaki maharetleri, insanlara ulaşabilme açısından büyük önem arzemiş oldu.

Sonuç olarak Nakşibendîliği diğer tarikatlardan ayıran en önemli özelliği tam anlamıyla Sünni bir tarikat olması ve şariat normlarına sıkı sıkıya bağlılığıdır. Buna karşın toplumdaki sosyal, kültürel, siyasal olaylara duyarlı olması, müridlerine “her an Allah'ın adını anmalarını, fakat sosyal yaşamdan da kopmamalarını” öğütlemesi, İslamiyet'in günlük yaşamın bütün dinamiklerine yanıt veren bir din olduğunu düşünen Müslüman gruplar arasında popüler duruma gelmesine neden olmuştur.

Nakşibendîliğin temeli “tövbe” (pişmanlık), “uzlet” (toplumdan uzak kalarak, içe kapanış), “zühd” (bir inanca bağlanarak, dünya işlerinden yüz çevirmek), “takva” (Allah korkusu), “kanaat” (azla yetinme), “teslimiyet”e dayanır.

Tarikat ve onun kolları, üç ayrı silsileyi izleyerek kendilerini Hz. Peygamber'e dayandırır. Sözlükte zincir anlamına gelen silsile; tarikat dilinde yaşayan son şeyhin kutsiyetini açıklayan (bu kutsal pozisyon sorgulanamaz bir durumdur, öyle ki şimdiye kadar yaşayan hiçbir şeyhin kendi ağzından yaşam öyküsünü, tarikata giriş ve yükseliş öyküsünü anlatana rastlamadım. Onlar için bu öykü bir “Tanrısal görevlendirmedir”, hatta bazılarının doğuştan bu merteye için “seçilerek” gönderildiklerini ima ettikleri anlaşılmaktadır, ayrıca bir şeyhe “nasıl başladınız?” gibi bir soru sormak bile saygısızlık anlamını taşımaktadır.) Birbiri ardınca kendinden önce gelen şeyhlerin adlarının sayıldığı, Peygambere ve O'nun aracılığıyla Allah'a dayanan ruhani bağlantıdır. Bir inanç topluluğunun tarikat adını alabilmesi için mutlaka bir silsilesi olması gerekir. Bir şeyhin “büyüklüğünden” söz edilirken, silsiledeki şeyhlerin durumu araştırılır.

Nakşibendî tarikatının silsilesi iki koldan, Hz. Ali'ye dayanırken üçüncü koldan Hz.Ebubekir'e dayanır. Hz.Ebubekir Sünni İslam'ın en büyük şahsiyetidir. Durum böyle olunca O'na bağlanan kol da Sünni İslam'a bağlılığı kanıtlanmış olmaktadır.

¹¹² Bediüzzaman Said Nursi, *Tarihçeyi Hayat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996,s.199

Nakşibendî Tarikatının bir diğer ayırıcı yanı sessiz zikri (zikri hafi'yi) benimsemiş olmasıdır. Hafi zikri kaynağını, Peygamberin, Hicrette (Sevr) mağarasında, Hz.Ebubekir dizüstü oturarak gözlerini yummasını ve dilini damağa yapıştırarak, dudağı hiç oynatmadan kalbinden “Allah” kelimesini tekrarlamasını söyleyerek, sessiz zikri öğrettiği rivayetinden alır. Tarikatın söyleminde, sessiz zikrin ilk kez böyle başladığına ve Hz.Ebubekir'in zikir yaparken, derin bir cezbe haline geçtiğine inanılır.¹¹³

Nakşîlikte şeyhin rolü, şeyhe teslimiyet ve duyulan tartışmasız muhabbet (sevgi) çok önemlidir. Tarikate girenler, “nefs ve ruh terbiyesi”ni, bir “mürşid-i kâmil” rehberliğinde yaparak Allah'a yaklaşmayı hedef seçmişlerdir. Bunun için de çok çalışmak gereklidir.

Nakşibendîliğin bugün de yaygın ve güçlü oluşunun nedenlerinin başında “şeyhe bağlılık” unsurunun bu tarikatta çok kuvvetli oluşu gelmektedir.

Nakşîlikte taşkın hareketlere rastlanmaz. Sohbeta ve rabıtaya büyük ehemmiyet verilmiştir.”Bizim yolumuz sohbetir.” diye ifade ettiği sohbet, şeyhin gıyabında şeyhle beraber olma şeklinde özetlenebilecek rabıta, bu yolun diğer tarikatlardan fazlaca önem verdiği özelliğidir.¹¹⁴

Nakşibendî tarikatının bir diğer özelliği pir'in onayı olmadan yeni kollar kurabilmesidir. Bu durum Nakşibendîlikte örgütlenme açısından başlı başına bir kazanç olup, uzun vadedeki başarılarının nedenlerinden biridir.

Nakşibendîlikte tarikat ayinine “Hatmi hacegan” denir ve gizli yapılır. Hatm-i hacegâna tarikattan olmayan yabancılar alınmaz.¹¹⁵

Nakşibendî tarikatı tarihi süreç içinde farklı isimlerle anılmıştır. Bunlar; Hz.Ebubekir (r.a.) ‘den, Ebu Yezid Bistamiye kadar Sıddıkiyye, Bistamî’den Abdülhalık Gucdüvânî’ye kadar Tayfuriyye, Gucdüvânî’den Muhammed Bahaeddin Nakşibendî’ye kadar Haceganiyye, Bahaeddin Nakşibend’den Ubeydullah Ahrar’a kadar Nakşibendiye, Ubeydullah Ahrar’dan, İmam Rabbani’ye kadar Nakşibendiyye-i Ahrariyye, İmam Rabbani’den Şemseddin Mazhar’a kadar Nakşibendiyye-i Müceddidiyye, Mevlânâ Hâlid’e kadar Nakşibendiyye-i Mazhariyye, Mevlana Halid’den sonra Nakşibendiyye-i Halidiyye olarak anılmıştır.¹¹⁶

¹¹³ Kara, a.g.e., s.201

¹¹⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.259

¹¹⁵ Bardakçı a.g.e., s.250

¹¹⁶ Eraydın, a.g.e., s.374-375

Günümüzde Nakşibendîlik köküne dayandığı halde bu tarikatın birçok özelliğini taşımayan(daha doğrusu kendilerini bu şekilde ifade etmeyen) ekolleri bir yana bırakırsak, Nakşibendîlik dört büyük kolda faaliyet göstermektedir.

B. TÜRKİYEDE NAKŞİLİĞİN YAPILANMASI

İskender Paşa Dergâhı: Gümüşhanev'in kurmuş olduğu İstanbul'daki Gümüşhaneli Tekkesi'nin devamıdır. 1952 yılında başa geçen Mehmet Zahit Kotku, çağın değişen koşullarına uyum sağlarken bir yandan da “İmanı yeniden ihdas etmek konusunda” devlet din yakınlaşması olarak adlandırılabilen bazı gelişmeleri iyi izlemiş, politik kadrolaşmaya ağırlık vermiştir. Modernleşme ve ülkede etkili olan diğer ideolojilerin umutsuzluk ve güvensizlik duygusu ile yakınlaştırdığı bireylere, şiirsel bir dille, insanın sahip olduğu iç zenginliklerini anlatarak hitap eden Kotku'nun 1980 yılında ölümü üzerine, tarikat başına Mahmud Esad Coşan geçmiştir.

Eren Köy Dergâhı: Mahmut Sami Ramazanoğlu tarafından kurulan, bireyin kişisel dönüşümüne, yaşamının her alanında İslamiyet'i uygulamasına önem veren, klasik tarikat yapısına en yakın çevre olarak bilinir. Entelektüel bir anlayışı benimseyen tarikatın başında bugün Musa Topbaş bulunmaktadır.

İsmail Ağa Dergâhı: Söylemini tamamen modern dünyaya kökten karşı çıkış üzerine oturtan, toplumsal eşitsizliklere, ahlaki çöküntülere karşı en katı ve radikal direniş yöntemlerini uygulayan tamamen dışa kapalı bir tarikat olarak bilinmektedir. Kadınların çarşafa bürünmesi, erkeklerin sakal bırakıp, cübbe giymesi, sarık takması, şalvar kullanması zorunluluğu gibi müridlerin bilgilendirme ve diğer insanlarla olan ilişkilerinin çerçevesinin şeyh tarafından belirlenmesi gibi, yaşamın her alanını denetleyen ve sıkı bir hiyerarşik disiplinin uygulanması söz konusudur. Kadınların önemli bir potansiyele sahip olduğu tarikat kendine özgü kurallarıyla yaşayan şehrin ortasında kalmış farklı bir medeniyeti andırıyor.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun başında bulunduğu tarikat sadece İstanbul'da değil, Anadolu kentlerinde de yaygın Kur'an Kursları ile faaliyetlerine devam etmekte, radikal kimliği nedeniyle daha çok “irtica geliyor” kampanyaları sırasında gündeme gelmektedir. Ayrıca son zamanlarda cemaatin önde gelen isimlerinden Bayram Ali

Öztürk'ün İsmailağa camiinde öldürülmesi cemaatin uzun süre medyada yer olmasına neden oldu.

Menzil Dergâhı: Kurucusu Abdülhakim Hüseyini (ö.1972)'dir.

Adıyaman Menzil Dergâhı kadın cemaati çalışmamamızın konusunu oluşturduğu için sonraki bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

C. NAKŞİBENDÎ TARİKATİNİN TEMEL PRENSİPLERİ

Nakşibendî tarikatına giren kimsenin şu şartlara uyması gerekir:

- 1- Tövbe etmek
- 2- Hz.Peygamberin Sünnetine tabi olmak
- 3- Şeriat'a muhalif bidatlerden kaçınmak
- 4- Ruhsatı terk edip azimetini tercih etmek
- 5- Zulüm ve haksızlık yapmamak
- 6- Borcu varsa ödemek ve helâlleşmek
- 7- Kazaya kalmış namazları eksiksiz kaza etmek
- 8- Allah'ı çokça zikretmek¹¹⁷

Nakşibendî tarikatı dört temel üzerine kurulmuştur:

- 1- Şeriat'la zahiri temizlemek
- 2- Târikatla batını temizlemek
- 3- Hakikatla kurb-i ilahiye ulaşmak
- 4- Marifetle Allah'a ulaşmak¹¹⁸

Bu dörtlü tasnif, cevize ve kabuklarına benzetilmiştir. Birinci yeşil kabuğuna, ikincisi, sert kabuğuna, üçüncüsü zar'a, dördüncüsü ise özüne işaret eder¹¹⁹

Nakşibendîliğin on bir temel prensibi tarikatın esasını teşkil eder. İlk sekiz düsturu Abdulhâlik Gucdüvani tarafından tanzim edilen prensipler tarikata bir doktrin havası vermiştir.¹²⁰ Tarikatın on bir temel prensibi şunlardır: ¹²¹

¹¹⁷ Tüerer, a.g.e., s.179

¹¹⁸ Kara, a.g.e., s.295

¹¹⁹ Kara, a.g.e., s.295

¹²⁰ Bardakçı, a.g.e., s.250

¹²¹ Eraydın, a.g.e., 375-380

1-Vukûf-ı Zamânî: Manevi yolculuğa çıkmış olan müridin, devamlı olarak geçen zamanı değerlendirmesi, ona vakıf olmasıdır. Şayet vakti, şükürü veya istiğfarı gerektiren hangi durumla geçmişse onu bilmesidir. Mürid, bütün varlığı ile boş vakit geçirmemeye çalışmalı, bütün zamanını iyi değerlendirmelidir. Her zaman Hakk'ı düşünmeli, ondan gafil olmamalıdır. Sözü, işini ve bütün hallerini kontrol etmeli hatta Allah Teâlâ'nın kendisini murakabe ettiğini hissetmeli, hayatına çeki düzen vermelidir.¹²²

2-Vukûf-i Adedî

Zikir sırasında sayıya riâyet etmek; akli dağınıklıktan koruyup bir yerde toplamak; dikkati teksif etmek. Zikirde sayıya dikkat edilmesi önem taşıyor olmakla birlikte, asıl olan kemiyet değil, keyfiyettir. Zikir sayısı az olsa bile zikreden, zikredilen zata karşı kalp huzuruna sahip olması gerekir.¹²³

3- Vukûf-i Kalbi

İki türlü olur:

- a) Zikreden her an Allah'ı bilmesi, kalpte Allah'dan gayri hiçbir şeye yer vermemesi
- b) Zikreden zikir sırasında kalbine yönelmesi yani sol memenin altındaki çam kazalığına benzeyen et parçasına yönelerek, et parçasının zikirden gafil olmamasını sağlamaya çalışmasıdır. Nitekim her yerde hazır olan Allah'a nasıl Kâbe'ye dönerek el açıyorsa, zikir esnasında da kalbe yönelmek ve ona ağah olmak, oraya Hakk'ın tecellilerinin dolmasını sağlar.¹²⁴

4- Huş der-dem

Huş “akıl”, dem ise “nefes” manasına gelir. Huş der dem ise nefes alıp verişimiz esnasında uyanık olmak, gafletten korunmaktır. Nefesleri gafletten korumak, kalbi huzura kavuşturur, onu mutmain kılar.

Huzurla alınan her nefes Allah'ın “hayy” isminin tecellisidir. Nefes alış verişlerde gafletten uzaklaşmak çok zor bir iştir. Bu yüzden salikin bir taraftan tövbe istiğfar ederek, gaflet hallerinden temizlenmeye çalışması da seyr-u sülûk için lüzumludur.

¹²² Eraydın, a.g.e., s.375

¹²³ Eraydın, a.g.e., s.375

¹²⁴ Eraydın, a.g.e., s.376

Bahâeddin Nakşband; “bütün işlerin binası, nefesi yükseltmek ve bu sûretle de maziye hatırlamamak, istikbali düşünmeye fırsat bırakmamaktır” der.¹²⁵

5- Nazar ber-kadem

Bakışları ayak ucuna mıhlamak yürürken sağa sola bakan kimsenin ilgisi dağınık, kalbini havatır, işgal eder. Bakışını ayakucunda toplayan kimse, hem harama bakmaktan, hem’de havâtıra düşmekten kurtulur; çünkü kalbe gelen perde, genellikle çevre ile gereksiz yere ilgilenmekten oluşur. Göz kalbin casusudur. Gözün gördükleri kalbi meşgul eder. Göz bir fotoğraf makinesi gibi çektiği filmleri kalbe gönderir. Orada arşivlenen bu bakışlar, çoğu zaman kalbi lüzumsuz meşgul eder.

Ayağa bakmakta tevazu vardır, edep vardır, haddini bilmek vardır. Resulullah’ın sünnetine uymak vardır.¹²⁶

6-Sefer Der-Vatan (Halktan Hakk’a sefer)

Halktan Hakk’a sefer. Salikin kötü ahlak ve beşeri sıfatlardan sıyrılıp güzel ahlak ve meleki sıfatlara; asli vatanına sefer etmesidir. Mürşid arayan, müsterşidin, şeyh bulmak üzere yapacağı sefer de buna dâhildir. Hz.İbrahim’in “Ben Rabbime gidiyorum”¹²⁷ sözü bu manada içten içe bir manevi yolculuktur. Tasavvuftaki anlamı da halktan hakk’a sefere vesile olan her türlü fiildir.¹²⁸

7- Havlet Der-Encümen

Celvette halvet, kalabalık, içinde fakat yalnız; halk içinde hakk ile beraber, diye tarif edilebilen bu esas, “El kârda, gönül yârda” demektir. Beden ve suret halk ile meşgulken, kalb ve siretin hakk ile meşguliyetidir. Bunun gerçekleşmesi için insanın zikre kendini tam anlamıyla vermesi gerekiyor ki, bu suretle kişi en kalabalık yerde bile hakkın zikrinden başka bir şey duymasın, hiç bir şey onu zikrinden alı koymasın. Bu yola sâlike; “Rabbinin adını zikret, haram her şeyden, ilgini keserek tamamen ona yönel!”¹²⁹ ayetinin sırrı açılmış olur.¹³⁰

¹²⁵ Eraydın, a.g.e., s.376

¹²⁶ Eraydın, a.g.e., s.377

¹²⁷ Saffat, 37/99

¹²⁸ Eraydın, a.g.e., s.377

¹²⁹ El-Müzzemil, 73/8

¹³⁰ Eraydın, a.g.e., s.378

8- Yad-Kerd (Zikretmek)

Dilin kalble beraber zikridir. Murakaba mertebesine ermiş olan sâlikin tevhid zikrini dil ile yapması demektir. Kalb maddi unsurlarla bağlantılı olduğundan, bu unsurların paslanmasıyla kalp de paslanır. Zikir dille yapıldığından önce dilin, sonra kalbin pası silinmiş olur. Böylece salık, murakabe halinde müşahede mertebesine yükselir. Tevhid kelimesi “nefyi ispat” zikrinde, murakabe dersi esnasında söylenişinde gözler yumulur, dil damağa yapıştırılır ve nefes tutularak kalp ile tevhid kelimesi söylenir.¹³¹

9- Baz-Gest (Dönüş)

Zikirde kendiliğinden hatıra geleni, iyi ve kötü fikri kovmak demektir. Bilhassa nefes tutularak yapılan ”nef y-isbat” zikrinde nefesi salıverdikten sonra :”İlahi ente maksudi ve rızâke matlubi (Allahım benim muradım sensin, senin rızandır) cümlesinin anlamını düşünerek söylemektir.¹³²

10- Nigâh Daşt (Muhafaza)

Muhafaza demektir. Hakk’ın teceliğahi olan kalb evine, O’nun yüce zatına yabancı şeylerin uygunsuz hatırların girmesini önlemektir. Bir başka ifade ile insandaki hayal gücünün kendi kendini görevden azletmesidir. Bunun ne kadar zor bir iş olduğunu söylemeye bile gerek yoktur.¹³³

11- Yâd-Daşt

Yad daştı, nigah daştı, derinliğine anlamak diye tarif edebileceğimiz bu kavram, dil ile söylemeden Allah’u Tealâ’yı devamlı düşünmek hatırdan mâsivâyı atmak, Allah’a dönüş halini muhafaza etmektir. Kâinattaki sınırsız çoklukta İlâhi vahdaniyeti müşahede etmektir. Zikrinde mübalağa ederek huzur haline ermek ve şühûd makamına varmaktır.¹³⁴

¹³¹ Eraydın, a.g.e., s.378

¹³² Eraydın, a.g.e., s.379

¹³³ Eraydın, a.g.e., s.379

¹³⁴ Eraydın, a.g.e., s.380

D. MENZİL DERGÂHI

Adıyaman ilinin Kâhta ilçesine bağlı, Adıyaman-Diyarbakır karayolunun 60.kilometresindeki Menzil (bu günkü adıyla Durak) köyünde bulunan Menzil dergâhı, gün geçtikçe artan mürid potansiyeli diğer kolların aksine Anadolu'nun uzak bir bölgesine yerleşmiş olmasına rağmen “Merkez” de hissedilen güçlü etkisi ile kadın cemaati bu araştırmanın konusu olmuştur.

Menzil Dergâhı'nın, şeyhe ve tarikatın yapılanmasına olan; kitle iletişim araçlarından diğer kollarda olduğu gibi yararlanmak yerine, olabildiğince ön planda bulunmamak, bütün ilgisini İslamiyet'i doğru yaşamak için çalışmaya yönlendirmiş olması –onların deyimiyle “Tasavvuf şeriatın yaşanmasıdır”-gibi nedenler Adıyaman Menzil kadın cemaatinin, araştırılması gereken ilginç bir alan olarak görmemizi ve bu alanda çalışma yapmamıza vesile olmuştur.

Özellikle Menzil Dergâhı'na bağlı Nakşibendî kadınlarının günlük yaşam pratiğinde içinde bulundukları yaşamlarını, evreni algılayış biçimlerini, düşünsel yapılarını, duyguları, davranışlarını, inanca bağlı bir formasyonun katı kuralcılığı çerçevesinde kadın olarak durumlarını, modern dış dünyaya karşı kendilerini tanımlamalarını, beklentilerini, umutlarını, bir yıl süren alan araştırmasının sonuçlarıyla ortaya koymaya çalışacağız. Başka bir deyişle kadınların, ”müride” alt kimliği altında, yaşamlarındaki “nasıl” ve “neden” sorularının yanıtlarını araştıracağız.

Günümüz koşullarında, Türkiye’de tarikat formasyonları, tamamen toplumsal yaşama ait toplumsal kurumlardır. Bunun en önemli göstergelerinden biri, geçmişteki tarikat yaşam idealinde öngörüldüğü gibi, mürşid ile müridin bire bir ilişki içinde olarak; müridin, insan olarak ahlaki ve dini tekâmülünü sağlayacak hiçbir ilişkinin bu gün bulunmayışıdır. Müridler, toplumsal kurum içinde, güvenlik ve dostluk duygularıyla, bir arada yaşamakta, yardım alma umudunu ise; şeyhin kimsenin görmediği ve ispatı herhangi şekilde mümkün olmayan bireysel yeteneklerine, kerametlerine, bağlamış görünmektedirler.

Burada öncelikle araştırma konumuz olan Menzil Dergâhının gelişimi hakkında bilgi verecek, ardından da bu tarikatı, özellikle de kadınlarını ayrıntılarıyla anlatmaya çalışacağız.

Şimdi geçmişten günümüze Menzil'in kısa bir öyküsünü (değerlendirmesini) yapalım.

Menzil Dergâhı'nın kurucusu Abdulhâkim Hüseyini (Erol), 1902 yılında, Bitlis'e bağlı Baykan ilçesinin Kermete köyünde dünyaya geldi. Dedeleri Bilvanis'li olduğu için Gavs-ı Bilvanisi diye anılır.

Babası Seyit Muhammed imamdır, tarikat çevresinde halifeliği açıkça ilan edilmemiş bir Nakşibendî şeyhi olduğu söylenir. Abdulhâkim Hüseyini, babasının küçük yaşta ölümünden sonra dedesi Seyit Maruf'un yanında yetişti. Dedesi, onu daha küçük yaşlarda iken, yörenin ünlü şeyhi Şeyh Abdulkahhar'ın yanına vermişti. Siyanüs köyündeki medresede üç yıl sonra şeyhi ile birlikte gittiği Nursin köyünde yedi yıl, Verkanis köyünde iki yıl, Arba köyünde üç yıl okudu, sonrada Suriye'ye Hazne'ye gitti.

İlk evliliğini kendisinden on beş yaş büyük akrabası Fatma hanımla yapmıştır. Bu evlilikten Muhammed, Muhammed Raşit, Zeynel Abidin adında üç oğlu ve Halime ile Hatice isminde iki kızı olmuştur. “ İlk karısının teşvikiyle” akrabasından Sıddıka ile ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilikten de Abdalbaki, Ahmed, Abdulhalim, Muhyiddin, Enver adlı beş oğlu ve dört kızı olmuştur.

Cumhuriyet yönetiminin tekke ve medreseleri kapatmasıyla Baykan Taruni köyünde imamlık yapmaya başlamış, bu arada şeyhin ölüm haberi üzerine, bir başka şeyhe intisap etmeye niyetlenmiştir. Bu sırada rüyasında “Şah-ı Hazne”nin onu çağırdığını görmesi üzerine, Suriye'nin Hazne köyünde yaşayan Nakşî şeyhi Ahmet Haznevi'ye bağlanmak üzere Suriye'ye gitmiştir. Sakin kişilikli olan Gavs'ın yaşamında parasız, yürüyerek, mayın ve askerle dolu olan sınırı geçerek, hatta bazen kaçakçılarla beraber geceleyerek yapılan Hazne yolculuklarının çok önemli bir yer tuttuğunu anlamak mümkündür.

Gavs'ın yaşamını anlatan kitapta¹³⁵ bu yolculukların anlatıldığı anılar büyük yer tutar. Bir başka nokta da Abdulhakim Hüseyini (Gavs)'nin şeyhi Şah-ı Hazne'ye olan derin bağlılığı ve onun her sözünü, her davranışını ezberleyerek tekrar etmesidir. Onun fikirleri, şeyhin fikirlerinin devamıdır. On dört yıl süren bu yolculukların sonunda “irşad müsaadesini” alan Abdulhakim Hüseyini, tarikat faaliyetlerini Taruni ve Bilvanisi köylerinde sonra Bitlis'in Narlıdere nahiyesinde, daha sonra da Siirt'in Kozluk ilçesine bağlı Gadiri köyünde sürdürmüş, son olarak Menzil köyüne gelmiştir. Gelir gelmez geniş topraklar satın aldığı Menzil'de bir yıla yakın kalabilmiş, hastalanınca Ankara'ya götürülmüş, 25 Mayıs 1972'de ölmüştür.

¹³⁵ M.Çağır Ildırrar, *Seyyid Abdülhakim El-Hüseyini(Gavsı Bilvanisi)Hayatı*, Menzil Kitapevi, Adıyaman

Abdülhakim Hüseyini geleneksel tarikat faaliyetlerini dar bir halka ile sınıflandırıp, esas olarak “ımanı kurtarmak” ile uğraşmıştır. Modern politik dille, dar kadro çalışması yerine geniş kitle çalışmasını tercih etmiştir. Onun ve Cumhuriyet dönemi bazı İslamcı liderlerin bu tür tercihleri sık sık “yanan bir evden değerli eşyayı kurtarmak yerine yangını tümünden söndürmek” çabasına benzetmiştir.¹³⁶ Hüseyini’nin ününün duyanlar yurt içinde ve yurt dışında akın akın Menzil’e gelmişler, kötü alışkanlıkları olanlar, hastalar, şifa bulmak için uzun kuyruklar oluşturmuşlardır.

Abdülhakim Hüseyini’nin ölümünden sonra, kurduğu Menzil’i asıl üne kavuşturan Muhammed Raşid Erol oldu. Babasından sonra onun yerine geçen Erol, 1929 yılında Bitlis’in Baykan ilçesi Kasrik köyünde dünyaya gelmiştir. Feyzeddin, Abdulgani, Taceddin, Mazhar, Abdulgalip adlarında 5 oğlan ve 3 kızı vardır.

12 Eylül 1980’den iki yıl süreyle Çanakkale’de sürgüne yollanan Erol, 1990’da zehirli şırınga ile suikasta uğramıştır. Daha önce de Menzil caminin altına bomba konulduğu söylenmektedir. 1993 yılında Afyon’da ölen Raşit Erol, Menzildeki türbeye gömüldü. Öldüğünde altı halifesi vardı. Yerine kardeşi Seyyid Abdülhakim Erol geçti. “Sultan Hazretleri” veya “Seyda Hazretleri” adıyla anılan Şeyh Abdalbaki tarikatın çizgisini aynı şekilde sürdürmektedir.

Klasik tekke formuna oturmayan, buna karşılık bütün köyün merkezini oluşturan Menzil dergâhının, medrese eğitimi verdiği biliniyor. Yerleşik nüfusu çok az olan köy, yılın her mevsiminde binlerle ifade edilen ziyaretçilerle yaşamaya alışmış görülüyor.

Cami, çevresinde, kadınlar ve erkeklere ait olmak üzere iki ayrı, bölümden oluşan tesisleri ve şeyhin ailesinin kaldığı binalarla, modern bir tekke formu oluşturan Menzil dergâhında, bugün şeyhin ailesi son derece modern koşullar içinde yaşamaktadır. Caminin çevresinde, çeşitli odalarda ziyaretçiler ücretsiz konaklamakta, günde iki defa, (kuşluk ve ikindi zamanlarında) bulgur çorbası ve çubuk şekilde (kepekli ekmek) ekmek dağıtılmaktadır. Fakat verilen hizmetler ziyaretçi sayısını çok altında kalmakta, oraya giden insanlar zaten bütün olumsuzlukları göze alıp gittikleri için, yerlerde yatan soğukta kalan, soğuk suyla banyo yapan bu insanlar için sorun oluşturmamaktadır.

Şeyh ve ailesinin işleri gönüllü müridler tarafından yürütülmektedir, bu işlere günlük ev işlerinden, çevredeki inşaat ve tarlalarda çalışmak, tarım işleri temizlik ve çevre bakımı ile uğraşmakta dâhildir.

¹³⁶ İğdırar, a.g.e., s.67

Menzil Dergâh'ının siyasetle ilişkileri konusuna gelince siyasetten uzak bir duruş sergilemektedir

Terörle mücadele konusunda, coğrafi konumu nedeniyle önemli olan,” devlet yanlısı” bir tarikat olma tutumu, tarikatın faaliyetlerinde, güvenlik güçleriyle ve devletle karşı karşıya gelmemesi sonucunu da doğurmuştur.

Böyle bir ortamda, Menzil Tarikatı siyaset sahnesinde en az görünen, kitle iletişim araçları ve yazılı kayıtlara başvurmadan faaliyetlerini yürüten, daha çok kendi varlığını koruma amacına yönelik istekleri bulunan bir yapı oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

A.TARİKAT GELENEĞİ

1. İntisap

1.1. Kadın Müridelerin Tarikata İntisap Ediş Sebepleri

Birçok bayan mürideyle yaptığımız mülakat ve kişisel gözlemlerimiz doğrultusunda üyelerin tarikate katılış sebeplerini şu şekilde özetleyebiliriz:

a) Sosyal dayanışma isteği; Bayan müridelerin tarikata intisaplarını sağlayan faktörlerden biri sosyal dayanışma isteğidir. Tarikat, çevrelerine uyum gücünü çeken, kalabalıklar içerisinde yalnız kalmış insanlara güven veren bir kurumdur. Tarikatın kendi içindeki toplantıları, hatmeleri, kermes ve yardım faaliyetleri bayan mürideler için dikkat çekici sosyal faaliyetlerdir. Bu birliktelikler bayan müridelere yeni arkadaşlıklar kazandırmakta ve kendilerini yalnızlık hissinden kurtararak kendileriyle aynı değerleri paylaşan insanlarla bir arada olmalarını sağlamaktadır.

b) Birey olarak insanın açlık susuzluk gibi fizyolojik gereksinimlerinin yanında, koruma, sevgi, kendine değer verme, kendini gerçekleştirme ve benzeri manevi ihtiyaçları söz konusudur. Bir bütün olarak bu ihtiyaçlara cevap verememe, şahsiyetin parçalanmasına neden olur ve kimlik krizine dönüşebilir. Bu durumdan kurtulmanın en güvenli yollarından biri de, bireyin kendisine değer veren insanlarla beraberliğini sağlamaktan geçer.

Mülakat yaptığımız bayan müridelerin şu cümleleri bu noktada dikkat çekicidir: “Arkamda birilerinin olduğu hissine kapılıyorum, bu durum bana güven veriyor”;diğer bir bayan müride ise: “Himmet istediğinde himmetime cevap veren bir mürşit-i kâmilin var olması bana güven veriyor.” demektedirler.

c) Daha önceden sahip olduğu sansüre uğramış ahlaki ve dini değerleri coşkulu olarak yaşama isteği, yapılan ibadetlerden zevk alma arzusu bayanların tarikata intisabını sağlayan bir başka önemli faktördür. Dergâhta bulunan alt katmandaki bayan müridelerin büyük bir çoğunluğu ilmin pek önemli olmadığını, önemli olanın yapılan ibadetten zevk almak olduğuna inanır. Bu durumla ilgili Menzil Köyü’nde yaşadığım bir olayı anlatmak istiyorum.

“Menzil’i ziyarete gittiğimde Menzil dergâhının, bayan misafirhaneleriyle ilgilenen bir sofi ile tanıştırıldım. Bana söylediği şu cümle çok dikkat çekiciydi: “ Siz ilahiyat mezunu olabilirsiniz ama letaiflerin yerini bilmiyorsunuz.” İlmi ve tasavvufu kendilerine öğretilenler çerçevesinde algılayan bayan müride, devamla: “önemli olanın, ibadetten alınan zevk ve haz olduğunu dile getirerek, zevk ve haz vermeyen ilmin veya yaşanmayan ilmin pek önemi olmadığını” ifade etti.

d) Hiç kimsenin kurtulamayacağı ölüm hadisesini ve sonrasını ruhani kişilerle paylaşma arzusu bayan müridelerin tarikata intisabında oldukça etkilidir. Bütün bayan mürideler için bu durumun bağlayıcı özelliği vardır. Bu konu bayan mürideler arasında oldukça itibar edilen bir durumdur. Şeyhin ruhani otorite yoluyla elde ettiği üstünlüklerden yararlanmak için birçok bayan tarikate intisap etmektedir. Daha sonraki bölümlerde bayan müridlerin şeyhe bakış açıları çerçevesinde bu konuyu daha detaylı olarak ele alacağız.

e) Şifa Ümidi: Hususi bir durum olan şifa ümidi, bayan müridelerin tarikate intisabını sağlayan en önemli etkenlerdendir.

Menzil yolculuklarımız sırasında arabada bulunan bayanların değerlendirmesini yaptığımızda, çocuğu için şifa bekleyenden, astım, kanser hastası bayan müridelere kadar, ayrıca sorunlarını dile getirmeyen çok sayıda bayan müride karşımıza çıkmıştır.

Kanser hastası bir bayan müride, tarikate intisabını şöyle anlattı: “Hastalığımı öğrendikten sonra birçok doktora gittim, daha sonra birçok türbeyi ziyaret ettim; ama hiçbirisi Menzil’in bende bıraktığı iç huzuru bırakmadı. Menzil bana çok iyi geldi. Tedavim hala devam ediyor. Şuan hızla iyileşiyorum. Bunda Menzil dergâhının çok büyük etkisi var. Menzil müridlerini asla yalnız bırakmaz ve yardıma ihtiyaçları olduğunda her zaman onların yanında olur. Ben büyüklerin yardımını çok gördüm ve yaşadıklarımı anlatıyorum ki herkes Seydam’dan yardım alsın ve benim gibi onlara intisap edip, onlar da mutlu olsunlar.”

Bu tür şeyhe veya tarikate endeksli birkaç olayın ortaya çıkması ve aile yapısının geniş olduğu çevrelerde kısa sürede bu olayların duyulması - ki bu tür olaylar bayan müridelerin daha fazla rağbet ettiği olaylardır.- mürid sayısının artmasında oldukça etkili olmuştur.

f) Menzil Tarikati'nin sahip olduğu ayırıcı özellikler çerçevesinde yerine getirilen davranışlar, zamanla kalıcı iyi alışkanlıklara dönüşmüş, kötü alışkanlıklardan kurtulmaya vesile olması, yeni müridlerdeki bu olumlu değişimin çevre tarafından fark edilmesi, tarikata katılımları artırmıştır. Özellikle içki ve eroin bağımlısı kişilerin menzil aracılığıyla bu alışkanlıklarından vazgeçmeleri ve düzenli bir İslami yaşayış içine girmeleri, yeni müridlerin tarikata intisabında önemli rol oynar.

1.2. Kadın Müridelerin Tarikate İntisabı

Bu başlık adı altında Menzil Nakşibendî tarikatına bayan müridelerin intisap olayının nasıl gerçekleştiğini anlatmaya çalışacağız.

“Tövbe alma” bir bakıma üyeliğe kabul töreni diyebileceğimiz bir uygulamadır. Tüm tariketlerde olduğu gibi Menzil Nakşibendî tarikatine de tövbe ile girilir. Şeyh, müridlerinden ilk önce Allah’a karşı işlediği günahlardan tövbe etmesini ister. Tövbe bir uyanış ve silkiniştir. Müridler, nefis ile mücadeleye tövbe ile başlar.”Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe ediniz.”¹³⁷

Menzil Nakşibendî tarikatında, çok katı bir biçimde ve zor koşullar altında uygulanan tövbe alma, kesin bir başlangıcı simgeler. Menzil tarikatını kendine uygun gören birey, daha sonraki ritüelleri ancak tövbe aldıktan sonra uygulayabilir. Belirli bir zamanda, birbirini ardınca uygulanan ritüellere “Sekiz Şart” denilmektedir.

Menzil tarikatında ayırıcı uygulamalarından alan “vekillik kurumu” sadece tebliğ çalışmalarında değil, tövbe alma ritüelinde de kolaylık sağlayan ve (deyim yerindeyse) üyelik girişini kolaylaştırdığı gibi sayının artmasına da neden olan bir anlayıştır. Başka bir deyişle şeyhin el vermesiyle vekil tayin ettiği kişiler geniş bir coğrafyada hizmeti müride götürerek, mürid adayının uzun bir yol kat ederek Menzile gitmesine gerek kalmadan bulunduğu yerde, vekil olan kişiden tövbe alarak tarikate intisap etmesine olanak sağlanmaktadır. Müridler arasında “vekilden tövbe alma çok yaygın olmasına karşın, Menzil’e giderek annelerden tövbe almak daha itibarlı, daha sağlam bir intisap şeklidir”. Çünkü Menzil’deki kalabalık arasında hiç konuşmadan bulunabilmek, yatıp uyuyabilmek ve rüya görebilmek, banyo yapmak için saatlerce kuyrukta beklemek ve

¹³⁷ Nur, 24/31

sırası gelince soğuk suyla banyo yapmak ve sekiz şarta devam etmek, gerçekten sabır ve dayanıklılık belirtisidir.

Yeni tövbe alanlar talimatı dinlemesi ve sekiz şartı mutlaka yapması gerekir.

Menzil Nakşîliğine intisap için aday bayan müride şeyhin vekilinin elini tutup şu sözleri tekrar eder “Ya Rabbi! Ben pişmanım, bütün yapmış olduğum günahlardan. Keşke yapmasaydım. İnşallah bir daha ben yapmayacağım. Kendime Seyyid Sultan Abdülbaki’yi şeyh seçtim.” Bu cümleler üç kere tekrarlanır. Sözler tekrar edildikten sonra önde gelen bir bayan mürideden talimat alınır.

Bir gecede bir defa yerine getirilen sekiz şart şu şekilde yerine getirilir. İlk önce tövbe niyetiyle namaz abdesti alınır. Daha sonra tekrar tövbe niyetiyle: “Yarabbi! Ben vücudumun dışını su ile yıkıyorum, sen de ilahi nurunla içimi nurlandır.” diyerek gusül abdesti alınır.

Tövbe için menzile gelen bayanlar, boy abdestini menzilde alırlar. Burada sofilerin kullanımı için hazırlanmış çok sayıda banyo bulunmaktadır. Bayan mürideler soğuk suyla gusül abdesti alırlar. Vekiller talimat sırasında anneden doğmuş gibi çıplak banyo yapmanın uygun olmadığını ve meleklerle saygısızlıktan dolayı banyoda sofilere peştamal kullanmalarını tavsiye ederler. Bunu adaptan sayarlar. Sofi adayları hiç şikâyet etmeksizin ve gayet memnun bir şekilde menzildeki banyo kabinlerinde soğuk su ile abdest alırlar. Anlatılanlara göre burada en ilginç husus, kışın eksi derecelerde soğuk suyla abdest alınmasına rağmen kimsenin bu sudan hastalanmamasıdır. Sofiler soğuk suyla yıkanmanın büyük bir imtihan olduğunu söylemekte ve bununla ilgili birçok ilginç olay anlatılmaktalar. Anlatılanlardan bir tane örnek verelim:

Bayan vekillerden biri kızıyla gusül abdesti almak için banyoya iner. Yan yana iki ayrı banyo kabinine girerler. Çıktıklarında kızı annesine su çok sıcaktı, hani soğuk suyla abdest alacaktık diye sorar, annesi kızına bu Allah’ın sana bir lütfudur. Ben soğuk suyla yıkandım, sen sıcak suyla. Bayan vekil, kızına: “Burada herkes nasibi kadarına sahip olurmuş, senin nasibin sıcak suymuş, bu menzilin sana bir ikramıdır.” der.

Gusül abdestinden sonra iki rekât istihare namazı kılınır. Namazın birinci rekâtın da Fatiha’dan sonra Kafirun, ikinci rekâtında ise Fatiha’dan sonra İhlâs okunur. Bu sureleri bilmeyen mürideler bildikleri sureleri Fatiha’dan sonra okuyabilir.

Namazdan sonra kalben pişmanlık duyan bayan müride, vekilin söylediklerini tekrar eder. Gözler kapalı 25 kere dil ile “Estağfirullah” dedikten sonra, sekiz defa Fatiha suresini okur. Okunan her Fatiha’nın sonunda önce Hz. Peygamber ve ashabın ruhları, daha sonra sırasına göre sadatta yerini alan şahısların¹³⁸ ruhu yad edilir. Sekiz şartı yaparken sadatların isimlerini bilmeyenler her Fatihada gözlerini açıp, Fatihayı hediye edeceği sadatın isimlerini okuyup hediye edebileceği gibi, sekiz Fatiha’yı peş peşe okuyup kendisine sayılan evliyaların ruhlarına hediye edebilir.

Daha sonra ölüm ve mürşit rabıtası yapılır. Bayan müride, 15–20 dk rabıtanın sonra sağ tarafına sünnet üzere yatar. Evli bayanlar eğer eşleri izin verirse ayrı yatar, eşleri ayrı yatmalarına izin vermezlerse, bayan müride adayları kendileri ve eşleri için iki örtü kullanırlar. Böylece sekiz şart tamamlanmış olur. Sekiz şartın başlangıcından güneş doğuşuna kadar yemek, içmek ve konuşmak yasaktır.

Daha sonra bayan müride gördüğü rüya’yı kimseye anlatmaz, yalnızca bayan vekile anlatır. Bayan müridenin gördüğü rüyaya göre vekil onu yönlendir. Genelde bu yönlendirme tarikata kabul şeklinde olur. Tövbe almada müridenin başının açık veya kapalı olması önemli değildir. Yani başörtüsü tövbe almada bağlayıcı değildir.

Tövbe merasiminde sonra bayan müride dilerse 8 şartı yerine getirmez. Yine de müride intisaplı kabul edilir. Yaptığımız mülakatlarda bayan müridelere: “8 şartı yerine getirmeyecekseniz niçin tövbe alma ihtiyacı duydunuz?” şeklindeki soruma oldukça ilginç cevaplar verildi bunlardan bazılarını anlatarak tövbe bölümünü sonlandıralım.

Bayan müridelerden biri: “Bir şeyhe intisap etmenin tövbe almanın kesinlikle gerekli olduğunu, her insanın bir savunucuya ihtiyacı olduğunu, ahirete de bize

¹³⁸ Sadat-ı Kiramın İsimleri :
a- Şah-ı Nakşibend Hazretleri
Seyyid Abdulkadir Geylani Hazretleri
b- Şeyh Abdulkadir Gücdavani Hazretleri
İmam-ı Rabbani Hazretleri
c- Şeyh Mevlana Halid Zülccnaheyn Hazretleri
Seyyid Abdullah Hazretleri
d- Şeyh Seyyid Taha Hazretleri
Seyyid Sibgatullah Hazretleri
e- Şeyh Abdurrahman-ı Tahi Hazretleri
Şeyh Fethullah Hazretleri
f- Şeyh Muhammed Diyaüddin Hazretleri
Şeyh Ahmedül-Haznevi Hazretleri
g- Gavs-ı Azam Seyyid Abdulhakim Hazretleri
Sultan Seyyid Muhammed Raşid Hazretleri
h- Sultan Seyyid Abdülbaki Hazretleri Ruhaniyyetine

yardımcı olacak bizi koruyacak bir şeyhe, mürşidi kâmile ihtiyacının olduğunu, bu yüzden tövbe aldığını, diğer bir bayan müride ise; “Şeyh olmayanın şeyhi şeytan’dır.” sözünü söylenerek kabirde münkir-nekir melekleri geldiği zaman Rabbin kim? Nebin kim? sorularını sorduklarında bu soruları cevaplamama yardım edecek bir mürşide ihtiyacı olduğu için tövbe aldığını” söyledi. Başka bir bayan ise; “ahiret gününde her şeyh kendi müridleriyle beraber dirileceğini, bu dirilme sırasında yalnız kalmayıp bir şeyhin bayrağı altında dirilmek istediğini, bu yüzde tövbe aldığını” söyledi. Bu tür örnekleri artırabiliriz.

2. Şeyhin Vasıfları ve Konumu

Şeyh, Arapçada ihtiyar anlamında bir kelimedir. Terim olarak dervişleri, tarikatın seyr-ü sülûk esaslarına göre yetiştiren ve denetleyen mutasavvıfın adıdır. Şeyh yerine “mürşit” kelimesin de kullanılır.¹³⁹ Bir tasavvuf terimi olarak kullanılmadan evvel şeyh hadis ravisi ve fıkıh âlimi anlamında kullanılmıştır¹⁴⁰. Şeyhin, ilim (İslam, psikoloji... gibi ilimler) ve amel bakımından kemale ermiş olması şarttır. Herhangi bir yerde şeyhin temsilcisi durumunda olan kişilere “Halife” denir ki bunlar da şeyhlerde bulunan özellikleri taşımaları gerekir.¹⁴¹

2.1. Şeyhin Belirlenmesi

Menzil Nakşîliğinde şeyhin kalıtsal yolla belirlendiğini söyleyebiliriz. Çünkü ölen şeyhin sülalesinden birinin şeyh olma zorunluluğu vardır. Bunda, yani şeyhlik vasfını kazanmada “seyyitlik kavramı” en önemli etkidir. Bu kavram, aile fertlerine avantaj sağlar.

Şeyhler vefat etmeden önce halife olarak bazı müridlerini görevlendirirler. Daha sonra şeyhin vefatından sonra halifeler arasından yeni şeyh seçilir.

Menzil Nakşîliğine göre halifeler şu üç şekilde belirlenir.

1) Şeyhin uygun gördüğü müridine tarikatın fiili unsurlarını ve letaif virdini tamamlatarak,

¹³⁹ Kara, a.g.e., s.225

¹⁴⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.54

¹⁴¹ Küçük, a.g.e., s.111

- 2) Mürşit, silsiledeki meşayih ile istişare ederek,
- 3) Allah tarafında hayattaki mürşide, rüya yoluyla müridlerinden kimin halife olabileceğinin bildirilmesiyle halife atanabilir.¹⁴²

Halife, irşatla ilgili bütün konuları ihtiva edebileceği gibi, sadece belli konular için de hilafet alınabilir. Sadece zikir telkini veya rüya tabiri için hilafet almak gibi.¹⁴³

Bayan müridelerle yaptığımız mülakatlarda, Şeyhin belirlenmesinin, manevi bir görev olarak Allah tarafından kullar aracılığı ile yapıldığı inanılmaktadır. Yani bayan sofiler, irşat makamının kime verileceği manevi âlem tarafından belirlendiğine inanmaktadır.

Şeyhin belirlenmesinde iç elit dediğimiz şeyhin ailesi (seyyitler) etkilidir. Bu konuda bay ya da bayan müridlerin hiçbir fonksiyonu yoktur

2.2. Şeyhin Otoritesinin Kaynağı

2.2.1. Silsile

Şeyhin otoritesini sağlayan esaslardan biri de ruhani silsiledir. Silsile, zincir demektir. Tasavvufta ise sofilerin zincir halkalarına benzeyen şeyhler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e, nihayet Allah'a ulaşmak için kabul ettikleri bir esastır.¹⁴⁴ Mürid şeyhinden tasavvufi ilim ve terbiye usulünü öğrenir. Bu silsile şeyhin şeyhi, onun şeyhi... gibi bir yolla genellikle Hz.Ali'ye ve Hz.Ebubekir'e, oradan da Hz.Peygambere ulaşır.¹⁴⁵

Bilindiği gibi "Nakşibendî Tarikatı bir koldan Hz.Ebubekir'e kanalıyla, iki koldan da Hz.Ali kanalıyla Hz.Peygamber'de son bulur."¹⁴⁶ Her tarikatta bir şeyh silsilesi bulunur ve bu silsilenin dört halifeden birisi vasıtasıyla Hz. Muhammed-Cebrail-Allah'a kadar vardığına inanılır. Bunun hiçbir tarihi ve bilimsel temeli olmamasına rağmen sofilerce büyük önem atfedilir. Silsilesini bilmeyen sofî, nesebi görülmeyen kişidir.¹⁴⁷

¹⁴² Niyazi Usta, *Menzil Nakşiliği*, Töre Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 88-89

¹⁴³ Türer, a.g.e., s.110

¹⁴⁴ Kara, a.g.e., s.233

¹⁴⁵ Kara, a.g.e., s.234

¹⁴⁶ Eraydın, a.g.e., s.373

¹⁴⁷ Küçük, a.g.e., s.104

Menzil Dergâhında ruhani silsile yoluyla Hz.Peygamber'e bağlanması, şeyhin "seçilmişlik" statüsüne sahip olmasını da beraberinde getirir. Bu da sofilerin indinde otoritenin sağlanmasına delildir.

2.2.2. Seyyitlik

Sadat, Allah yolunda önder ve örnek olan insanlar, ulu veliler demektir. Kelime manası itibarıyla "seyyid" kelimesinin çoğuludur.¹⁴⁸ Seyyit kelimesi daha çok Hz.Peygamber'in torunlarından Hz.Hüseyin'in soyundan gelenler için kullanılır. Menzil Dergâhında şeyh ve aile bireylerinin hemen hepsi için bu unvan kullanılmaktadır.

Burada seyyitlik kavramını nereye oturtmamız gerektiği konusunda yoğunlaşalım. Burada bizim seyyitlikten anladığımız ve bayan müridelerin seyyitlik kavramına yükledikleri anlamlar önemlidir. Kişisel görüşümüz olarak seyyitlik, Peygamber soyunu devam ettirenler olarak anlaşılıyorsa orada sorun yoktur. Çünkü tarihsel olarak Hz.Peygamberin soyu Hz.Fatma'dan, yani Hz.Hüseyin ve Hz.Hasan'dan devam etmiştir. Bunu kimse inkâr edemez ancak, seyyitliği İslami temsil eden bir kurum olarak algılasak işte orada bir sorun oluşur. Bayan sofiler ise seyyitliği, bir ayrıcalık ve Menzili İslami temsil eden bir kurum olarak görmekteler. Öte yandan, seyyitliği İslam adına hareket eden bir kurum olarak benimsemek Hristiyanlıktaki ruhban sınıfına benzer bir sınıfın ortaya çıkmasına zemin hazırlayabileceği gözden uzak tutulmalıdır. Oysa Hz.Peygamber, dinde ruhbanlık yoktur buyurmuştur.

Bayan mürideler ile yaptığımız mülakatlarda eğitim seviyesi düşük sofiler seyyitliği bir ayrıcalık olarak gördüklerini tespit etmiş bulunmaktayız. Eğitim seviyesi daha yüksek bayan sofiler, bunu dillendirmekten çekinsilerde gözlem ve mülakatlarımız bunu destekler niteliktedir. Eğitimli bir bayan müridenin bu konudaki "İnsan genlerine çeker, insanın genetik yapısında Resulullah'ın genleri varsa muhakkak ondan bir şeyler alır." sözleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Burada dikkatimizi çeken bir diğer husus da, sofiler seyyit olduğu için yalnız şeyhe değil, onun hanesinden olan büyük-küçük, bilgili-bilgisiz kişilere de gereğinden fazla saygı göstermeleridir. Bu bağlamda, bazı bayan sofilerin kendilerinden yaşça bir hayli küçük olan şeyhin aile bireylerinden bazılarının ellerini öptüklerini ve onlara karşı

¹⁴⁸ Mehmet Gayretli, *Zikir Adabı ve Hatme Duası*, Hacegan Yayınları, İstanbul, 2007, s.20

derin bir saygı gösterdiklerini Menzil ziyaretlerimizde sıkça gözlemlediğimiz davranışlardır.

Sonuç olarak ifade edebilir ki şeyhin peygamber soyundan geldiği düşüncesi, bayan mürideler arasında şeyhin otoritesini sağlamlaştıran esaslardandır.

2.2.3. İlm-i Ledün

Tasavvuf ilmi, nakil ve akıl ile birlikte ilham ve keşf de denilen bir bilgi aracını daha kabul eder. Bu araçla bilgi elde edebilmek, ibadet riyazat ve mücahede ile belli bir ruhi olgunluğa erişmiş olmak gerekmektedir.¹⁴⁹ Allah-u Teâlâ bir kula hayır dilerse kendisi ile onun arasındaki perdeyi kaldırır. Bu şekilde bir takım kevnî sırlar o kula aralanır ve bunların manaları o kişinin zihnine nakşedilir. O da bu hakikatleri, Allahın dilediği kullarına açıklar. Hikmetin hakikatine ledün ilmiyle nail olunur.¹⁵⁰

Kuran-ı Kerim ayetleri ile hadislerde bu konuya delil olabilecek ifadeler vardır. Nitekim, Kehf suresinde Hz.Musa ile Hızır'ın arkadaşlığı sırasında Hz.Musa'nın olayların dış yüzüne bakarak hükmettiğini, Hızır'ın ise sahip bulunduğu ilm-i ledün sayesinde meselenin iç yüzüne vakıf olduğundan bahsedilmektedir.¹⁵¹

İslam tasavvufunda ilme'l-yakin, ayne'l-yakin ve Hakka'-yakin olarak ifadesini bulan bilgiden ilk ikisi ilim kısmını, üçüncüsü ise mağfiret kısmını teşkil eder. Zira ilme'l-yakin ve ayne'l-yakin duyu vasıtaları ve akıl yürütmeye, bir diğer ifadeyle mücahede ve muanese ile elde edilen bilgilerdir. Hakka'l-yakin ise ferdin bir-fiil yaşaması ve kalbine bildirmesi; yani mûkaşefe ile ulaşılan bilgidir.¹⁵²

Sonuç olarak ledün ilmine nail olanlar birçok ilmi tahsil etmekten, insani öğrenimin zahmetlerinden kurtulurlar. Az öğrenip çok bilirlir, az yorulup çok istirahat ederler. Vasıtasız olarak Allahın öğrettiği, kalp kaynaklı, ilm-i ledün'e şeyhlerin sahip olduğuna inanılması, şeyhin otoritesini bayan mürideler arasında güçlendiren unsurlardır. Nitekim Menzile bağlı bayan mürideler şeyhin bu bilgiye sahip olduğuna inanırlar.

¹⁴⁹ Coşkun Yılmaz, *Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, Seha Neşriyat, Trhsz., s.38

¹⁵⁰ İmam Gazali, *Tevhid ve Ledün Risaleleri*, (Çev: Serkan Özburun, Yusuf Özkan Özburun), Furkan Yayınları, İstanbul, 1995, s.95

¹⁵¹ Kefh, 64/82, Bakara2/269

¹⁵² Bardakçı, a.g.e., s.165

3. Şeyh – Müride İlişkisinin Niteliği

Şeyh ile mürid arasındaki ilişki birçok açıdan incelenebilir. Bunlar, sosyolojik, psikolojik, teolojik vb. açılardan olabilir. Tasavvuf öğretisi ile temellenen tarikatlarda her ne kadar toplumsal faaliyetler ön plana çıkmaktaysa da, “Tasavvuf” aslında bireysel çalışmayı hedefleyen bir disiplindir.

Bayan müride ile şeyhi arasındaki psikolojik ilişkiyi inceleyebilmek için, her iki taraf bakımından bu ilişkinin ne anlama geldiğini bilmek gerekir. Ancak tarikat geleneği, araştırmacının bayan oluşu ve tüm müridlerle şeyhin görüşme, sohbet etme olanağının hemen hemen hiç olmaması nedeniyle, biz çalışmamızda bayan müridelerin şeyhe bakış açılarından yola çıkarak, Menzil Nakşîliğinde şeyh-müride ilişkisini psikolojik yapısında şeyhin ve şeyhle olan ilişkinin anlamını çözümlemeye çalıştık. Buradan anlaşılabacağı gibi şeyh – müride ilişkisi karşılıklı bir ilişkiden ziyade, müridenin şeyhine yüklediği anlamdır.

Menzil Nakşîliği müridelerine göre, fıtratı gereği dünyasında boşluğa yer vermeyen insanoğlu, akli verilerle dolduramadığı boşluğu, kendi benliğinden feragat ederek inanç yoluyla doldurmaya çalışır. Şüphesiz ki, diline yabancı olduğu bu alan da kendi başına mesafe kat etmesi de imkânsızdır. Bu sebepten dolayı o, Allah tarafından seçilmiş olarak görevlendirildiğine inandığı insanların yardımıyla o alanda yürümeyi arzular. Seçilmiş olmanın kazandırdığı kutsallıkla, müridelerle yaratıcı arasında elçilik yapmaya tek yetkili kişi şeyhtir. Menzil Nakşîliğinde şeyh – müride ilişkisinin niteliği bu çerçevede şekillenmektedir.

Tarikatların oluşması için liderin karizmatik olması kaçınılmazdır. Bu karizmatik lider (yani şeyh), mürideler için kurtuluşu sağlayacak, kurtuluş yollarını bilen ve öğreten kişidir. Şeyhin karizmasında, karakter yapısının, eğitim düzeyinin, ekonomik ve siyasal gücün ve şeyhin önerdiği çözüm yollarının fazla bir önemi yoktur; önemli olan müridelerin kendi inanç dünyalarında şeyhin işgal ettiği yerle yakından ilişkilidir.

Burada bayan mürideler ile yaptığımız mülakatlara ve gözlemlerimize dayanarak şeyh-müride ilişkisine ilişkin şu örnekleri vermek aydınlatıcı olacaktır.

Üst katmandaki bayanlar şeyhlerini anlatırken, O’nun her alanda İslamiyet kurallarına tam olarak uygun bir yaşam sürdüğünü, İslami ilimlere vakıf olduğunu, orta

katmandakiler, kendilerini koruyup kollayan ve manevi yardımından istifada ettikleri bir şeyh modeli çizmiştir. Alt katmandaki bayan mürideler ise, şeyhlerini dünya ile ilgisi olmayan maneviyat âleminde gidip gelen, kerametler gösteren, insanüstü bir varlık olarak tanımlamışlardır.

Burada dikkat çeken diğer bir durum da, müridelerin eğitim seviyesi düştükçe ya da üst katmandan aşağıya doğru inildikçe şeyhe bakış açısının değişmesidir. Öyle ki üst katmandan alt katmana inildikçe şeyhin ahlakı vasıfları ve maneviyatından ziyade onun mucizeleri ve kerametlerinin ön plana çıktığını görüyoruz.

Bayan müridelerin şeyhle ilişkileri erkek müridlerden farklıdır. Erkek müridler birebir şeyh ile görüşüp ondan manevi eğitim alma olanağına sahipken, bayan mürideler için durum böyle değildir. Şeyhin bayan mürideler ile görüşmesi anneler aracılığıyla olur. Şeyhin manevi olarak bayan mürideleri eğitmesi namaza gidiş ve namazdan dönüş zamanlarında bayan müridelerin yanından geçerek “nazar” etmesiyle olur. Bunun dışında bayan müridelerin şeyhle görüşmesi konuşması mümkün değildir.

Menzil ziyaretimiz sırasında şeyhin geçmesini bekliyorduk. Yaklaşık bir saat önceden bayan mürideler şeyhin geçeceği yerlerde beklemeye başladı. Benim için bayan mürideler ön tarafta bir yer hazırlamışlardı. Bu sayede şeyhi daha yakından görme olanağım olacaktı. Öncelikle şeyhin gelmek üzere olduğu yönünde bir ses geldi, sonra Şeyh geldi, Şeyhin gelişiyle beraber uğultunun yerini derin bir sessizlik aldı. Şeyhin geçişinden sonra bayan mürideler yanıma gelerek bana defalarca ne hissettiğimi sordular. Bir şey hissetmediğim şeklindeki cevabımdan memnun kalmamış olacaklar ki, bunun insanın niyetiyle ve kalbini açık tutmasıyla ilgili olduğunu, benim ise böyle yapmadığım için bir etkisinin olmadığını söylüyorlardı. Bayan müridelere göre şeyh, yaşlandıkça Resullullah’a benzemekte, elindeki gülün ona çok yakışmaktaydı. Onlara göre gönlümü açık tutmam halinde manevi feyizden faydalana bilecektim. Bu esnada başka bir kadın anneler(şeyhin ailesindeki bayanlar) ile ilgili çok da önemli olmayan şeyleri anlatıyor, diğer bayanlarda onu hayranlıkla dinliyorlardı.

Şeyhle müride arasındaki göz ardı edilmemesi gereken unsurlardan biri de, güven duygusudur. Tarikattaki güven, bayan müride hangi özelliklere sahip olursa olsun kabul göreceğine olan güven duygusunun yanında, daima korunma, kollanma altında olduğuna inanması da bayan müride de güven duygusunu pekiştirir.

Bir bayan müridenin bu konuda söylediği sözler konuya ışık tutmaktadır: “Beni koruyan, bana himmet eden, her zor zamanımda yanımda olduğuna inandığım bir kişinin olması (yani şeyhimin olması) bana güven ve huzur veriyor.”

Menzil Nakşîliğinde şeyh, müridelerinin yalnız maneviyatıyla ilgilenmez, onlarla ilgili her şeyle, yani dünyevi sıkıntıları ve sorunlarına da çözüm bulur. Bayan mürideler karşılaştıkları sorunları vekillere, vekiller çözüm bulamazsa annelere, anneler de bu konuya çözüm getiremezse, sorun şeyhe intikal eder ve şeyhin yönlendirmesiyle sorun çözüme kavuşur.

4. Kadın Müridelerin Şeyhe Bakışı

İstisnasız bütün tarikatlarda şeyh, üstün bir ruhaniyete sahiptir. Çünkü o Allah’ın muhabbetini kazanmak için nefsini, tabiatındaki kötü vasıfları iyiliğe çevirme ve ruhunu saflaştırma sürecini başarı ile tamamlamış ve manevi âlemce diğer insanları irşad etmek üzere hazırlanmış sevgili bir kuldur. Bununla birlikte Menzil Nakşîliğine göre “sahabelerden” ve “tabiinden” manevi makam (statü) bakımından daha alt mevkidedir. Çünkü onun keramet olarak ortaya koyduğu olağanüstülükler değil, Allah’ın onun dostluğuna sevgililiğine binaen yarattığı olağanüstü durumlardır.¹⁵³

Tasavvufta en çok eleştirilen noktalardan birisi olan bir şeyhe bağlanmanın tam bir teslimiyet içerisinde, adeta “şeyhe karşı müridin konumun yıkayıcı önündeki ölü”¹⁵⁴ gibi olmalı inancını dini delillerle delillendiren sofiler, şeyhin konumunu daha somut olarak anlatmak üzere günlük hayattan örnekler verirler. Örneğin: “Bir cumhurbaşkanını pat diye görebilir misiniz? İşte şeyhte mürid ile Allah arasında bir vesile, bir aracıdır.” ifadeleri tarikat nazarında müridin konumunu ortaya koyma açısından dikkat çekicidir.

Teveşül vesile, derece, yakınlık, başkasına yakınlaşmak için vasıta kılan şey, şefaet, vuslat manalarına gelir. “Filanca Allah’a vesile etti” demek, kendisini “Allah’a yaklaştıracak ameli yaptı” demektir. Tasavvuf ıslahatında teveşül, Allah-u Teâlâ’ya yaklaşmak, huzurunda manevi itibar ve derece bulmak yahut bir faydanın elde edilip zararının defedilmesiyle ihtiyacını gidermek için salih bir amel veya zatla Cenab-ı

¹⁵³ Usta, a.g.e., s.75

¹⁵⁴ Abdulaziz Bayındır, *Kuran Işığında Aracılık ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.104

Hakk’a yakınlık sağlamaktadır. Diğer bir tarife göre tevessül, herhangi bir arzusu veya isteği olan kişinin “Allah’ım! Şu sıkıntımın giderilmesi veya şu isteğimin gerçekleşmesi için falan zatın senin katındaki yeri, mevkii, hakkı, hürmet adına (hatırına)senden istiyorum” diyerek dua edip ihtiyacını Cenab-ı Hakk’a arz etmesidir.¹⁵⁵ Dergâhta pek çok bayan müride, birçok konuda şeyhi kendileri ile Allah arasında aracı kabul ederler.

Ölümden sonra gideceği yer ve orada başına neler geleceği ile ilgili her insanın korkuları olduğu gibi, bayan müridelerinde korkuları vardır. Birey ya da sofi, öncelikle tam bir bilmezlikle karşı karşıyadır, çünkü bütün dinlerde öbür dünya yani ahiret hayatı vardır ve ahiret hayatı iki şıklıdır. Bu şıklardan kötü olanını hak ederse korkunç bir azapla karşılaşacağı anlatılır. Anlatılanlar ne kadar ayrıntılı olursa olsun, bireyin kavrayabilmesi mümkün değildir. Çünkü bu deneyimi yaşayan neler olacağını bilen biriyle karşılaşmamıştır, karşılaşamayacaktır da, elinde somut bir veride yoktur. Üstelik öteki dünya, yani ahiretle ilgili tasarımları, bütün sevdiklerinden, tanıdıklarından ayrılmaya yani yalnız bir tecrübeye dayanır. Tarikat yapılanmasında yer alan bireyler için inancın ve inanca dayalı birlikteliğin en temel dayanaklarından biri ölüm korkusudur. Bu durum ritüellerde (ölüm rabitasının) de etkisini gösterir. Yani dergâhta “ölüm korkusu” fikrini canlı tutmak esastır. Bu noktada, mürideler için şeyh faktörü devreye girmektedir. Bu faktör, mürideler için rahatlatıcı ve yatıştırıcı en önemli unsurlardan birisidir. Sofilerin bakış açısında şeyhin işlevlerinden biride, şeyhin ölüm anında müridin yanında olacağına, ruhun bedenden ayrılması sırasında acı çekmemelerini sağlayacağına ve sofinin imanı çalmak için gelen şeytana karşı çıkacağına olan inançtır.

Bayan mürideler şeyhin gayb bilgisi olduğuna da inanırlar. Gayb, duyulardan uzak olan, kişinin bilgisi olmayan şeye denir. Allah’tan başkasının bilemeyeceği şeylere gayb-ı mutlak denir.¹⁵⁶ Genel olarak bayan mürideler şeyhlerinin gaybı bildiğine inandıklarını belirtmekte, buna dayanak olarak Allah’ın dilemesini göstermekteler. Bu konuda en çok dillendirdikleri: “Allah dilerse şeyhimiz gaybı bilir.” ifadesidir.

Burada şeyhin vasıflarından biri olan gayb bilgisi açısından verilen örnek dikkat çekicidir. Nitekim, alan araştırmamızda bayan müridelerden birisi tarafından şöyle bir

¹⁵⁵ *Rabıta ve Tevessül*, (Haz: Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız, Ömer Yıldız), Umran Yayınları, İstanbul 1994, s.67

¹⁵⁶ Abdülaziz Bayındır, *Kur’an Işığında Tarikatçılığa Bakış*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.107

anlatı dile getirilmiştir: “ Menzil dergâhı müridlerinden biri şeyhinin izniyle Menzil köyünde öğretmen olarak göreve başlar. Beş yıl Menzilde çalışır. Şeyh bir gün öğretmeni çağırarak “senin burada görevin bitti, artık memleketine dön” der ve tayinini istemesini söyler. Öğretmen tayinini ister ve bir yıl memleketinde yaşar daha sonra kalp krizinden vefat eder.” Bunu anlatan bayan müride şeyhin öğretmenin vefat edeceğini önceden bildiğini, bu yüzden memleketine yolladığını söyler.

Bayan mürideler şeyhlerinden himmet, yani manevi yardım isterler. Himmet, Arapçada bir işi yapmaya azmetme ve güçlü bir kararlılık içinde olma anlamlarına gelir. Türkçede ruhani ve manevi yardım, kayırma ve lütuf anlamlarında kullanılır. Tarikatta bu kelime; şeyhin manevi yardımı anlamında kullanılır.¹⁵⁷ Nitekim Menzil Nakşîliğinde müntesip mürideler, şeyhin müridlerine olağan dışı yollarla yardım ettiğine ve bazı sıkıntılarını giderdiğine inanılır.

Mülakat yaptığımız bayan müridelerden bir tanesi, şeyhin himmetini yaşadığını şu örnekle dillendirdi: “Ben ve ailem şahsi arabamızda seyahat ediyorduk. Arabamız yolda ilerlerken karşımıza aniden bir araba çıktı. Büyük bir olasılıkla şoför uyuyordu. Babam direksiyonu kırdı, bir uçuruma doğru ilerlerken: “Şeyhim himmet” diye bağırdım. Şeyhimi karşımda gördüm ve araba uçurumun kenarında durdu. Eğer bir metre daha ilerleseydik ailemden hiç kimse şuan sağ olmazdı. Şeyhim himmet etti ve biz kurtulduk.” Bu ve benzer birçok olay esasında (sağlık, sınav, huzur, iş olanağı, vb) mürideler birçok konuda şeyhlerinden himmet istediklerini ve bunların kabul edildiğini sıkça vurgulamışlardır.

Bayan mürideler, şeyhin ve sadatların yüzü suyu hürmetine dualarının kabul olacağına inanırlar. Bayan mürideler sadatların ve şeyhlerinin Allah dostu olduğuna ve onların aracılığıyla dualarının kabul olacağına inanırlar. Bayan vekillerden biri bu konuda şöyle dedi: “Biz Allah ile kulları arasında evliyaullahın ve sadatların ruhlarının vasıta olduğuna inanırız. Onların ruhaniyetini istimdâd eder, istiarede bulunuruz.” Olayı daha da somutlaştırarak şöyle devam etti: “Örneğin sizin iki arkadaşınız olsun, birini seviyorsunuz ötekini sevmiyorsunuz. Sevmediğiniz arkadaşınız sevdiğiniz arkadaşınızı aracı yaparak sizden bir şey istese, sevdiğiniz arkadaşınız için ona istediğini verirsiniz. İşte biz günahkâr kullarız, rabbimiz belki bizim dualarımızı kabul etmez ama sevdiği kulları hürmetine, sadatlar hürmetine dualarımızı kabul edeceğine inanıyoruz.”

¹⁵⁷ Bayındır, *Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış*, s.35

Şeyhin vasıflarından bir tanesi de, ahirette müridlerine şefaate edeceği şeklindeki inançtır. Nitekim, incelediğimiz Menzil Dergâhı kadın cemaatinde ahirette şeyhin şefaatinde yararlanma inancı önemli bir yer tutar. Mülakat yaptığımız bayan mürideler, kendilerinin vefatından sonraki dönemde yani Münkir-Nekir meleklerinin sorgulamaya başlamasıyla, bu zor dönemde şeyhlerinin müridelerini yalnız bırakmayacağına, müridelerinin yardımına geleceklerine inandıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu sanığın avukat tutmasına benzetirler. Günümüzde mahkemelerde avukat tutmak zorunlu değildir, ancak genellikle avukat tutanlar davayı kazanırlar. Şeyhlerde ahirette müridelerine avukatlık yapacaktır. İnanişâ göre, şeyhin yardımı sadece sorgulamada değil, kıyametin kopmasında sonra mahşer meydanında da devam eder. Herkes kendi şeyhinin etrafında toplanır. Bazı bayan müridelerin tarikata intisap sebebi, kıyamette herkesin dirileceği günde yalnız kalmamak için, bir şeyhin gölgesinde dirilmek istekleri olarak belirtmişlerdir. Dahası onlara göre, şeyhin müride yardımı bununla da bitmez. Şeyhin himmeti müridlerin amellerinin tartılması ve sırattan geçmesi anlarında da devam eder.

Bu konuyla ilgili olarak katıldığım sohbette anlatılan bir anlatıyı kısaca şöylece sunabiliriz: “Şeyh müridini çok sever, ona bir kötülük gelmesini istemez. Kıyamette insanlar tek tek sorgulanırken, sıra müridine gelince onun durumuna bakar. Bakar ki, onun günahları sevaplarından çok az fazla, Allah kuluna merhamet eder ve der ki “Ey kulum git ve iyiliklerini arttır. Mürid önce babasına gider, babası ona sevaplarından vermez, annesine gider annesi ona sevaplarından vermez, çocuklarına gider çocukları ona sevaplarından vermez, en son şeyhine gider, şeyhi ona sevaplarından verir ve müridin iyilikleri ağır basar ve cennete girer.”

Bu menkıbe birçok noktadan değerlendirilebilir, ancak tarikat geleneğinde bu menkıbenin anlatılışından maksat, şeyhin müridine olan sevgisinin anne-babanın çocuğuna olan sevgisinde daha fazla olduğunu göstermek içindir. Bu tür menkıbeler sohbet ortamlarında çokça anlatılmakta ve bayan müridelerin bu menkıbeleri içselleştirilmesi sağlanmaktadır.

Dergâhta şeyhe izafe edilen vasıflar o kadar çoktur ki bunlardan birkaçından bahsetmek faydalı olacaktır. Bayan müridelere göre, şeyh, müridinin kalbinden geçeni bilir. Nitekim onlara göre şeyh, çok sayıda keramet sahibidir. Ayrıca ledün ilmine sahip olduğuna inanılan şeyhin, gayb bilgisine sahip olduğu kabul edilir.

5. Keramet ve Kadın Müridelerin Keramete Bakış Açısı

İslam âlimleri ayet, mucize ve keramet hadiselerini temyiz ederek, ilkinin Allah-u Teâlâ'ya, ikincinin peygamberlere, üçüncünün de velilere ve hayır ehli müminlere mahsus olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁸ Şeyhin otoritesini sağlayan esaslardan biri de, hiç şüphesiz ondan sâdır olduğuna inanılan harikulade hallerdir. Tasavvuf literatüründe keramet olarak vasıflandırılan kavram lügatte; ikram, lütuf, kerem, manasına gelir. Istılahta ise; mümin ve salih bir kimsede meydana gelen harikulâde hallerdir.¹⁵⁹

Kerameti kabul eden İslam âlimleri ve sofiler, Kuran'da geçen Hz.Süleyman'ın veziri Asaf B. Behriyâ'nın Sabâ melikesi Belkıs'ın tahtını göz açıp-kapayınca kadar getirmesi¹⁶⁰ ile Hz.Meryem'in mabede girişinde, Hakk Teâlâ tarafından yanına rızıkların konulması olayını¹⁶¹ buna delil olarak gösterirler.

Konumuz itibariyle bizi ilgilendiren Adıyaman Menzil Dergâhı kadın cemaatinin bu meseleye bakış açısıdır. Esasen Nakşibendî Tarikatında bu tür hallerin izhar edilmesi veya üstünlük amacı olarak kullanılmasına şiddetle karşı çıkılır. Bayan vekilin ifadesiyle müridin kerametini izhar etmesi ve bununla öğünmesi, hayızlı bir kadının iç çamaşırını teşhir etmesinden farksız görülür. Teorik olarak böyle görülse de, uygulama bundan farklılık arz etmektedir. Genel olarak tasavvuf çevrelerinde olduğu gibi, Menzil Dergâhında şeyhin kerametleriyle ilgili rivayetler, menkıbeler çok yaygındır. Şüphesiz menkıbelerin sıkça dile getirilmesi tarikata yeni müntesip kazandırma açısından fonksiyoneldir. Bilgi seviyesi düşük insanlar ve özellikle bayan mürideler için bu tür menkıbeler büyük bir ehemmiyet taşır. Bunun sonucu olarak mürideler, şeyhlerini olağanüstü güçlerle donanmış, gayb âlemiyle sürekli ilişki içinde, hususi bilgilere sahip, tenkit edilemez bir şahsiyet olarak görmektedirler. Bakış açısı böyle olunca şeyhin yapmış olduğu her eylem, her insani davranış keramet olarak algılanmaktadır. Araştırma bağlamında bununla ilgili pek çok menkıbe tespit etmiş bulunmaktayız. Bunlardan bazıları şöyledir:

Bir diğer alıntı: “Muhammed Raşid Erol Hazretleri zamanında Menzil yolu daha asfaltlanmamıştır. Bu yolda bazen çamur birikintileri oluşmakta, arabaların geçişi bu çamurla zorlaşmaktadır. Havanın kötü olduğu zamanlarda kimi arabalar bu çamur

¹⁵⁸ Esad Sahmerânî, *Tasavvufun Menşei ve Istılahları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.121

¹⁵⁹ Eraydın, a.g.e., s.123

¹⁶⁰ Neml, 19/38- 40

¹⁶¹ Al-i İmran, 3/37

birikintilerine saplanmaktadır. Yine havanın kötü olduğu bir zamanda olayın kahramanı arabasını çamurdan kurtarmak için uğraşırken, şeyhin oldukça yeni ve arazili özelliğe sahip arabası çamura saplanmadan oradan geçer. Bunun üzerine orada arabayı kurtarmaya çalışan kişilerden birisi şöyle der: “İnsan Allah dostu olursa işte böyle geçer, bizim gibi çamura saplanmaz.” şeklindedir.

Burada, günlük hayatın seyri içerisinde gayet normal görülen bir olayın, şeyhin hayatında zuhur ettiğinde keramet gibi görüldüğünü görmekteyiz. Şeyhin arabası son model, o yola uygun olarak seçilmiş bir arabadır. Orada çamurda kalmaması çok normaldir. Ama insanlar bunu keramet olarak algılamaktadır ve bu durumu Allah dostu olmanın kanıtı sayılmaktadır.

Şeyh uçmazsa ta kerametle eğer

Mürid uçarur ta be kamer ¹⁶²

Beyyiti her halde bu durum için söylemiştir.

Adıyaman Menzil Dergahı kadın cemaatinde, iki tür kerametler anlatılmaktadır; bunlardan birincisi, bayan müridelerin bizzat kendi yaşadıkları ya da çevrelerindeki diğer bayan müridelerin yaşadıkları tecrübeler, ikincisi ise, şeyh ve ailesi ile ilgili anlatılan kerametlerdir.

Mülakat yaptığımız bayanlar kerametle ilgili düşüncelerini veya tecrübelerini paylaşımlarını istediğimde genelde falan arkadaşımız böyle bir kerametle karşılaşmış ya da arkadaşımız bu olayı anlattı tarzındaki cümleler kurmuşlardır. Burada bizzat yaşanan tecrübelerden ziyade, cemaat içinde yerleşmiş hikâyeler kulaktan kulağa anlatılmakta ve bu anlatılan olağan üstü olaylarla Menzil’e bir kutsiyet kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Şimdi Menzil dergâhındaki bayan müridelerin yaşadığı kerametlere veya olağanüstü olaylara birkaç örnek verelim:

“Bayan müridelerden birinin bir kız çocuğu dünyaya gelir. Bayan müride çocuğun adını şeyhin ailesindeki bayanların, yani annelerinin koymasını istemektedir. Ancak kaynanası farklı bir tarikata mensup olup, torunun adını o tarikat büyüklerinin koymasını istemektedir. Bu durum o aile içinde birtakım huzursuzluklara neden

¹⁶² Kara, a.g.e., s.160

olmaktadır. Gelin ve kaynana birbirlerinden habersiz olarak kendi tarikatının önde gelenlerinden isim isterler. Ancak farklı iki tarikatten aynı isim gelir. İki taraftan da kız çocuğuna “Nisa” isminin konulmasını istenir.” Bunu yaşayan bayan müride: “tasavvufun hak olduğunu ve hangi tarikat olursa olsun mürşid-i kâmillerin birbirlerinden ve müridlerinden haberdar olduklarını” belirtmiştir.

Yine bir başka bayan müride yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Seyda hazretlerini ziyaretten dönüyorduk, vakit geceydi. Bir ara uyuklamaya başladım. Aniden gözlerimi açtım, baktım ki araba uçuruma doğru gidiyor, şoförümüz uyuyordu. Birden arabanın bir tarafında Seyda hazretlerini, diğer tarafında Gavs hazretlerini gördüm. Arabayı tutup yola düzgünce bırakıp kayboldular. Sarsıntı ile uyanan arkadaşlar ne olduğunu anlayamadılar. Büyük zatların yardımı ile mutlak bir kazadan kurtulmuştuk.”

Yine başka bir bayan müride yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Menzil ile ilk tanıştığımda, Menzil’e karşı ön yargılarım vardı, Menzil’e gitmek istemiyordum. Arkadaşlarım bir gün beni Menzil’e gitmeye davet ettiler. Ancak ben belimden rahatsız olduğumu söyleyerek gelemeyeceğimi ifade ettim. Akşam rüyamda yaşlı, nur yüzlü adamlar yanıma gelerek beni yüz üstü yatırdılar. Sırtımı ameliyat ettiler. Sabah kalktığımda sırtımdaki ağrıdan eser yoktu. O sırada hemen arkadaşlarımı aradım. Menzil’e giderken beni de götürmelerini istedim. Rüyamda gördüğüm yaşlı adamlar sadatlardı. Manevi olarak beni ameliyat ettiler. O günden sonra sırtım bir daha hiç ağrımadı. Menzil’e gidişimde hemen tövbe aldım.”

Bu tarz örnekleri arttırabiliriz. Şimdi de menzil dergâhında şeyh ve şeyhin ailesi ile ilgili anlatılan keramet anlatılarına birkaç örnek verelim.

“Babamı Ankara da büyük bir hastanede ameliyat etmişlerdi. Ameliyatta alınan parça kanser olarak rapor edilmişti. Seyda hazretleri durumdan haberdar edildi, dua istendi. Aradan birkaç ay geçti babam yine kontrol edildi. Rapor temiz çıktı. Abim Seyda hazretlerini ziyarete gittiğinde mübarek: “doktorlar yanılmışlar değil mi?” dedi. Babam mübareğin duasının bereketi ile şifa buldu.”

“Seyda hazretlerinin kucağına 5- 6 yaşlarında bir çocuk verdiler. Solgun, halsiz, dili dışarı sarkmış olan çocuk muhtemelen felçliydi. Mübarek çocuğa bir şeyler söyledi, tebessüm etti. Bir müddet sonra çocuğu yanındakilere uzattı. Herkes şaşırmıştı.

Kollarını, ellerini oynatıyordu. Yakınları çocuğu birbirlerine veriyor, çılgınca seviniyorlardı.”

Şimdiye kadar anlatılan menkıbeler veya kerametler daha çok şeyhin müridlerine şifa noktasındaki desteğini göstermektedir. Birçok hasta her yıl şifa umudu ile menzili ziyaret etmektedir. Bu noktada ziyaretçilerin büyük çoğunluğunu bayanlar oluşturmaktadır.

Bayan müridelerin menzili anlatmalarını istediğimizde verdikleri örnekler, daha çok içki içme alışkanlığı olan veya eroin kullanan, namaz kılmayan kişilerin Menzile giderek kötü alışkanlıklarını bıraktığı yönündedir. Bu bağlamda bir anlatı şöyledir: “Eroin bağımlısı bir genci ailesi hastanelerde tedavi ettirememişler. Genç menzile gelmiş. On beş gün menzilde kalmış. Ve eroini bırakmış.” Yine başka bir alkolik kişinin Menzile gelerek alkolü bırakması şeklindeki anlatılara sıkça şahit olunmuştur.

Bayan mürideler tarikat geleneğinde her mürşit-i kâmilin dünyada bir görevinin olduğunu, her birinin farklı alanlarla ilgilendiklerini düşünmektedirler. Bu bağlamda Menzil dergâhını daha çok insanlardaki kötü alışkanlıkları giderici bir fonksiyon yüklemektedirler.

Keramet konusu, tarikat çevrelerinde özellikle kadın cemaatlerinde istismara açık bir alandır. Bazı müridler sahip olduğu kerametlerin dünyevi menfaatlere alet ettikleri gibi, mürideler şeyhlerinin en tabii hareketlerine bile keramet nazarı ile bakarlar. “Keramet, keşf ve ilhamın mümkün oluşu ve İslam’ın bağlayıcılık dereceleri ile ilgili olarak koyduğu ölçüleri birbirinden ayırmamız şarttır. İslam’a göre keramet, keşf ve ilham mümkündür, ancak şeriatın ölçülerine uygun olmaları şartıyla, herkesi değil isterse sadece sahibini bağlar. Bir başka anlatımla önemli olan; keramet, keşf ve ilham değil istikamet, kulluk ve yaratıcının emir ve yasaklarının hayata geçirilmesidir. Asıl bağlayıcı olan nasslar ve onların çizdiği hedeflerdir.”¹⁶³ Suyun üstüne seccadesini serip namaz kılan Hasan el-Basri’ye karşı havada namaz kılan Rabia el-Adevviye, yaptığından pişman olup; “Ey Hasan! Senin yaptığını balıklar, benim yaptığımı da kuşlar da yapıyor, iş bunun ötesinde.” demiştir. Beyazıd el-Bistami de “Bir adamın havada bağdaş kurup oturacak kadar kerametlere sahip olduğunu gözlerinizle görseniz,

¹⁶³ Uysal, a.g.e., s.44

o adamın Allah'ın emir ve yasaklarına, kanunlarına uyduğunu görünceye kadar ona aldanmayınız.” demiştir.¹⁶⁴

B.TARİKATTA ADAP VE ERKAN

1. Zikir

Zikir; hatırlamak, anmak, düşünmek, adı geçmek, hatırdan çıkarmamak, gereğini yapmak, geçmişte başımıza gelip de unuttuğumuz bir şeyi yeniden akla getirmek gibi manalara gelen Arapça bir kelime olup, unutmak, gaflet ve nisyanın zıddı yerinde kullanılmaktadır.¹⁶⁵

Tasavvufta hedef, kalbi gafletten uyandırıp yüce Allah'a (c.c.) bağlayarak ebedi huzuru ele geçirmektir. Zikir, kalbi yüce Allah'a (c.c.) bağlayan en kısa, en kolay bir yoldur.

Gavs-ı Sani Seyyid Abdulbaki (k.s) bir sohbetlerinde zikir hakkında şöyle demiştir:

“Zikir kalbin gıdasıdır; gıdasını almayan kalp zayıflar, sonra ölür. Kalp ancak zikir ile beslenir, kuvvetlenir, tatlanır, manen hayat bulur. Haramlar ve işlenen günahlar ise, şeytanın gıdasıdır. İşlenen günahlar kalbi zayıflatır; onun düşmanı olan nefsi ve şeytanı kuvvetlendirir. Bu nedenle insanın içinde kalp, nefis ve şeytan devamlı mücadele halindedir.”¹⁶⁶

Menzil Nakşîliğinde zikir, gizli (zıkr-i hafî) olarak münferiden yapılır. Aşîkâr, sesli zikir (zıkr-i cehri) yoktur.¹⁶⁷ Menzil Nakşibendî tarikatında, düzenli bir şekilde günlük yapılan derse (zikre) “vird” denir.

Bu yolla yapılan ve vird olarak isimlendirilen üç çeşit zikir vardır; Birincisi küçük vird, ikincisi Lafza-i Celal virdi, üçüncüsü Letaif virdi'dir.

Küçük vird, sadat'ı Nakşibend'in isimlerini ezberleyemeyenlere verilir. Şu şekilde yapılır:

¹⁶⁴ Küçük, a.g.e., s.116

¹⁶⁵ Yılmaz, a.g.e., s.50

¹⁶⁶ S. Muhammed Saki Haşimi, *Arifler Yolunun Edepleri*, Semerkant Yayınları, İstanbul 2006, s.98

¹⁶⁷ Usta, a.g.e., s.95

Bayan müride, yüzü kibleye gelecek şekilde oturur. 25 defa “estağfirullah” dedikten sonra, İhlâs-ı Şerif suresini okur ve ardından “subhanallah-i ve’lhamdülillahi ve lailahe illallahu vallahu ekber, vela havle kuvvete illa billahil azim” der. Daha sonra Salavat-ı Şerife getirerek tekrar 25 defa “estağfirullah” diyerek zikrini tamamlar. Abdestli olarak yapılması gereken bu zikirde başa örtü örtmek gerekmektedir. Daha çok, okur-yazar olmayan, kavrama ve algılama kabiliyeti zayıf olan bayan müridelere önerilen bu zikir ilk başlangıçta 70 adet olarak verilir. 20’şer 20’şer ilave ile 2700’e kadar çıkarılabilir.

İkinci vird, “Lafza-i Celal” virdidir. Lafza-i Celal virdini çekebilmek için bazı şartlar gerekmektedir. Bunlar:

- 1- Usulünce mürşide intisap edip adabları yapmak
- 2- Sadatların isimlerini ezberlemek
- 3- Sağ elin, şahadet parmağının olması

Bu virdi çekmek isteyen bayan müride, bu isteği önde gelen bayan vekillerden birine söyler. Talebinin kabul edilmesi halinde, bayan müride abdestli olarak kibleye karşı adap üzere oturur. (eğer kalabalık bir ortamda ise önünden insanların geçmesine müsaade etmeyecek şekilde kendine uygun bir yer bulur.) Vücudu sağ tarafa eğik, tahiyatta oturur bir şekilde vaziyet alır: “Ya Rabbi! Ben günahkârım. Bundan ötürü senin zikrini yapmaya layık değilim” dedikten sonra müride gözlerini yumar ve bunu düşünerek 25 defa “estağfirullah” der. Daha sonra 8 defa Fatiha suresini okur. Okunan Fatiha’dan hâsıl olan sevabı Hz. Muhammed’e (s.a.v.), onun ashabına ve sadat-ı kiram’da adları geçen şeyhlere hibe eder. Kalbinin uyanması, toplanması ve zikre hazırlanması için 3-5 dakika mürşid rabitası yapar, mürşidden manevi destek ve feyiz bekler. Sonra sağ elindeki tespihini elinin başparmağı ile orta parmağını birleştirip sol memenin 4 parmak aşağısındaki insan kalbinin üzerine koyar. Dilini damağa yapıştırıp şahadet parmağıyla tespihi hızlıca çevirirken kalbiyle: “Allah Allah Allah” diye zikreder. Her yüz vird sonunda: “îlahe ente maksudi ve rızake matlubi” der. Bunun anlamı şudur: “Allah’ım benim maksadım sensin, aradığım ise senin rızandır.” Bunu söylerken, aynı anda bu sözünde sadık olmadığını, nefsinin yalancı olduğunu düşünür. Tekrar azimle zikrine devam eder.

Vird sonunda, yani müride gerekli sayıyı tamamladıktan sonra, amelimi hakkıyla yapamadım diye üzülür, zikir esnasındaki kusurları için 25 estağfirullah dedikten sonra: “Ya Rabbi! Senin zikrini gafletle yaptım, Sen kendi lafzın ve ihsanıyla benden kabul buyur” dedikten sonra gözlerini açar ve zikrini tamamlamış olur.

Menzil Nakşîliğine göre vird ibadetinden başarı göstermek için mürşidin himmetini dilemek gerekir, aksi halde başarılı olmak söz konusu değildir. Vird tarikatta isteyene verilir. Tarikat vekillerinin 5.000’den 21.000 kadar vird verme yetkisi vardır. 21.000’den fazla vird verme yetkisi şeyhe aittir.

Bayan müride virdi günün her vaktinde çekilebilir. Vird için mekruh vakit yoktur. Vird vücudun en dinç ve neşeli olduğu anlarda, özellikle sabah ve akşam vakitlerinde çekmek daha faziletli ve faydalı kabul ediliyor. Böylece gün zikirle başlamış ve zikirle kapanmış olur. Bayan müride adet(hayız) dönemlerinde çekmiş olduğu virde ara verir daha sonra tekrar kazasını çekmez. Hayız döneminin bitiminde günlük ibadatlara başlamasıyla tekrar virdlerini çekmeye başlar. Ayrıca bayan mürideler, virdlerini çekerken başlarının üstüne başörtüsü dışında başka bir örtüyle daha örtmekteler.

Şimdiye kadar yazdığımız virdlerden başka yalnız şeyhin verme yetkisine sahip olduğu “letaif” virdi vardır. Letaif insan vücuduna yerleştirilmiş, manevi, nuranî cevherlere verilen bir isimdir. Bunlar gizli, sırlı ve iç bünyede saklı cevherlerdir, baş gözüyle görülmezler, ancak gördükleri vazifeden varlıkları anlaşılır. İnsanın aslı bunlardır. Bu cevherler mümin kâfir her insanda mevcuttur.¹⁶⁸

Cenab-ı Hakk (c.c.) insanı on asil şeyden yaratılmıştır. Beşi mahlûkat âlemi denilen hâlk âlemindeydir. Bunlar, toprak, su, hava, ateş ve nefistir. Bunların başkanı ve hâkimi nefistir. Ölçü ve hesap ile bilinebilen, gözle görülen ve incelenebilen cisimlerden oluşan âlem’e “halk âlemi” denir.

Diğer beş unsur ise, asılları âlem-i mirden olan insanı kalp, ruh, sır, hafî ve ahfadır. Bunların başkanı ve hâkimi ruhtur. His, hayal, yön ve mekânla sınırlanmayan, mesafe ve maddesi olmayan, Allah-u Teâlâ’nın “ol” emri ve iradesinin tecelli etmesiyle yaratılan şeylere “emir âlemi” denir. Her iki âlemin latifelerini Allah aşk yoluyla birleştirmiş ve kaynaştırmıştır. Bu aşktan dolayı halk âleminin latifleri emir âleminin latiflerinin hükmü altına girmiştir. Bütün letaiflerin merkezi kalptir. Kalb ruhun sarayı

¹⁶⁸ Haşimi, a.g.e., s.101

hükmündedir. Terbiye olmamış nefis devamlı kötülüğü emreden sıfatıyla kalbi tamamen hükmü altına aldığı zaman, kalbinden Allah için hiçbir hayırlı amel çıkmaz. İnsanın bu durumdan kurtulması için çok ciddi bir tedaviye ihtiyacı vardır. Bu tedavinin en güzel yolu mürşid-i kâmile intisap edip, manevi terbiyesinden geçmektir.

Mürşid-i kâmil-e intisap eden kişi zikre önem verir. Zikre devam eden mürid zikir sayesinde Allah-u Teâlâ'nın sevmediği ve razı olmadığı düşünceleri silip giderir. Zamanla zikir sayesinde insanın sıfatları değişir, insanda Cenab-ı Hakk-ın razı olduğu ahlak ve sıfatlar oluşur. İnsanın yaratılışındaki unsurlarından toprağın noksanlıklarından meydana gelen itaatte, emirlere uyma ve yasaklardan kaçınmada tembellik göstermeyi, sabır ve efendilik sıfatına, su unsurunun noksanlığından kaynaklanan ikiyüzlülüğünü alçak gönüllülüğe ki, suyun girdiği kaba göre şekil alması gibi fert de içinde bulunduğu çevreye göre şekil alır, ateş unsurundaki noksanlıktan meydana gelen şiddet menfaatçilik, hırs ve şehveti, gayretli olmayan, ince davranmaya, hava unsurundaki noksanlıktan doğan kibri önlemeyi, vakar ve heybet e dönüştüren unsur zikirdir.

Kalb üzerinde nasıl “Lafza-i Celale”in zikri çekiliyorsa her bir letaife¹⁶⁹ üzerinde eşit miktarda zikir çekilerek latife virdi tamamlamış olur. Menzil Nakşîliğinde zikrin sessiz yapılması, bayan müridelerin üzerinde çok önemle durdukları bir konudur. Diğer bütün tarikatlarda ve “tarikat ehline” genel olarak hoşgörü ile bakmakla birlikte, sesli zikir yapanlar pek “makbul” görülmemekte, bayan mürideler sessiz zikir biçiminin diğerlerinden farklılaştırıcı bir tema olduğunu kabul etmemektedirler. Görüşme yaptığımız bir grup bayan müride bu konuyu dile getirmiş ve kişinin sesli veya sessiz zikir yapan tarikatlardan hangisine katılacağını kendi kişisel tercihiyle ilgili olduğu; dışa dönük, gösterişi seven insanların daha çok sesli zikir yapan tarikatlara girdiği, buna karşılık ”show” yapmayı sevmeyen, sadece Allah’ı anmak isteyen insanların sessiz zikri tercihi ettiğini belirtmişlerdir. Bayan mürideler arasında bu konu çok önemsenmektedir. Sesli zikrin tehlikeli olduğu, çünkü insanın nefsinin canlandırabileceği, gösterişe kaçarak diğerlerinden üstün olduğu duygusuna kapılabileceği, bunun da doğal olarak insanı

¹⁶⁹ Letaifelerin insan vücudundaki yerleri:

- a)Kalb: Sol göğsün dört parmak altı,
- b)Ruh: Sağ göğsün dört parmak altı,
- c)Sır: Sol göğsün iki parmak üstü,
- d)Hafî: Sağ göğsün üstü,
- e)Ahfa: Boyun çukurunun iki parmak altı,
- f)Nefs: İki kaşın ortası.

gerileten, istenmeyen bir sonuç olduğu söylenmektedir. Yine, mülakat yaptığımız bayan müridelerden biri, sesli zikir yapan komşularından rahatsız olduğunu, gürültüden yakındığını bu durumun pek doğru bulmadığı söyledi, başka bir bayan müride ise, sesli zikir yapılan yerlerde sesin dışarı çıktığını ve oradan geçen erkeklerin bu sesi duyabileceğini, bununda şeriata uygun olmadığını belirtti.

Bayan müridelerin kaç ders yaptığını bilmek mümkün değildir. Mümkün olduğunca çok ders almak bayan mürideler için övünülecek bir durumdur. Ancak, buradaki temel amaç, her türlü övünmeyi, nefsi öldürmektir. Bu sayı söylendiğinde kişi, belki diğerlerinden üstünlüğünü belirtiyor olacaktır ki, bu yüzden açıklanamaz şekilde bir anlayış olsa da, aynı tarikata mensup bayan mürideler genel olarak sohbet arkadaşlarının ne kadar vird çektiğini bilir.

Vird çekme uygulamasını, bir tür simgesel etkinlik ve sembollerle kişinin kendini geliştirme, arınma sistemi olarak niteleyebiliriz. Bir ipe dizilmiş, özel bir anlam yüklenen, belli sayıdaki boncuğu binlerce kez sayarak oluşturulan yoğunlaşma, psikolojik açıdan bayan müridenin kendini iyi hissetmesini sağlayan bir yöntemdir. Ayrıca, bu zor işi başarmanın, görevini yapmış olmanın verdiği bilişsel rahatlama, sanırım gözardı edilmemesi gereken bir husustur.

2. Hatme

Nakşibendî tarikatının temel nitüellerinden olan toplu zikre “Hatme-i Hacegan”¹⁷⁰ ya da kısaca “hatme” denir. Ayırıcı özelliği sessiz olarak yapılmasıdır.

Hatme’yi bugünkü usul üzere Abdulhalik Gücdevani tertip etmiştir. Hatm-i Hacegan büyük velilerin tertip, talim ve tatbik ettikleri hatim demektir.¹⁷¹

Bu zikre hatim denilmesinin bir diğer sebebi, içinde okunan Fatiha ve İhlâsların hatim sevabına denk olmasıdır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, İhlâs Suresini üç kere okuyan kimsenin Kuran’ı bir kere hatmetmiş gibi sevap elde edeceğini müjdelemiştir. Büyük hatmede toplam bin defa İhlâs Suresi okunmaktadır. Bu da (333) üç yüz otuz üç Kuran hatim sevabına denktir.¹⁷² Bu gibi yaklaşımlar, bayan müridelerin hatmeye daha fazla rağbet etmelerinde önemli etken olmuştur.

¹⁷⁰ Türer, a.g.e., s.123

¹⁷¹ Haşimi, a.g.e., s.61

¹⁷² Haşimi, a.g.e., s.62

Hatm-i Hacegan, katılımcı sayısına göre büyük ve küçük olarak ikiye ayrılır. Hatme, genellikle ikindi ve yatsı namazından sonra yapılır. Bayan mürideler daha çok ikindi namazını tercih ederler. Ulaşım, geceye kalma, ev işleri vb. durumları böyle bir tercih yapmalarında etkilidir. Çocuklar ve adet gören bayanlar hatmeye katılamazlar. Tövbe almayan, yani tarikate intisap etmemiş kadınlar da hatmeye alınmaz. Çünkü intisabı olmayan bayan hatmeye katılırsa, feyzin azalacağına hatta kesileceğine inanılır. Hatme bay ya da bayan mürideler arasında çok özel bir paylaşımdır. Mülakat yaptığımız önde gelen bayan müridelerden bir tanesi: “ Ben sohbet arkadaşlarımla beraber olduğum kadar yakın çevremle, akrabamla birlikte olamıyorum...” ifadesi bu durumu teyit eder niteliktedir. Burada, hatmenin sosyolojik yönden dikkati çeken tarafı, müridelerin hatme sebebiyle sık sık bir araya gelmelerinin, yüz yüze olmalarının grup içi sosyal etkilenmeyi arttırıcı bir fonksiyon icra etmesidir.¹⁷³

Menzil tarikatının anlatıldığı kitaplardan hatme sırasında yaşananları yansıtmaları açısından birkaç örnek verelim:

“Sohbet ve hatmelerde eğer müntesip mürid üstadın huzurunda ise, bir dilencinin sultanının huzurunda el açtığı gibi, kendisi de üstadın huzurunda kalbini açar, üstada yalvarır. Üstad tarafından bir şey verilir ise, cezbe halini tutarak daha fazlasını talep eder. Verilmez ise, nefsinin kusurundan bilir ve ümitsiz olmaz. Üstadın gıyabında ise, hatme ve teveccühden sonra var gücüyle kalbine yönelir. Hatmede okunan sadatların (tarikât büyüklerinin) ismi geçerken sadatlar o mecliste hazır olanlara muhabbet ve marifet, terki dünya, sabır... vb manevi nimetler getirirler. Gelen hediye ve ilaçları kendi mürşidi hazır olan sadatlardan alır, müridlerine dağıtır...”¹⁷⁴

“Gavs-ı Bilvanisi (k.s) hatme konusunda şöyle buyurmuştur: “İnsanlar bir araya gelip hatme (zikir) yapmanın faziletini bilselerdi, hasta ya da sakat olsalardı bile yine sürünerek hatmeye gelirlerdi. Çünkü hatmenin manevi reisi Hz.Resül-i Ekrem (s.a.v.) Efendimizdir. O bu meclislere manen teşrif buyurur ve oradakilerin dileklerini Allah-u Teâlâ’ya ulaştırır. Efendimizin (s.a.v.) ilahi huzura arz ettiği şeyler geri çevrilir mi ?”¹⁷⁵

Bir defasında müridler sâdat-ı Kiram’dan Seyyid Abdulhakim el-Hüseyini el-Bilvanisi (k.s) Hazretlerine: “Efendim biz hatme yapıyoruz, Sâdatı Kiram da hatmeye

¹⁷³ Usta, a.g.e., s.101

¹⁷⁴ Ildırar, a.g.e., s.273

¹⁷⁵ Haşimi, a.g.e., s.75

çok önem veriyor. Hatmelerin bize faydası nedir?” diye sordular. Bunun üzerine, o şunları anlattı: Faydası çoktur. Diyelim ki Allah Resulü (s.a.v.) bize: “ Sen ümmetime yararlı gördüğüm bir amel öğret, demiş olsa bilir misiniz ben neyi tavsiye ederim? Ben hatme yapmalarını tavsiye ederim. Neden dersiniz, hatmenin reisi Allah Resulü Muhammed Mustafa (s.a.v) Efendimizdir. Hatme duası okunmaya başlayınca, Allah Resulü (s.a.v) Efendimizin ruhaniyeti başta olmak üzere Sâdatı Kiram o halkaya gelir. Orada bulunan bütün insanların isteklerini kaydeder. Onların bu isteklerini doğrudan Allah’a sunarlar. Allah Resulü götürdüğü istekler hiç reddedilir mi dersiniz?”¹⁷⁶

Yukarıda hatme ile ilgili verdiğimiz örnekler bayan mürideler arasında oldukça kabul gören anlayışları yansıtmaktadır. Hatme öncesi yapılan sohbetlerde bu tarz örnekler verilmektedir.

Yaptığımız mülakatlarda bayan müridelere Allah Resulünün veya Sâdakatin hatmeye geldiğini nasıl anlıyorsunuz diye sorduğumuzda, bazı bayan mürideler mis gibi kokular hissettiklerini bunların cennet kokuları olduğunu ve Sâdakilara ait olabileceğini belirttiler. Kimi bayan mürideler bir takım ışıklar gördüklerini, kimilerinin yüreğinde ayrı bir huzurun olduğunu ve bunları onların geldiğine yorumladıklarını ifade etmişlerdir. Bir bayan müridenin bu konudaki itirafı dikkat çekiciydi: “Ben şimdiye kadar bir şey görmedim. Farklı şeyler yaşayan arkadaşlarımız vardır ve bunları sizde biliyorsunuz. Bunlar anlatılmaktadır.” Vekil bayana: “Hatmeye katılan herkes, eğer Sadat ve Resülullah geliyorsa, bunu neden herkes değil de bazı kişiler hissediyor diye sorduğumuzda, o: “Tasavvuf hal imidir, herkes nasibi ve ilerlediği yol kadarını alır.” dedi. Burada şaşırtıcı olan, belli başlı kişilerin hissettiklerinin cemaat arasında dilden dile dolaşmasıdır.

Menzil tarikatı müridelerinin tamamen uydukları hatme kuralları “ Hatme Duası” adı altında basılan küçük kitapçıklarda şöyle anlatılmaktadır: “Hatme cemaatin durumuna göre, büyük veya küçük olarak yapılır. Cemaatte inşirah süresini ezbere bilen on kişi varsa(vekil hariç) büyük hatme yapmak caiz olur. On kişiden az olursa küçük hatme yapılır.”¹⁷⁷

Hatme esnasında kalbin huşu ve huzurlu olması için hatmeye kısa bir şeyh rabitası yaparak hazırlanır.

¹⁷⁶ Gayretli, a.g.e., s.63

¹⁷⁷ Gayretli, a.g.e., s.66

Büyük Hatmenin Yapılışı: Hatmeye başlarken herkes adap üzere oturur. Gözler kapanır. Herkes huzurlu sessiz ve edepli bir şekilde hatmenin başlamasını bekler. Gözler hatme bitene kadar açılmaz. Hatmeyi yaptıracak bayan vekil arkası kibleye gelecek şekilde halkayı ortalayarak oturur. Taş dağıtıcı ise imamın karşısına oturur. Sepetteki 100 taştan 21 âdetini vekile verir. Geri kalan 79 taş dağıtılmak üzere önünde yerde bekler. Ardından şu sıralama takip edilir:

1- Bayan vekil, sesli “estağfirullah” der. Cemaattekiler 25 kere tekrar eder. Taş dağıtıcısı 79 taş İştirah Süresini bilenlere sağdan itibaren dağıtır. Bayan vekille beraber sağdan 7 kişi Fatiha Süresini okur. Vekilin sağındaki 6 kişiye işaret taşı verilir.

2- Bayan vekil, sesli Fatiha-i Şerif der. İmam, işaret taşı verilenlerle birlikte birer Fatiha Süresi okur.

3- Bayan vekil, sesli bir şekilde Salâvat-ı Şerife der. Taş alanlar elindeki taş miktarınca Salâvat okur. Bayan vekil, elindeki 21 taştan (alarak) 8- 10 adet Salâvat okur.

4- Bayan vekil, sesli elemneşrahleke-i şerif der. Cemaatten taş alan bayan mürideler İştirah Süresini okurlar. Bayan vekil okumaz. Bayan vekil 21 adet Salâvatı bitirip, bir miktar taşı kendisine alır. Taş dağıtıcısı kalan taşları soldan itibaren İhlâs Süresi için dağıtır.

5- Bayan vekil, “İhlâs Şerif” der. Cemaatteki mürideler elindeki taş sayısınca İhlâs Suresini okur. Bayan vekil, on işaret taşından birer ayırıp, 10 defa İhlâs-ı Şerif der. Yani $10 \times 100 = 1000$ İhlâs okumuş olur.

6- Bayan vekil, tekrar Fatiha-i Şerif der. Bu defa bayan vekil hariç, sol taraftan yedi kişi Fatiha Süresi okunur.

7- Bayan vekil, sesli Salâvat-ı Şerif der. Cemaatte elinde taş olanlar, taş âdeti kadar salâvat okurlar. Sağdan itibaren taşlar toplanır.

8- Bayan vekil, Hatme Duasını sesli okur.

9- Bayan vekil, hatme yapılan vakte göre, sureyi okur. İkinci vaktiyse Nebe, yatsı vaktinde ise Tebarake Suresi okunur.

10- Bayan vekil, sesli “estağfirullah” der. Cemaat 25 kere tekrarlar ve gözler açılır.

Görüldüğü gibi hatme ritüeli şekil olarak son derece karmaşık ve katı kurallara bağlanmıştır. Hatme esnasında vekil konumundaki bayan vekilin sesi duyulmakta, katılanların gözleri kapalı, sessiz, derin bir konsantrasyon içinde bulunmaktadır. Zikir

törenin son kısmında okunan dua da peygamberlerden başlayarak bütün Nakşibendî ileri gelenleri ve günümüze kadar gelen şeyhler tek tek anılarak, övgü dolu sıfatlarla ruhlarına dualar gönderilmektedir. Her şeyhin vefatından sonra hatme duasına yeni eklemeler yapılmaktadır.

Menzil Dergâhında hatmeye çocuklu bayanların katılmasına çok hoş bakılmaz. Çünkü anne hatmeye girince çocuk ağlamakta ve yalnız kalmaktadır. Çocukların ağlamaması şartıyla çocuklu bayanlar hatmeye girebilmektedir.

Hatmenin başlamasıyla, içeride derin bir sessizliğe bürünülür. Aradan 5- 10 dk geçtikten sonra, bu sessizlik “Allah”, ”Seydam” gibi kelimelerin telaffuzu ve sesli hıçkırıklar ile bozulur. Bu durumun abartılısına izin verilmez ve görevli müride tarafından uyarılır. Hınca hınç dolu mekânda yapılan bu hatme ritüelinde oluşan psikolojik atmosfer özellikle bayanlar için oldukça etkileyicidir.

Hatme bitiminde bayan mürideler hatme esnasında yaşadıklarını veya virdleri ile ilgili durumlarını vekile anlatır. Hatme esnasında yaşananların daha çok gizli tutulması istenir. Çünkü bunun gösterişe gireceğine inanılır. Aynı hali tekrar yaşayamamam endişesi ile bayan mürideler hallerini gizli tutarlar. Hatme sonunda sesi güzel mürideler Menzille ilgili, dergâhla ilgili, onlara duydukları özlem ile ilgili ilahiler söylerler. Bazen bu ilahilerin söylenişi esnasındaki atmosfer çok duygusal olabilir. Böyle durumlarda, genelde bayan mürideler ağlar ve bazıları cezbe anını yaşayarak “Seydam”, “Allah” vb. şekilde bağırırlar.

Menzil Dergâhında hatme, Adıyaman’ın belli başlı sekiz mahallesinde yapılmaktadır. Hatme yerleri olarak daha çok binaların altındaki taziye yerleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bazı mahallelerde evlerde de hatmeler yapılmaktadır. Salı ve Cuma günü halka açık hatme yapılır. Cumartesi günleri ise bayan vekiller kendi aralarında dergâhla ilgili konuları istişare ederler.

Hatme bölümünü bayan müridenin anlattığı bir olayla bitirelim. Müridelerden birisi olayı şu şekilde özetlemiştir: “Kaynanam çok hastaydı. Acilen anjo olması gerekiyordu ancak, şeker hastası olduğu için oldukça riskli bir ameliyattı. Kaynanamı hatmeye götürdüm. Hatmeden sonra kaynanamını doktora götürdük. Doktor anjoya gerek olmadığını, hangi doktora gittiğimizi sorar. Kaynanasının hatme sırasında Sadatlar tarafından anjo ettiğini söyler.”

3. Rabıta

Arapça’da bağlantı, vasıta, alaka, münasebet, manalarına gelen “rabıta”, tasavvuf ıstılahı olarak sâlikin kâmil bir şeyhe kalbini bağlayıp, huzurunda ve gıyabında o şeyhin sureti, sireti ve bilhassa ruhaniyetini hayalinde kendi ile birlikte muhafaza ederek, yanında bulunduğu zamanki edebe bürünmesi demektir.¹⁷⁸

Kamil ahlak sahibi kişilerle, sevgiye dayalı olarak kurulması istenen rabıta anlayışı, ilk defa Behaeddin Nakşibend’e isnad edilerek, Nakşibendî Tarikatına mahsus bir özellik olarak gösterilir.¹⁷⁹ Rabıtaya en çok önem veren tarikat Nakşibendî’ye dir.¹⁸⁰ En yaygın şekilde Nakşibendî’ye tarikatında uygulanan rabıtanın, tasavvuf psikolojisi açısından büyük önemi vardır.

Rabıta yapılışına göre çeşitli şekillerde tasnif edilebilir. Rabıta genel olarak üçe ayrılır. Bunlar:

- a) Rabıta’tül-Huzur: Müridin devamlı olarak Allah ile beraber olduğunu düşünmek.
- b) Rabıta’tül-Mevt: Müridin ölüm anının gelip çattığını, sanki mezara konmak üzere olduğunu, berzah ve ahiret âlemlerini devamlı surette düşünmek,
- c) Rabıta’tül-Mürşid: Müridin devamlı olarak mürşidini düşünmesi ve onu hayalinde canlandırmak.¹⁸¹

Adıyaman Menzil dergâhında ilk tövbe alımında rabıta’tül mevt, yani ölüm rabıtası yapılır, bunun dışında mürideler günlük virdlerinden önce ve akşam namazından sonra rabıta’tül mürşid, yani mürşid rabıtası yaparlar.

Adıyaman Menzil dergâhında rabıtanın uygulanışı sırasında müridin oturuş biçimi, fiziksel ve zihinsel durumu ile yer, zaman ve ortam çok önemli bir yere sahiptir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

- 1) Rabıta yapacak müridin abdestli olması,
- 2) Tövbe almış olması gerekir,

¹⁷⁸ Türer, a.g.e., s.129

¹⁷⁹ Bardakçı, a.g.e., s.213

¹⁸⁰ Kara, a.g.e., s.240

¹⁸¹ Ferit Aydın, *Rabıta ve Nakşibendilik*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.25

3) Bayan mürid isterse ortamı karartabilir, gece ışıkları söndürebilir, gündüzleri de pencereleri kapatıp perdeleri çekebilir.

4) Rabıta esnasında gözler yumulur.

5) Nefes kontrol altına alınır. Yani ağız kapatılıp burundan nefes alınıp verilir.

6) Sabit ve hareketsiz durulur.

7) Bayan müride mürşidinin suretini zihninde canlandırmaya çalışır.

8) Mürşidin ruhaniyetinden istimdat edilir.

Menzil dergâhının söyleminde rabıta, diğer Nakşibendî kollarında olduğu gibi büyük bir öneme sahiptir. Menzil dergâhında rabıtanın yapılışı cinsiyete göre farklılık gösterir. Erkek müridler, mürşidini gözünün önüne getirmeye ve ondaki nurdan nasiplenmeye çalışır. Bunu için mürşidin iki kaşı arasında çıkan beyaz, şeffaf, süt gibi bir nurun, müridin ağzından girerek kalbinin üzerine geldiği, buradan da bütün vücuduna yayıldığını düşünür. Bayan mürideler ise, mürşidi bir nur şeklinde, güneş gibi parlak bir vaziyette düşünür. Mürşidin vücut azaları, başı, yüzü, gözü zahiri olarak değil, ilahi nur ve feyiz ile dolu gönlü ve gönlündeki nurun dışa yansımış halini düşünür. Ruh ruha, kalp kalbe, gönül gönüle bağlanır ve ondaki ilahi nurdan ve ilimden nasiplenmeye çalışır. Bu eylem, yani rabıta, gözler kapalı olarak yapılır. Rabıta esnasında şeyhin yüzü hatırlanır ancak, şeyhi hiç görmemiş bayan mürideler ise şeyhin, resimlerine bakarak, şeyhi tanımaya ve hayallerinde tutmaya çalışırlar.

Menzil ritüellerinden biri de her gün düzenli olarak uygulanan “akşam rabıtası”dır. Her akşam, belli saatte günlük rutin ibadetten sonra, yalnız ve karanlık bir ortamda 10- 15 dakika kadar (rabıtanın en az 5 dakikadır) rabıta yaparak şeyhe olan bağlılık ve muhabbet tekrarlanır, ondan yardım ve ilham beklenir. Akşam ve yatsı namazları arasındaki rabıta, Ramazan ayında orucun bereketinden istifade etmek için, öğle ve ikindi arasında yapılır. Bayan mürideler “özel hallerinde” ders olan rabıta yapmazlar.

Menzil dergâhının anlatıldığı bir kitapta, rabıta ile ilgili anlatılanlara bayan müridelerin bakış açısını yansıtmaya açısından ve şöyle bir alıntı yapılmasının faydalı olacağına inanıyorum:

“Mürid, mürşidinin huzurunda rabıta yaparken, onun yüksekçe bir taht üzerinde oturan azametli sultan gibi görür. Kendiside onun huzurunda boynunu büküp duran bir

fakir gibi bulunur. Kalbini bir dilenci torbası gibi açarak, hükümdarın huzuruna arz eder. Bu hal hayal değildir. Çünkü orada müşid hazırır ve hayale gerek yoktur. Mürid ümit ve edeple müşidinin vereceğı manevi hediyeleri bekler, ondan nur ve feyze talip olur. Bütün duygularını ve sevgisini onda toplar.”¹⁸²

Rabıta, bireysel ve soyut bir eylemdir. Toplu olarak yapıldığı yerlerde vardır. Örneğın, Adıyaman’dan Menzil’e yolculuk yaptığımız sırada bayan vekil ayağı kalkarak yolu güvenli bir şekilde gitmemiz için, bayan müridelerin 25 estağfirullah, bir Fatiha ve üç İhlâsı Şerif okuyup, sadatların ruhlarına hediye ettikten sonra, herkesten müşid rabıtası yapmasını istemiştir. Bunun üzerine bayan mürideler rabıtaya durdu.

Özel sohbetlerde bayan müridelere rabıtanın nasıl yapıldığını sorduğumuzda, yukarıda anlatılan normlara aynen uyarak uyguladıklarını söyleyenlerin yanında, şeyhi bir türlü hayalinde canlandıramadığı için yeterince yapamamaktan yakınan, gözünün önüne başka kişilerin geldiğini söyleyen ve bu durumdan yakınan, rabıta esnasında kendine yönelen ve kendi yaşamını gözden geçirdiğini ifade eden yanıtlarla karşılaştık. Bununla birlikte bazı eğitim seviyesi düşük mürideler rabıtanın ne olduğunu bile tam olarak bilmedikleri ve usulüne uygun olarak yapmadıkları gözlemlenmiştir. Bir sohbet sırasında bayan vekillerden biri ile mülakat yaparken, yaşı epey ilerlemiş eğitim seviyesi düşük bir bayan gelerek, bayan vekile bir takım sorular sordu. Bayan vekil sorduğı sorulara cevap verdikten sonra bayan müride rabıtayı nasıl yaptığını sordu. Bayan müride ise şöyle cevap verdi: “Akşam namazından sonra oturup, düşünüyorum”, “Ne düşünüyorsun?” diye tekrar sorulduğunda bayan müride: “öylesine düşünüyorum.” dedi. Daha sonra vekil, bayan müride sabırla tekrar rabıtanın nasıl yapıldığını ve tasavvuftaki önemini tek tek anlattı.

Nakşibendilikte rabıtaya, zikirden daha fazla önem verilir. Hatta İmam Rabbani, bu tarikatın esasının rabıta etmeğı bağı olduğunu, bu uzun yolun, şeyhe rabıtayla kısılacığını, söylemiştir. Muhammed Masum’un “Rabıta tek başına erdiricidir. Rabıta her tarikatta şarttır, bu şartı kabul etmeyenler, ne olduğunu bilmeyenler veya tarikatın anlam ve önemini kavrayamayanlardır.”¹⁸³ dediğı ifade edilmiştir. Menzil Tarikat söyleminde çeşitli öğüt ve ayetlerde rabıtanın önemi sürekli vurgulanmaktadır.

¹⁸² Haşimi, a.g.e., s.81

¹⁸³ İldırar, a.g.e., s.248

Menzil Dergâhı rabıta, bir bakıma müridin cismen beraber olmadıkları anlarda da ruhen mürşidin huzurunda olması ve böylece mürşidin manevi otoritesinin devamlılığını temin eden önemli bir otokontrol vazifesi gördüğü ve bu yönüyle çok faydalı olduğu kabul edilmiştir. Buradaki anlayışa göre, bayan müride şeyhine rabıta etmekle onun vasıtasıyla Resulullah’a, Onun vasıtasıyla da Hak Teâlâ’ya rabıta etmiş diye ifade edilir.

Rabıta, tarikatlar tarafından görüp, yaşayarak ve model aldığı kişiyle özdeşleşerek üstün makam ve hallere erişmeyi hedefleyen müridleri yetiştirmek için tasavvufi terbiyede uygulanan bir metot olarak kabul edilir.¹⁸⁴ Kanaatimize göre rabıta, tasavvufi anlayıştan soyutlandığında, bireyin belli bir noktada odaklanıp, dış dünyanın etkilerinden belli bir süre uzaklaştıran, daha çok fiziksel ve zihinsel bir rahatlama sağlayan bir eylemdir.

C. İNANÇ VE İBADETLER

1. İnançlar

1.1. Mehdi İnancı

Araştırma konumuz olan kadın cemaatine mensup mürideler, siyasi tutumlarında olduğu gibi, Mehdi konusunda da görüş belirtmemektedir. Kıyametin büyük alametlerinden olan Mehdi inancına, bütün bayan mürideler inanır. Ayrıca, Mehdi’nin Hz. Peygamberin soyundan çıkacağına ve Nakşibendî Tarikatı halifesi olacağına inanırlar.¹⁸⁵ Ama Mehdi’nin ne zaman, nerede ve nasıl zuhur edeceği konusunda çeşitli söylentiler mevcuttur. Dergâhtaki sohbetlerde bu konu üzerinde pek konuşulmaz.

1.2. Kader İnancı

Kuran-ı Kerim’de kaderle ilgili olarak şöyle buyrulur; “Biz, her şeyi bir kader /ölçü ile yarattık.”¹⁸⁶ Allah’u Teâlâ’nın ezelden ebede kadar meydana gelecek şeylerin zamanını, mekânını, hangi suret ve hangi şekilde olacağını, daha o şeyler olmadan ilmiyle bilip, yüce iradesiyle takdir ve tayin etmesine kader, Allah’u Teâlâ’nın ezelde

¹⁸⁴ Bardakçı, a.g.e., s.217

¹⁸⁵ İbrahim Uysal, *Sohbetler Seyit Abdulkakim el-Hüseyni*, Menzil Yayınları, s.54

¹⁸⁶ Kamer 54/49

takdir buyurduğu şeylerin, zaman ve mekânı gelince, takdir ettiği şekilde meydana gelmesine ise kaza denir.¹⁸⁷

Kader kavramının tanımını yaptıktan sonra bayan müridelerin kader konusundaki düşüncelerine geçelim.

Gözlemlerimize ve yaptığımız mülakatlardan edindiğimiz izlenimler göre sosyo-ekonomik açıdan alt katmandaki bayan müridelerin çoğunun fakir olması, onların daha kaderci ve dünya malına karşı daha kanaatkâr olmaya itmektedir. Bu katmandaki bayan sofilere göre zengin olmak, çalmak çırpma ile ancak mümkündür. Bayan sofilerdeki bu düşünce, onlara dünyadan uzaklaşmaya ya da dünyaya karşı karamsarlığa da beraberinde itmektedir. Nitekim alan araştırmamız sırasında, bazı müridelerin dünyayı önemsemez tavırları dikkatimizi çekmiştir. Bayan sofilere niçin daha az mücadeleciler veya hayata karşı hiç mücadele etmeyişlerini sorduğumuzda bunu kader ile ilişkilendirdiklerini ve durumlarını “alın yazısı” olarak algıladıkları tespit edilmiştir. Yine Dergâh ziyaretlerimizde alt katmandaki bazı bayan müridelerin tarikate intisaplarını kader ile ilişkilendirdiklerini tespit edilmiştir. Aynı şekilde “Kaderinde varsa sende tövbe alırsın, hiçbir şey yapamazsın” gibi ifadeler kullanan, tarikata intisap dâhil her şeyi kader olarak yorumlayan pek çok müride ile karşılaştık. Ayrıca, bir bayan müride ile yaptığımız mülakat esnasında “Sadat seni bu sorduğun sorularla tarikata intisaba hazırlıyor olabilir, onlar isterlerse sen hiçbir şey yapamazsın.” şeklindeki ifadeleri bayan müridelerin kader anlayışını gösterme bakımından oldukça önemlidir.

Orta katmanın kader anlayışı alt katmandan farklı olsa da kaderciliğin izlerine onların dünyalarında da rasladık. Eğitim seviyesi yükseldikçe bayan müridelerin irade anlayışları değişir. Bu katmanın mürideleri, cüz’i irade sayesinde kişinin geleceğini ve hayatını değiştirebileceğine inanırlar.

Sonuç olarak cemaatteki bayan müridelerin genelde kaderci bir dünya görüşüne sahip olduğunu söyleyebiliriz.

2. İbadetler

Dini hayat, insanlar tarafından farklı psikolojik seviyelerde yaşanmaya elverişli bir derinliğe sahiptir. Dini tecrübeler üzerine yoğunlaşan sistemli uygulamalar sonucu köklü bir değişime uğrayan şuur ve benlik yapısı ile bir kısım insanların kişilik yapısı,

¹⁸⁷ Dilaver Selvi, *İnanç Esasları*, Semerkant Yayınları, İstanbul, 2007, s.110

diğer dindar insanlara göre önemli bir farklılık gösterir. Ruhani gerçekleşme ve manevi olgunlaşma yolunda kişilerin yaşadıkları tecrübeler kadar, buna imkân veren uygulama ve yöntemler de çeşitlidir.¹⁸⁸

Menzil dergâhında tarikatı, şeriatın yaşanması olarak belirlenmesi bayan müridelerin şeriata sınımsız bağlı kalmalarına ve dini yaşamlarında titizlik göstermelerine neden olmaktadır. Dergâh amelsiz ilmi, meyvesiz ağaca benzetir. Yani faydası olmayan yük gibi görür.¹⁸⁹

Bu bölümde cemaatin dinin uygulama kısmı olan ibadetlere bakış açısını ve ibadetleri uygulamalardaki farklılıklarını dile getireceğiz.

2.1.Namaz

Tasavvuf alanındaki ilk ve temel kaynaklardan birinin yazarı olan es-Serrac, sofilerin namaz konusundaki ilkelerini anlatmaya şöyle başlar. Birinci ilke, namazla ilgili bilgileri edinmek, farzları, vacipleri, sünnetleri edepleri faziletleri nafileleri, ulemanın sık sık karşılaştıkları namazla ilgili hususları ve bu konuda zorunlu olan hükümleri öğrenmektir. Çünkü namaz, dinin direği ariflerin göz aydınlığıdır. Sıddıkların süsü ve yakınlık mertebesinde bulunanların tacıdır. Namaz erme, yakınlaşma, heybet, huşû, haşyet, tazim, vakar, müşahade, mürakabe, sırlarla Allah'a münacatta bulunma, yüce huzurda durma, masivadan yüz çeviri ona yönelme makamıdır.¹⁹⁰

Araştırmamıza konu olan bayan müridelerin namaza ilişkin tutumları söz konusu olduğunda karşımıza çıkan durum, dergâhın namaz ibadetine çok büyük bir önem verdiğidir. Öyle ki, sohbetlerde namaz konusu sıklıkla işlenerek ahirette, ilk sorulacak ibadetin namaz olduğu söylenir.

Bayan mürideler, namazlarını huşu içinde eda etmeye dikkat ederler. Her vakit namazdan sonra mümkün mertebe kaza namazı kılarlar. Burada vekillerin rolü devreye girer: Nitekim vekillerin tavsiyesiyle kaza namazları hesaplanarak belli bir zaman dilimi içerisinde, düzenli bir şekilde eda edilir. Bayan mürideler üzerlerinde kaza namazı bırakmamaya özen gösterirler.

¹⁸⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s.313

¹⁸⁹ Mehmet Ildırar, *Tasavvufî Hayat Nasıl Başladı*, Semerkant Yayınları, İstanbul, 2004, s.39-40

¹⁹⁰ Süleyman Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, Mavi Yayınları, İstanbul, 2001, s.23

Alan araştırmamız sırasında dergâha gelen birçok bayan beş vakit namazı düzenli olarak kılmadıklarını ifade ettiler. Bunun üzerine dergâhtaki bayan mürideler, eğer menzile intisap ederlerse, Seydanın yardımıyla bu ibadetlerini yerine getirebileceklerini ve düzenli bir İslami hayata sahip olabileceklerini söylediler.

Cemaatte intisap ediş sırasında namaz konusu, önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bayan vekiller, bayan sofilerin derslerini sabah namazından sonra çekmelerini tavsiye etmektedirler. Bu durum, dergâhtaki bayan müridelerin sabah namazına kalkma alışkanlığının kazandırılması noktasında oldukça önemlidir. Bayan mürideler beş vakit namaza önem verdikleri gibi, nafile namazları kılarak daha fazla sevap almaya da dikkat ederler. Özellikle Kuşluk ve Ebvabil namazını dergâhtaki tüm bayanların düzenli olarak kıldıklarını gözlemlenmiştir.

Ayrıca bu hususta dikkatimizi çeken bir husus da, şeyhin ailesindeki bayanların, bayan müridelere namaz kıldırmasıdır. Öyle ki Ramazan ayında bayan sofilerle Menzili ziyaret ettiğimizde, şeyhin ailesindeki bayanların yani annelerin bayan müridelere namaz kıldırıldığını bizzat gözlemledik. Şeyhin ailesi Şafi mezhebine müntesip olduğu için olduğu için bayanların bayanlara imam olabileceği kabul edilmektedir.

2.2. Oruç

Oruç, Farsça'daki ruze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Arapçası savm ve sıyamdır. Savm kelimesi, Arapçada bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek anlalarına gelir. Fıkıh terimi olarak ise, imsak vaktinden iftar vaktine kadar bir amaç uğruna ve bilinçli olarak yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir.¹⁹¹

Sofilikte oruç tutmaktan maksat, Allah'a yakın olma haline ermek ve güzel ahlak edinme hedefine ulaşmaktır. Aslında Allah'a yakın olanın huyu güzel olur. Nitekim huyu güzel olan da Allah'a yakın olur. Bu iki husustan biri, diğerini gerektirir. Biri olmadan diğeri bulunmaz. Bu iki hususu kendinde gerçekleştirene kâmil insan denir. Kamil insan, Allah'a yakın olduğu için ahlakı güzeldir veya ahlakı güzel olduğu için

¹⁹¹ *İlmihal*, (Haz: Komisyon), TDV Yayınları, Ankara 2006, s.381

Allah’a yakındır. Şöyle de denebilir: Allah’a yakın olduğu nispette ahlakı güzeldir, ahlakı güzel olduğu nispette Allah’a yakındır.¹⁹²

Bayan sofiler, oruç konusunu bir ibadet meselesi olduğu kadar, nefsi temizlemenin ve disiplin altına almanın bir aracı olarak görürler. Aslında İslam’daki farz ve nafil oruçların âmâcî da Allah’a ibadet ve nefsi terbiye etmektir. Bu sebeple, sadece Ramazanda değil, diğer aylarda da oruç tutulur. Dergâhtaki bayanların büyük bir çoğunluğu, Ramazan dışındaki nafil oruçlar olarak bilinen Şevval orucu, Aşure orucu, halk arasında hacı orucu olarak bilinen Zilhicce orucu, Pazartesi ve Perşembe oruçlarını tutarlar. Bu konuda özen gösterilmektedir. Ramazan ayı tüm Müslümanlar için önemli bir yere sahip olduğu gibi, dergâhtaki bayan sofiler için de önemli bir yeri vardır. Bu ayda ibadetlere daha fazla özen gösterilir. Hatimler yapılır, tespihler çekilir.

2.3. Zekât

Zekâtın kelime anlamı “artma, çoğalma, arıtma ve bereket”tir. “Doğru söylemek, sözünü tutmak” anlamlarına gelen sıdk kökünden alınmış olan, Kuran ve Sünnet’te zekât anlamında kullanılmış olan sadaka kelimesi, daha sonraki devirlerde gönüllü mali ibadetler için kullanılmaya başlanmıştır. Fıkıh terminolojisinde ise zekât, Allah’ın, belirli yerlere sarf edilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payın alınması işlemini ifade eder.¹⁹³

Kuran-ı Kerim’de ve Hz.Peygamber’in Sünnetinde zekât, daima namazla birlikte zikredilmiştir. Bu husus namazla zekât arasındaki kuvvetli bağlılığa, kişinin müslümanlığının ancak bu ikisini eda etmekle olgunluk derecesine ereceğine bir delildir.

Biz burada zekât ile ilgili ayrıntılar ve fıkıh hükümlerin üzerinde değil, bayan müridelerin zekâtta ne anladıkları, kendilerine özgü inanış düşünüş ve yaşayış çerçevesinde zekâtı nasıl algıladıklarını ve onu uygulamada ne şekilde davrandıklarını üzerinde duracağız.

Her şeyden önce bir müride, eğer nisap miktarından fazla bir mal varlığına sahip ise zekât ile ilgili fıkıhtaki hükümlere uygun bir biçimde zekâtını tam olarak vermeye

¹⁹² Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s.63

¹⁹³ İlmihal, s.422

özen gösterir. Bayan mürideler genel olarak zekât konusunda sahip oldukları altınların zekâtını verme noktasında dergâhtaki vekillere başvurular. Vekiller sadaka ve zekâtları kabul ederek, bunları dergâhtaki maddi durumu iyi olmayan diğer müridelere ulaştırırlar. Bayan vekiller, müridelerden “zekât mı, sadaka mı?” verdiklerini belirtmelerini isterler. Çünkü zekât, zekât ile ilgili¹⁹⁴ ayetin belirttiğine göre, sekiz sınıfa bölünmeden verilmesi gerekir. Zekâtlar bu sınıftaki bayan müridelere ulaştırılırken, sadakalar ile dergâhın diğer ihtiyaçları giderilir.

Bayan sofilerin zekât konusundaki düşüncelerini anlayabilmek için onların dünyaya, mala, mülke, servete, paraya, pula, altına, gümüşe nasıl baktıklarını bilmek gerekir.

Yaptığımız mülakatlara göre dergâhtaki bayanlar, genel olarak mal biriktirme veya servet sahibi olma noktasında bir sakınca görmemekte, ancak önemli olanın onların zekâtının tam olarak verilmesi gerektiği ve mal sevgisinin sofinin kalbine girmemesi gerektiğinin altını önemle çizmektedirler. Şöyle ki nasıl ki, Seyda Hazretleri veya ailesi lüks bir hayatın içinde yaşıyorlarsa, ancak onların sevgisini kalplerine koymuyorlarsa, mürideler de ne kadar mala sahip olurlarsa olsunlar o malın sevgisini kalplerine yerleştirmemeye özen gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Gözlemlerimize göre dergâha gelen bayanlar, genel olarak dar gelirlilerden oluşmaktadır. Bu durum bayanların mal biriktirme ve aşırı zengin olma arzularının önüne geçmektedir. Bu da, onları dünyaya karşı daha kaderci ve kabullenici bir tutum almaya itmiştir. Bayan mürideler, zenginliği mal zenginliği olarak değil, gönül zenginliği olarak tanımlamışlardır.

2.4. Hacc

Hacc, sözlükte “kastetmek yönelmek” anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hacc, “Mekke şehrindeki Kâbe’yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menasiki yerine getirmek” demektir.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Tövbe 9/60

¹⁹⁵ İlmihal, s.514

Hac ibadetini nostaljik ve lahuti boyutu vardır. Haccın nostaljik, boyutu inanan bir kimsenin inanç kökleri ile bağlantısının tazelenmesi bakımından önemlidir. Müslümanlık açısından düşünüldüğünde, İslam peygamberinin ve arkadaşlarının tevhit ve adaleti hâkim kılma mücadelesi, bu süreçte yaşanmış acı-tatlı anılar, adeta bir film şeridi gibi bu kutsal mekânları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer. Bu nostalji, inanan kişiye daha yoğun bir dinamizm kazandırır ve daha üst düzeyde bir sahiplenme şuuru verir. Haccın lahuti boyutu, mahşeri andırmasıdır. Farklı dil, ırk, bölge ve kültüre sosyal konum ve ekonomik güce sahip insanların, eşit statüde aynı renk ve aynı tip elbiseler içinde toplanması, akın akın koşturması ve topluca ibadet etmesi, bir bakıma ahirette yaratıcının huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır. Hacc, mümini ahiretteki bu diriliş ve toplanmaya hazırlar, bu bilinci kazanmasında ona yardımcı olur.

İslam'ın beş şartından biri olan hacc, hakkında biraz bilgi verdikten sonra bayan müridelerin bu konudaki düşüncelerine gecerim.

Tüm Müslümanlarda bulunan Mekke'ye Medine'ye gitme özlemi yani hacı olma özlemi, dergâhtaki tüm bayan müridelerde de bulunmaktadır. Bu bağlamda bayan mürideler, hacc ibadetini yerine getirmek suretiyle bütün günahlardan arınarak adeta annelerinden yeni doğmuş gibi olunacağı yönündeki genel İslam anlayışa sahiptirler. Dergâhtaki bayanlardan hac ibadetini yerine getirenler, genel olarak orta yaşlı bayan müridelerdir.

Dergâhta bayan mürideler arasında bu konuda dikkat çeken en önemli husus Menzilin Kâbe'ye benzetilmesi ve bu nedenle “Küçük Kabe” olarak isimlendirilmesidir. Yaptığımız mülakatlarda, Menzilde bir daha günah işlememeye tövbe eden müridin, anasından doğduğu günkü gibi günahsız sayılması, tövbe almaya gelen insanlar arasında çok farklı ırklardan olanların olması, (menzilde birçok dilde tövbe verilmektedir) insanların birbirine hitap ederken “sofi” ismini kullanmaları, başka unvanların orada söz konusu olmaması, tövbe alma esnasında zengin, fakir, doktor, öğretmen ya da ev hanımının yan yana tövbe almaları, tövbeden sonra yine insanların hiçbir ayrım olmaksızın aynı banyolarda abdest almaları, hatmede bayan müridelerin hiçbir ayrım olmaksızın yan yana oturmaları, yan yana namaz kılmaları ve bunlar yapılırken kalabalık içinde zor şartlar altında yapılması hacdaki sıkıntılara benzetilmektedir.

D.DÜNYA GÖRÜŞLERİ VE SOSYAL İLİŞKİLER

1. Dünya Görüşleri

1.1. Siyasi Tutumları

Adıyaman Menzil Dergâhı kadın cemaatinde konuşulmayan ya da konuşulmasına hoş bakılmayan konuların başında siyaset gelir. Dergâhta hiçbir zaman siyaset konuşulmamaktadır. Bu tutum bayan sofilerin hiçbir siyasi düşünceye sahip olmadığı anlamına gelmez. Ancak, mümkün olduğunca bu konulara girilmemeye özen gösterilmektedir. Zira onlar için asıl olan ahiret hayatında kurtuluşa erenlerden olmak, bunun içinde ibadetleri samimi bir şekilde yerine getirmektir. Nitekim bayan müridelerden biri siyasi partilerden birine, sempati duyduğunu, ancak aktif olarak siyasette yer almasının ibadetlerine engel olacağı ve dünya sevgisinin kalbinde yer etmesinden endişe duyduğunu ifade ederek, siyasetten uzak durma nedenini ifade etmekteydi. Yine, dergâhın önde gelen bayan sofilerinden biri tasavvuf yolu ile siyaset yolunun ayrı olduğunu, abisinin bir siyasi partiye mensup olduğunu, aktif olarak siyasette yer aldığını ancak onun siyasi kimliğinin yanında yer almak istemediğini, belirtmiştir.

Menzil dergâhına mensup müridelerinde, siyasi görüş olarak İslami çizgi ağırlıktadır. Genel olarak eğitim seviyesi düşük bayan müridelerin yönetimden beklentileri genellikle çocukları için iş olanakları yaratma yönündedir. Bununla birlikte eğitim seviyesi yüksek lise ve üniversite mezunu bayanların yönetimden en önemli beklentileri ise adaletin herkese eşitçe uygulanmasıdır.

Menzil dergâhında oy verme açısından son derece demokratik bir ortamın varlığı net bir şekilde gözlenmiştir. Nitekim gözlemlediğimiz ve mülakatlarımızdan edindiğimiz izlenime göre, çeşitli siyasi partilere oy veren bayan mürideler birbirlerine gayet hoşgörüyle yaklaşmaktadır.

Sonuç olarak, Menzil Dergâhı siyasetten uzak durmayı tercih eden bir dünya görüşü sergilenmektedir. Mürideler şeyh tarafından herhangi bir partiye oy vermek için yönlendirilmemekteler. Ancak, kişisel kanaatimiz, müridelerin oy verme tutumları siyasilerin tutumu ve menzili ziyaretlerine göre şekillenmektedir.

1.2. Müzik

Konfiçyüzün “bir milletin karakterini öğrenmek istiyorsanız müziğine bakınız” sözünden hareketle bayan cemaatin müziğe karşı tutumu incelemeye çalışalım.

Genel olarak Menzil Nakşîliğinde müzik bütünüyle reddedilmez. Nitekim, Menzil ziyaretimizde dergâhta bayanlar bölümünde bayanların alış-veriş yaptığı dükkânlarda ve Adıyaman’da merkezde hatme yapılan yerlerde ilahi ve şiir kasetleri satıldığı, hatta sözlerin değiştirilerek güncel arabesk müziklerin dinlendiğini tespit etmiş bulunmaktayız.

Müridelerin müziğe bakıştaki ölçüleri;

1- Söylenen sözün içerdiği manaya

2- Kimin söylediğine

3- Söyleme şekli, yeri ve pozisyonuna

4- Sonuç olarak bir harama sebep olup olmadığına ¹⁹⁶ bakılarak şekillenir. Dergâh, müzik konusunda pragmatist bir yaklaşım sergiler. Bilindiği gibi pragmatizme göre bir şey faydalı ise, kendisinden yararlanılıyorsa o gerçektir. ¹⁹⁷

Müziğin temelindeki duygu ve düşüncenin ritmik ifade edilişini sofiler, Allah’a ve tarikat hayatına olan bağlılıklarında kullanma eğilimindedirler. Yani, Menzil Nakşîliğinde müzik amaç değil, bir araçtır. Bu sebeple, bazı sofiler, ilahi türünde beste yapmanın yanında, Türk halk müziği eserlerine ya da gündemde olan şarkılara yeni güfteler yazarak, düşüncelerini müzikle dillendirmektedirler. Örneğin, bayan müridelerden bazıları, İbrahim Tatlısesin, Mahzun Kırmızıgül’ün şarkılarını Menzil dergâhına ithafen değiştirmişlerdir. Şimdi buna birkaç misal verelim:

Şarkı sözlerinin asıl hali

Su Ver Leyla’m (İbrahim Tatlıses)
Gece gündüz arıyorum
Uçan kuştan soruyorum
Aşkın ile ateş oldum
Su ver Leyla’m yanıyorum

Şarkı sözlerinin uyarlanmış hali

Bayan Müridin uyarlaması
Gece gündüz arıyorum
Uçan kuştan soruyorum
Aşkın ile ateş oldum
Su ver Seyda’m ölüyorum

¹⁹⁶ Dilaver Selvi, *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali*, Semerkant Yayınları, İstanbul, 2007, s.155

¹⁹⁷ Usta, a.g.e., s.129

Beyaz giydım karelendim
 Ciğerparem parelendim
 Deli gönlüm alevlendi
 Su ver Leyla'm yanıyorum

Nazarın var gözlerinde
 İlim hikmet sözlerinde
 Soyun Resulün izinde
 Su ver Seyda'm ölüyorum

Yar elinden bal içtim
 Görünmez dertlere düştüm
 Vallahi ben benden geçtim
 Su ver Leyla'm yanıyorum

Sen ordasın ben burada
 Dayanamam ayrılığa
 Al artık beni yanına
 Su ver Seyda'm ölüyorum

Yine Mahzun Kırmızıgül'ün Göçmen Kızı şarkısının güftesi değiştirilerek şöyle söylenmekte:

Ben bir göçmen kızı gördüm
 Tuna boyunda
 Elinde bir deste gül var
 Hasret koynunda

Ben bir Gavsı sani gördüm
 Menzil köyünde
 Elinde bir deste gül var
 Nurlar yüzünde

Söyle söyle göçmen kızı
 Annen var mıdır
 Ne annem var ne babam
 Kalmışım öksüz

Tövbe tövbe tövbe
 Allah'ım
 Bir daha ben yapmayacağım
 Tövbe Allah'ım

Görüldüğü gibi araştırmamıza konu olan kadın cemaatinde bir vasıta olarak kullanılan müzik, sohbetlerde, hatmelerde, kermeslerde önemli bir yere sahiptir. Sohbetlerde duyguların en yoğun olarak yaşandığı anlar, sesi güzel müridelerin ilahi söylediği anlardır. Bayan vekillerin müridelerine tavsiye ettiği müzik, genel olarak dergâhı öven ve müridelere kazandıklarını anlatan ilahiler yönündedir. Müzisyen terciğinde Menzil merkez Dergâhının onayı önemli bir yer tutar.

Sonuç olarak müzik konusunda İslam âlimlerinin ekseriyetinde olumsuz bir tutum söz konusudur. Ancak müziği bütünüyle reddetme tavrı yoktur. Burada öyle anlaşılıyor ki, müziğin bizzat kendisinden ziyade biçimi ve muhtevasına karşı itirazlar söz konusudur. Bu duruş, Menzil Dergâhı için de geçerlidir. Eğer müzik adına yapılanlar müridi ya da kişiyi Allah'tan uzaklaştırmıyor bilakis Allah'ı hatırlamasına neden oluyorsa bunda bir sakınca görülmemektedir.

1.3. Tarikat Geleneğinde Temizlik ve Süslenme

Bedenin temizliği gibi, elbise temizliği, güzel giyim, hoş görünüş ve edebince süslenme tarikate intisap etmiş bayanlar için bir vazife olarak görülmektedir.

Tarikat geleneğinde, gnl dünyadan çekip ahirete yönelmeyi, takva ve sofiliğin, pejmürde bir halde yaşamak olarak algılanmasını Menzil dergâhı doğru bir yaklaşım olarak bulmamaktadır. Nitekim dergâh, eşarby düzgün olmayan, dış temizliği nedir bilmeyen, pejmrdeliği ile bakana sıkıntı veren bayan imajını tasvip etmemektedir; müridelerden kalplerini temiz tutmaları gibi, dış görünümlerini, elbiselerini temiz tutmaları ve kişisel bakımlarına dikkat etmeleri istemektedir.

Bu konu ile ilgili alan araştırmamız esnasında bir anlatıyı şöyle özetleyebiliriz:

Açık bir bayan tövbe alarak tarikata intisap eder. Tövbe almadan önce oldukça açık giyimli, makyajlı bir bayan olduğunu intisaptan sonra üst başına dikkat etmemeye başladığını ifade eder. Onun bu durumu vekil bayanın da dikkatini eker. Bayan vekil onunla görüşerek, intisap etmesinin onun bakımlı olmasına engel olmadığını, eskisi gibi bakımlı ve şık olması gerektiğini ona söyler. Bunun için şeyhin ailesindeki bayanların, yani annelerinin de dersli olduğunu, ancak oldukça şık ve bakımlı olduğunu örnek gösterir. Burada dikkatimizi çeken bir husus da, bayan müridelere annelerin, yani şeyhin ailesindeki bayanların model olarak sunulmasıdır. Bu konuyla ilgili menzil ziyaretimizdeki gözlemlerimize devam edecek olursak;

Dergâhda, beğenilme duygusunun ve süslenmenin bayanın fitratında olduğuna inanıldığını tespit etmiş bulunmaktayız. Öyle ki Menzil Köyünü ziyaretlerimizde, bu duyguların, şeyhin ailesindeki bayanlarda oldukça belirgin olduğu hissine kapıldık. Çünkü, gözlemlerimiz sırasında annelerin oldukça güzel, şık, etkileyici giyimleri, makyajları ve son derece abartılı takılar kullanmaları, yaşları ne olursa olsun, en küçüğünden en büyüğüne ‘‘anne’’ sıfatını taşımaları nedeniyle diğer müride kadınlardan gördükleri büyük ilgi, sevgi, saygı karşısında biraz kayıtsız bir tavırla fakat içten içe beğenilme kaygısı taşıyan davranışlar sergiledikleri izlenimini edindik. Nitekim, bu bayanların hemen hemen hepsi, günün her saatinde çok sayıda altın, yüzük, bilezik, küpe yanlarında, boyunlarında birbirlerinden farklı dört, beş, sıra gerdanlık, burunlarına hızma, saçlarına altın tokalar takmakta, koyu siyah ve belirgin şekilde makyaj

yapmakta, yanlarında bulunan korumalarıyla, avluda biriken bayan müridelerin arasından, seri adımlarla fakat, tam bir manken edasıyla yürümekteydiler.

İşin ilginç tarafı bu duruşu, bayan mürideler kadın fitratı olarak değerlendirmekte, İslami sınırlar içinde olduğu sürece herhangi bir sakıncasının olamadığına inanmaktadırlar. Bu bağlamda bayan müridelerden süslenmeleri, bakımlı olmaları, güzel giyinmeleri istenmekte ancak, bunların hepsi helal olan aile yuvası içinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bayan müride giyim kuşamı ve süsü ile dışarıda yabancı erkeklere kendini beğendirmek gibi bir niyete asla sahip olmamalıdır.

1.4. Örtünme

Zihniyetin dışa yansıma şekillerinden biri de davranışların yanı sıra giyim yani bayan mürideler için tesettür anlayışıdır. “Kişilerin giyim anlayışları, estetik zevk ve beğenileri, ekonomik durumları mensup oldukları ve olmak istedikleri sınıfın ipuçlarını vermektedir. Kısaca giyim sahip olunan zihniyetin sembolleşmiş şeklidir.”¹⁹⁸

Tesettür örtünme, gizleme anlamlarına gelir. Kadınların yabancı erkeklerin yanında el, yüz ve ayakları dışında kalan vücutlarını örtmeleridir.¹⁹⁹

Bayan mürideler, varlıkbilimsel olarak kadındır, duygusal, düşünsel ve biçimsel olarak kadın olmanın tüm özelliklerini taşımaktadırlar. Örtünmenin farziyetinin bilinciyle hareket etmelerine rağmen, fitratlarının gereği başörtüsünün kendilerine yakışıp yakışmaması, beğenilme endişesi gibi estetik kaygılara da sahiptiler. Nitekim, tarikata mensup müridelerden bir bayan, eşarp seçimlerinde daha çok koyu renkleri tercih etmesini, teninin açık olmasını nedeniyle koyu renkli eşarpların teniyle daha uyumlu olmasına bağladığını samimi bir şekilde itiraf etmiştir. Daha önce başörtüsü kullanmayan bir bayan müride, ilk örtünme kararı aldığı anda, günlerce ayna karşısında kendini seyrettiğini, kendine yakışıp yakışmama konusunda kararsız kaldığını söylemiştir. Başka bir bayan müride de, bir yaz gününde başörtüsüyle nasıl rahat edebildiğini sorduğumda, rahat etmediğini belirttikten sonra: “Çok terliyorum ve sıkıldığım da oluyor ama bunu Allah rızası için yapıyorum, bunun karşılığını ahirette

¹⁹⁸ Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.196

¹⁹⁹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s.458

göreceğim, hem cehennem sıcağından daha da mı sıcak, olacak insan o günleri düşünmeli.” diye yanıt vermişti.

Şimdi tekrar alan araştırmamıza dönerek bayan mürideler arasında örtünme konusunu inceleyelim. Tarikate mensup bayan mürideleri, tarikattaki fonksiyonları bakımından üçe ayırarak, başörtüsü ve tesettür tarzları hakkında bilgi verilebilir. Öyle ki, alt katman diyebileceğimiz, eğitim seviyesi düşük ve yaşları otuz beşin üstündeki bayan mürideler için tesettür giyimi ve başörtüsü, daha çok geleneksel bir alışkanlık anlamı taşımaktadır. Çocuğunun tarikata mensup olamayan akrabaları ve yakınları da aynı görünümde dirler. Bu bayanlar, genel olarak Adıyaman’ın geleneksel çarşafını tercih etmektedirler. Başka bir giyim tarzı düşünmezler, bu daha çok ahlak-namus kavramlarıyla ilgili bir davranış biçimidir. Orta katman için de başörtüsünün daha çok, ideolojik bir anlamı vardır. Bu katmanı bayan vekiller ve eğitim seviyesi yüksek olan bayan mürideler oluşturur. Burada örtünme, bir tür kendini tanımlama ve kimlik ifade etme aracı olarak işlev görmektedir, bu uğurda birçok mücadele verilmektedir. Sırf giyiminden, daha doğru bir ifadeyle örtüsünden vazgeçmemesi nedeniyle hiç çalışamayan ya da istedikleri yerde çalışamayan üniversite mezunu birçok kadın bu sınıfa dâhildir. Bu sınıftan üniversite mezunu bir kadın, okul yıllarında örtünmeye karar verdiğinde, ilk önce yakın arkadaşlarının, sonra ailesinin vereceği tepkiden çekinerek bu kararını bir süre ertelemek zorunda kaldığını anlatmıştır.

Orta katmandaki bayan mürideler örtünme konusunda üst katman dediğimiz, şeyhin ailesinden olan bayanları anneleri model insan olarak kabul ederler. Bu gruptaki bayan mürideler, genellikle boydan vücut hatlarını belli etmeyen, kıyafetleri tercih ederler. Ayrıca bu gruptaki bayan müridelerden bazıları siyah renkte, mantodan farklı düz çarşafa benzer bir kıyafette tercih edebilmekteler. Bu kıyafete “aba” denilmektedir. Aba, Menzil kadın cemaatinin kıyafetidir. Aba’nın kol ağzlarındaki ve yaka kısmındaki siyah ve farklı renklerdeki boncukların varlığı, bayan müridelerin süse verdiği önemi de göstermektedir.

Menzilde üst katmanın bayanlarını anneler, yani şeyhin ailesindeki bayanlar oluşturur. Bu bayanlar için örtü tamamen kapalı siyah çarşaf olup, adeta doğuştan belirlenmiş bir yazgı olarak kabul edilir. Belli bir yaşa gelindiğinde bütün ailenin kadınları gibi, onların çarşafı da hazırlanmaktadır. Bu çarşaf iki tür modele sahiptir; birincisi iki parçadan oluşur. Alt kısmı pelerin gibidir, üst kısmı ise baştan

aşağı kapatılan daha ince bir kumaştan örtüdür. İkincisinin ise, baş kısmındaki örtünün gözlerin önündeki bölümü yırtmaç gibi kesilmiştir. Bu kısım, yukarı tutuşturulmuş başka bir parça bu bölümün üzerine örtülmektedir. Gerekli olduğunda yukarı kaldırılıp, tekrar yüze örtülebilir, yani bu tarz çarşaflarda yüz açılıp tekrar kapatılabiliniyor.

Üst veya orta katmandaki bayan mürideler siyah boydan kıyafet (aba) veya çarşafı gezmenin, özellikle büyük şehirlerde bir takım zorlukları olduğunu, çoğu insanların onlara bakışlarıyla veya sesli olarak tepki gösterdiklerini anlatmaktaydılar.

Kadınların dış görünüşleri(başörtüsü, tesettür veya çarşaf şekilleri) modern dünyada ilk bakışta ayırt edici bir faktör olmakta, toplumsal ön yargılarla karşılaşmaları daha kesin ve net bir şekilde görülmektedir. Erkekler için dış görünümde böyle kesin kurallar olmadığı için (sakal ve bıyık bırakma isteğe bağlı), modern toplumda olumsuz tepkilerle karşılaşma olasılığı (en azından ilk anda ve bayanlara oranla) daha zayıftır.

Sonuç olarak giyim veya örtünme, bireyin veya müridin sahip olduğu zihniyet dünyasının sembolleştirilmiş şeklidir.

1.5. Kadın Müridelerin Teknoloji Anlayışı

Tarihi süreç içerisinde teknolojinin gelişmesiyle birlikte günlük yaşamın bir parçası haline gelen makineler ve pek çok araç, zaman zaman dinselikle ilişkilendirilmiş ve “gâvur icadı” olarak tanımlanarak kullanımına karşı çıkmıştır. Adıyaman Menzil Dergâhı kadın cemaatindeki bayanlar, teknolojik ürünlere, makineye yabancı olmadıkları gibi, teknolojinin karşısında da değildirler. Nitekim, görüştüğümüz hiçbir bayan müride, teknolojiyi dinsizlikle ilişkilendirip, teknolojiye karşı çıkmamaktadır.

Bayan mürideler, imkânları dâhilinde, ihtiyaç önceliğine göre, günlük yaşamlarında, çamaşır makinasından televizyona, cep telefonundan elektrikli süpürgeye kadar teknolojik ürünlere sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Bayan müridelerin televizyona karşı duruşları daha farklıdır. Öyle ki, onların çoğu, televizyonun kendilerine hitap etmediğini, televizyonun ahlak dışı davranışlara pirim verdiğine inandıklarını, bu nedenle çocuklarını da bu tarz programlardan uzak tutmaya çalıştıklarını ve kendilerinin bu tür kanalları seyretmediklerini ifade etmişlerdir.

Genel olarak bayan mürideler, teknolojinin nimetlerinden belli ölçülerde yararlanmanın zorunlu olduğu kanaatindedirler. ²⁰⁰

1.6. Ekonomik Tutumlar

Sofi kelimesinin birçok tarifi vardır. Bunlardan birkaç tane örnek verelim: “Sufi, masivadan yani Allah’ın dışındaki her şeyden uzaklaşmayı amaçlar. O, maddi kaygıları atmayı, müşahade ettikleriyle hoşnut olarak, gönül huzuru içinde yaşamayı hedefler.”²⁰¹ “Sufi, safa üzerine saf, içini yamalı ve eski elbise ile örten, hava ve hevesine müşakkatın tadını tattıran, dünyayı arkasına atan, Muhammed Mustafa’nın yolunu tutan kişidir.”²⁰² Bu anlayışta müridin yükselmek, yani ekonomik olarak ilerlemek ya da mal-mülk edinmek için harama tevessül etmemesi öğütlenir. Adıyaman Menzil Dergâhında para, bir araç olarak görülür. Bunun için aşırı çaba sarf etmek hoş görülmez. Bunların kalbi kazanmasına yani kalbe sahip olmaması için caba sarf edilir. Bu bağlamda şeyh ve ailesi, bayan müridelere emsal teşkil eder. Nasıl ki, şeyh ve ailesi lüks bir hayat yasayıp, bu dünya sevgisini kalplerine yerleştirmiyorsa, sofi de aynı şekilde dünya sevgisini kalbinden çıkarmalıdır. Bir sohbetinde vekil bayan, bu durumu şöyle anlattı: “Bir sofinin kalbi bir ev gibidir. İçinde gerekli gereksiz birçok şey vardır. O evi, kalbi gereksiz şeylerden arındırıp, yalnızca Allah sevgisiyle doldurmamız gerekir...”

Bu bölümde Menzil dergâhı kadın cemaatinin müntesiplerinin ekonomik tutumları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Gözlemlediğimize göre, genel olarak dergâhta, eğitim seviyesi düşük, fakir mürideler bulunmaktadır. Bu mürideler, daha çok geçim sıkıntısı çeken, dar gelirli, sınırlı bütçeleriyle evini geçindirmeye çalışan bayan müridelerdir. Bu katmandaki bayan mürideler, harcamalarında kişisel bakım gibi lükse girebilecek şeylerden uzak durur hatta bu tür ürünleri hiç kullanmazlar. Harcamalarını zaruri ihtiyaçlar oluşturur. Harcamalarını nakit olarak yaparlar; hiçbirinde kredi kartı bulunmaz. Bu katmandaki sofiler, dergâhın gıda yardımlarından yararlanırlar. Orta katmandaki sofiler, genellikle lise ve üstü eğitim seviyesine sahiptirler. Bu katmandaki bayan sofiler, ortalama bir gelir, düzeyine sahiptirler. Alt katmandaki sofilere göre yaşam kalitesi bu katmanda daha fazladır. Orta katmandaki sofiler dikkat çeken bir diğer husus da, alış-veriş

²⁰¹ İbrahim Emiroğlu, *Sufi ve Dil*, Mevlana Kitaplığı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s.97

²⁰² Kara, a.g.e., s.29

yaparken sofilere ve dergâhla bağlantılı yerlere dikkat etmeleridir. Bir bayan sofî, dergâhın kermesinden çocuğuna elbise alarak hem hayır yaptığını, hem de çocuğunun ihtiyacını karşıladığını söyleyerek, dergâhla bağlantılı yerden almaya özen gösterdiğini ifade etmiştir. Üst katmandaki sofilere, şeyh ailesi ve şeyhin yakın çevresi oluşturur. Bu katmandaki bayanların oldukça sık, etkileyici giyimleri ve son derece abartılı ve pahalı takıları, ekonomik yönden gelir düzeyinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak dergâhın, çok çalışmaya dayalı meşakkatli bir hayat yerine, sade, sakin, kanaatkâr bir dünya görüşü örgütlemesi, çok sayıda dar gelirli insanların bu çatı altında toplanmasına neden olmuştur.

1.7. Eğitim İle İlgili Tutumlar

Eğitim, bireyin doğumundan ölümüne kadar süren bir olgu olarak, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istedikleri değişimi meydana getirme sürecidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bayan müridelerin çoğunun eğitim seviyesi düşüktür. Tarikatın alt katmanı bu grubu oluşturur. Bu gruptaki bayanların eğitimi; bir şeyleri okuyup araştırmaktan ziyade, “vekil” bayanın anlattıklarıyla sınırlıdır. Sohbet ortamlarında veya hatme öncesi sohbetlerde “vekil” bayan hem kitap okumakta hem de okunanlar üzerinde yorumlarını aktarmakta veya sofilere sordukları sorulara cevap vermektedir. Alt katmana yapılan sohbetler sırasında menkıbelere, olağanüstü olaylara ve kerametlere çok sık yer verilir.

Alt katmandaki bayan mürideler eğitim seviyeleri düşük olsa da, tahsilli kişilere hürmet ederler. Dergâh ziyaretlerimiz sırasında bayan sofilere beni sıklıkla tahsilli sofilere tanıştırma istekleri veya uzaktan bu sofimiz öğretmen, bu sofimiz hastanede çalışıyor diye tanıtımları bu durumun göstergesidir. Bu durum gösteriyor ki bayan sofilere, eğitim seviyeleri düşük olsa da müntesibi oldukları cemaatte okumuş, çalışan bayanların bulunmasından memnun olmaktadır ve bu durumdan mutluluk duymaktadır.

Alt katmandaki bayan sofilere, çocuklarının iyi bir din eğitimi almasını arzu ederler. Bununla birlikte çocuklarının yüksek öğrenim görmelerini isterler. Bu isteklerinin altında yatan neden ekonomiktir, o da çocukları için rahat bir hayat sürme istekleridir.

Menzil Köyü’nü ziyaretimizde, köyde kalan ailelerin çocuklarıyla yaptığımız konuşmalarda, kız çocuklarının okumak istediğini ancak, ailelerinin genelde buna izin

vermediğini tespit ettik. Görüştüğümüz bu kız çocukları, erkek çocuklar gibi formel eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir.

Orta katmandaki bayan sofilerin eğitim durumu daha farklıdır. Bu katmandaki bayanların çoğunu orta ve yüksek düzeyde eğitim almış bayanlar oluşturmaktadır. Okuyan, araştıran, tartışan fikir alış-verişinde bulunan bu bayanlar, alt katmandaki bayanlara göre, dış dünyaya daha açık, kitle iletişim araçlarını kullanan, eşleriyle fikirsel bazda iletişim kurabilen bayan sofilerdir. Burada dikkat çeken bir diğer hususta orta katman içinde İmam-Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi mezunu yok denecek kadar azdır.

Üst katmandan, şeyhin ailesindeki bayanların oluşturduğu mürideler hakkında söyleyeceklerimiz çok sınırlıdır. Genelde dışa kapalı bir yaşam tarzı seçen bu mürideler için eğitim, temel tasavvufi bilgiler ve müridin yapısıyla ilgili bilinmesi zorunluluk ifade eden konuları içerir.

Şeyhin bayan mürideler ile görüşmesi mümkün olan bir şey değildir. Bayan müridelerin eğitim sürecini, şeyhin bu sürece katkısı, şeyhin manevi tasavvufla kadınları eğitmesi erkekler bölümünde olduğu gibi namaz sonrası kadınlar bölümüne gidip onların yanından geçerek “nazar” etmesiyle gerçekleşir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bayan müridelerin tasavvuf eğitimi dergâhta yapılan sohbetlere dayanmaktadır. Bayan mürideler, yüksek tahsil görmüş müridelerin varlığını cemaat için bir prestij kaynağı olarak değerlendirirler. Bayan müridelerin şeyhleriyle görüşerek ve ondan bir şeyler öğrenmeleri mümkün değildir. Şeyhin manevi tasavvurla kadınları eğitmesi, namaz sonrası, kadınlar bölümüne gidip, onların yanından geçerek “nazar” etmesiyle gerçekleştiğine inanılır.

1.8. Ahlaki Tutumlar

Tasavvufun sayısız tarifleri vardır. Bunlardan bazılarında tasavvuf şöyle tarif edilir: “Tasavvuf, her türlü üstün ahlakı benimsemek ve her türlü aşağı ahlaktan uzaklaşmaktır.”; “Tasavvuf, güzel ahlaktır.”; “Tasavvuf, görüntü ve kalıplaşmış davranış ve bilgilerden ibaret değil, o sadece ahlaktır.”²⁰³ Menzil Dergâhı’na müntesip müridelerin ahlaki tutumları, kendi ifadeleriyle İslam Ahlakı’nın düsturlarıyla şekillenir.

²⁰³ Muhammed Tancı, *İslam Tasavvufu Üzerine*, (Çev: Bekir Topaloğlu), Damla Yayınevi, İstanbul, 2002, s.35

Bununla birlikte, her cemaatin kendine has ahlaki bir tutumu olduğu gibi Menzil Dergâhı'nın da kendine has bir ahlak anlayışı vardır.

Müridelere göre sofi, iyilerle beraber olmalı, iyilerle arkadaşlık yapmalı, elinden geldiği kadar dünyaya gönül bağlayanlardan kaçınmalı, dünyaya gönül vermemeli, bir köprü misali herkesle iyi geçinmeli, muhatabı ne olursa olsun idare etmeli,²⁰⁴ malayani konuşmamalı ve konuştuğunda doğruyu söylemeli, helal kazanç yemeli, helalliği şüpheli şeylerden kaçınmalı, fakirlere şefkat göstermeli, cömert olmalı, nefsin heva ve heveslerine uymamalı, iradesini hayır işlerinde kullanıp, kimsenin dedikodusunu yapmamalı.²⁰⁵ Dergâhın buna benzer ahlaki prensipleri arttırabilirler.

Dergâh, yukarıda ifade edilen ahlaki tutumları bayan sofilere kazandırmaya çalışır. Ancak bayan mürideler çevrelerinden edindikleri olumsuz ahlaki vasıflardan kendilerini hemen soyutlayamazlar. Dini yaşayışlarını tarikata intisapla değiştiren sofiler, ahlaki tutumlarına da dikkat etmeye çalışırlar. Bu durumla ilgili bir bayan sofi, tarikata intisaptan sonraki değişimini: “Dergâha gelmeden önce namazlarımı kılmıyor, davranışlarıma dikkat etmiyor, dedikodu ve birçok kötü alışkanlığı bünyemde bulunduruyordum. Şimdi intisaplıyım ve hareketlerime çok dikkat ediyor, dedikodudan ve kötü alışkanlıklardan uzak durmaya çalışıyorum.” şeklinde özetlemişti.

Tasavvufta eğitim manevi irşad ile yapılmaktadır. Gözlemlerimize ve mülakatlarımıza göre bayan müridelerin eğitim seviyelerinin düşük ve okuma alışkanlıklarının olmaması, ahlaki kuralların yerleştirilmesi ve uygulamasında bir takım problemler doğurmaktadır. Nitekim, çorba ve ekmek dağıtımı esnasında bayan müridelerin sıraya dikkat etmemesi, yemek esnasında görgü kurallarına dikkat edilmemesi, temizlik kurallarına uyulmaması, Menzile giderken arabada yer olmaması veya sıkışık oturulması durumunda şikâyetlerin artması, vekilin söylediklerinin dikkatle dinlenmemesi, Menzilde yatılı kalındığı zamanlarla battaniyelerden iki tane alan bir sofinin, hiç battaniye alamamış bir başka sofiye sudan bahanelerle battaniyelerinden birini vermek istememesi gibi örnekler, bayan müridelerde fedakârlık, özveri vb. ahlaki tutumların tam olarak yerleşmediğini, aksine bayan sofilerin ben merkezli bir hayat tarzı sürmeye devam ettirdiğini göstermektedir.

²⁰⁴ İldırar, a.g.e., s.42,56,59,77

²⁰⁵ İldırar, a.g.e., s.139,172

2. Sosyal İlişkiler

2.1. Erkeklerle Sosyal Münasebet

Tarikat geleneğinde erkeğin statüsünü belirlemek, bizim için çok güç bir şeydir. Çünkü bizim onların bulunduğu ortama girip ne yaptıklarını görmek bir yana, alan araştırması sırasında erkek müridlerle yapılan mülakatlar bile sofiler hoş karşılanmıyordu. Bu mülakatlardan birinde, erkek müridlerden bazıları benim bayan olduğumu, dinen bu mülakatların uygun olmadığını, bilgiye ihtiyacım varsa bunu bayan müridelerle iletişime geçerek dergâhlardan temin edebileceğimi veya kitaplardan okuyarak gidermem gerektiğini belirtmişlerdir.

Menzil ziyaretimizde, Menzil Köyü'nün haremlık-selamlık usulüne uygun olarak, iki ana bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz. Birinci kısım erkekler için hazırlanmış çarşı ve misafirhanelerden, ikinci kısımda ise, bayan mürideler için hazırlanmış, erkeklerin girmesi yasak olan misafirhaneler (buralara işçi erkekler girebiliyor) ve alış-veriş merkezleri bulunmaktadır. Erkeklerin bulunduğu çarşıya veya cami tarafına doğru bayanların gitmesi pek hoş karşılanmaz. Haremlık-selamlık uygulamasının yerine getirilmesine sofiler büyük önem gösterirler.

Erkekler bölümünde ritüellerin şeyh tarafından yürütülmesi, erkek müridlerin şeyhleriyle aracısız görüşebilmesi, onunla sohbet edip, sorularına cevap bulabilmesi erkek müridi ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Bu noktada, bayan mürideler, erkek müridlerin kendilerinden daha ayrıcalıklı ve şanslı olduklarına inanırlar.

Dergâhta yapılan sohbetlerde üzerinde durulan konulardan biride haremlık-selamlıktır. Sofiler buna büyük önem verirler. Mülakatlarımız esnasında bir bayan sofinin annelerin çok nurlu ve beyaz tenli olmasını, onların yüzünün erkekler tarafından görülmemesine bağlanmıştır. Bayan sofiler, kendilerine model insan olarak gördükleri bu insanların sosyal hayattaki duruşlarını kendi özel hayatlarına taşıyarak, mümkün olduğunca sosyal hayatta erkeklerden uzak durmaya çalışırlar.

Bu bağlamda dergâhın duruşunu gösteren şöyle bir anlatı derlemiş durumdayız: Önde gelen bayan müridelerden biri şöyle bir anısını anlattı: “Menzil ziyaretimiz sırasında şeyh şehir dışına bir yere gitmişti. Arabalar şeyhin istemeyişine rağmen onu karşılamaya gittiler. Sofiler hasretle damlarda balkonlarda şeyhlerinin gelişini bekliyorlardı. Daha sonra şeyh geldi. Etrafını erkek sofiler kuşattı. Bu olayı bayan vekil annelere anlatır ve şeyhin gelişini izlediklerini söylerler. Bayan vekil, anneler tarafından uyarılır. Çünkü şeyhin yanında namahrem erkeklerin bulunduğu, şeyh geldiği esnada,

bu insanlara da bakılmasının dinen uygun olmadığını söyler. Dergâh içerisinde kadın-erkek sınırlaması varlığını bütün ağırlığıyla hissettirir.

Sonuç olarak dergâh, bayan müridelere mümkün mertebe namahrem erkeklerden uzak durmayı, onlarla muhatap olmamayı öğütlemektedir.

2.2.Tarikat İçerisinde Kadın Müridelerin Katmanlaşması

Adıyaman Menzil Dergâhı kadın cemaatine bağlı üyeleri, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan 3 farklı kategoride inceleyebiliriz, alt, orta ve üst tabakaya mensup olanlar şeklinde.

Alt katmandan olanlar olarak nitelediğimiz mürideler, eğitim ve kültür düzeyi olarak ilköğretim mezunu veya altında bir eğitim seviyesine sahiptir. Geleneksel bağlar kuvvetlidir. Topluluk içinde yardımlaşma ve dayanışma çok kuvvetlidir. Ekonomik gelişmişlik oldukça alt düzeydedir ve yaşam koşulları bu bayanlar için her zaman çok zordur. Bu gruptaki bayan müridelerin büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmemesi, beraberinde okuma alışkanlığının olmamasına ve tasavvuf öğretisinin vekil aracılığıyla söylemsel olarak öğrenilmesine neden olmaktadır. Burada dikkatimizi çeken en önemli husus, tasavvuf ve İslam konusunda bilgilerin çok az olmasına rağmen, şeyhe ve tarikat kurallarına sorgulanmadan en içten itaat eden müridelerin bu grupta yer almasıdır. Mülakatlarımız esnasında, dergâhın temizliğinden kermes düzenlemek suretiyle asgari giderlerin giderilmesinde bu grup ön plana çıkar. Zaten cemaatin büyük çoğunluğunu da bu gruptaki bayanlar oluşturur. Ayrıca, bu grup mürideleri, her hangi bir dış etkenle karşılaşınca çekingen ve tepkisel davranmaktadır. Diğer insanlarla kurulacak ilişkide dikkat edilecek hususlara pek riayet etmezler.

Orta katman, genellikle lise ve üstünde eğitim düzeyine sahip müridelerin oluşturduğu gruptur. Tarikata ait kitapları okuyarak bilgi ağlarını genişletmeye ve öğrendiklerini uygulamaya özen gösterirler. Araştırmaya ve incelemeye özen gösterirler. Bu grup mürideleriyle diyalog kurmak oldukça kolaydır. Bu katman mürideleri, ortalama bir gelir seviyesine sahiptir. Bu katmandaki bayan müridelerin aile içi duruşu alt katmandan farklıdır. Erkeklerle daha fazla ilişki içinde ve İslami konularda, tasavvuf hakkında düşünce alışverişi vardır.

Üst katman olarak nitelediğimiz grup şeyhin ailesi yakın akrabaları ve tarikatın işleyişinde rol alan bayanlardan oluşur. Bunlar, genelde “anne” diye isimlendirilir. Eğitim seviyesi düşük ve dış dünya ile ilişkileri yok denecek kadar azdır. Bu

katmandaki bayan mürideler, mürid kimliğini doğuştan kazanmışlardır. Ayrıca bu katman bayanlarının Seyyid olmaları, bu katmandaki bayanlara ayrıcalık kazandırmıştır. Şeyhin ailesinden olan bayanlar, yaşları ne olursa olsun “anne” olarak adlandırılmakta ve çevresindeki diğer bayanlara karşı kutsal bir kimlik taşımaktadırlar. Toplumsal ilişkileri aileleriyle sınırlıdır. Dış dünya ile yüz yüze gelmeleri çok zordur. Görünüşte yaşamları Menzil Köyü ile sınırlıdır. Ancak, burada dikkatimizi çeken bir husus da Menzil ziyaretlerimiz sırasında, söz konusu gruptan olan annelerin evlerinin damlarındaki uydu alıcılarıdır. Bu alıcıların varlığı, bir bakıma annelerin dış dünya ile ilişkilerinin internet ve televizyon yoluyla devam ettirdiklerinin göstergesi olabilir. Sonuç olarak bu grubun sofileri altın kafesler içinde, çevreleri duvarlarla örülmüş müridelerden oluşmaktadır.

SONUÇ

Sahabe ve tabiun döneminde ne tasavvuf diye bir olgu, ne de “sofi” adıyla tanınan bir Müslüman mevcuttu. Ancak bazı sahabe ve tabiun, diğer Müslümanlara nispetle Allah’a daha çok ibadet ediyor, gönlünde Allah korkusuna ve sevgisine daha çok yer veriyor, dünyaya ve dünyevi menfaatlara daha az değer veriyorlardı. Nitekim, Hz. Peygamber de nübüvvetinden önce inziva ve tefekkür dolu bir hayat sürdürdüğü gibi, peygamber olduktan sonra da herkesten çok ibadet ve zikirle meşgul olmuştur. Diğer taraftan, insanın nefesine karşı yaptığı mücadelenin, cephede düşmana karşı yaptığı mücadeleden daha çetin ve daha büyük olduğunu haber vermiştir.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslam topraklarının kısa sürede genişlemesi, ganimetlerinin artması, Müslümanlar arasında bir takım cepheleşmelerin oluşmasına, Müslümanların giderek Allah’ı ve ahireti unutup, dünyaya daha çok rağbet etmelerine sebep olmuş; bu da bir kısım Müslüman için itiraz ve protestolara neden olmuş, zahidane bir hayat sürmeleri neticesini doğurmuştur. Bu durum zamanla tasavvuf ekollerinin oluşmasını da beraberinde getirmiştir.

Tasavvufun kurumsallaşmış biçimi tarikatlari oluşturur. Tarikat formu, tasavvufun psikolojik temellerinin toplumsal bir içerik kazanmasıdır. Tarikat, olgu olarak dışında kalan bireyler için, içeriği tartışılabilir bir karaktere sahiptir.

Araştırmamız, Menzil Nakşîliğine müntesip bayan müridelerin Menzil Dergâhına intisap edişlerinin birçok sebebe bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bayan müridelerin Menzil Dergâhına intisap edişlerinde en önemli etken; nefsi terbiye etmek, dünya ve ahirette mutluluğa erme psikolojisidir. Diğer önemli bir sebep de, “şifa” ümididir. Bayan mürideler tarikat geleneğinde her mürşit-i kâmilin dünyada bir görevi olduğunu düşünüyorlar. Menzil Dergâhının dünyadaki görevi ise daha çok insanlardaki kötü alışkanlıkları gidermektir.

Şeyhin belirlenmesinde bayan müridelerin hiçbir fonksiyonu yoktur. Bayan mürideler, irşad makamının kime verileceğini manevi âlem tarafından belirlendiğine inanırlar.

Şeyhin peygamber soyundan geldiği inancı, şeyhin mürideler üzerindeki otoritesine kaynaklık eden en önemli etkendir. Bayan mürideler seyyitliği dinde otorite ve referans noktası olarak algılamaktalar.

Keramet konusu, tarikat çevrelerinde özellikle bayanlar arasında istismara açık bir alandır. Mürideler şeyhlerinin en tabii hareketlerine bile keramet nazarı ile bakmaktalar. Nitekim, tasavvuf çevrelerinde olduğu gibi Menzil Dergâhında şeyhin kerametleriyle ilgili rivayetler, menkıbeler çok yaygındır. Menkıbelerin yayılmasında müntesip kazandırma esastır. Bilgi seviyesi düşük bayan mürideler için bu menkıbeler büyük bir ehemmiyet taşır.

Vird çekme uygulamasını, bir tür simgesel etkinlik ve sembollerle kişinin kendini geliştirme, arındırma sistemi olarak niteleyebiliriz. Bir ipe dizilmiş, özel bir anlam yüklenen, belli sayıdaki boncuğu binlerce kez sayarak oluşturulan yoğunlaşma, bayan müridenin kendini iyi hissetmesini sağlayan bir yöntemdir. Ayrıca, bu zor işi başarmanın, görevini yapmış olmanın verdiği bilişsel rahatlama, sanırım göz ardı edilmemesi gereken bir sonuçtur.

Rabıta, tarikatlar tarafından görüp, yaşayarak ve model aldığı kişiyle özdeşleşerek üstün makam ve hallere erişmeyi hedefleyen, mürideleri yetiştirmek için tasavvufi terbiyede uygulanan bir metot olarak kabul edilir. Ancak rabıta eylemini, tasavvufi yanından soyutlayarak, sadece bir eylem olarak düşündüğümüzde, bireyin belli bir nokta da odaklanıp dış dünyanın etkilerinden belli bir süre uzaklaşarak, fiziksel ve zihinsel bir rahatlama sağlaması anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Bayan müridenin eğitim düzeyi, bayan sofilerin dünya görüşleri, sosyal ilişkileri, tarikat anlayışları üzerinde oldukça etkili ve sofî olarak göstereceği performansıyla yakından alakadardır.

Bayan mürideler teknolojinin nimetlerinden yararlanarak, teknolojinin olumlu ve iyi yönde kullanılması gerektiği kanaatindeler.

Kadınların dış görünüşleri (başörtüsü, tesettür veya çarşaf şekilleri) modern dünyada ilk bakışta ayırt edici bir faktör olmakta, toplumsal ön yargılarla karşılaşmaları daha kesin ve net bir şekilde görülmektedir.

Bayan müridelerden süslenmeleri, bakımlı olmaları, güzel giyinmeleri istenmekte ancak, bunların hepsinin helal olan aile yuvası içinde eşine karşı olması öğütlenmektedir. Bayan müride, giyim kuşamı ve süsü ile dışarıda yabancı erkeklere kendini beğendirmek gibi bir niyete asla sahip olmamalıdır.

Müzik konusunda İslam âlimlerinin ekseriyetinde olumsuz bir tutum söz konusudur. Ancak müziği bütünüyle reddetme tavrı yoktur. Burada öyle anlaşıyor ki, müziğin bizzat kendisinden ziyade biçimi ve muhtevasına itirazlar söz konusudur. Bu duruş, Menzil Dergâhı için de geçerlidir. Eğer, müzik adına yapılanlar mürideyi ya da kişiyi Allah'tan uzaklaştırmıyor Allah'ın hatırlamasına neden oluyorsa bunda bir sakınca görülmemektedir

Bayan müridelerin siyasete pek de rağbet etmediklerini tespit edilmiştir. Nitekim dergâhda oy verme açısından son derece demokratik bir ortam yaşanmakta; çeşitli siyasi partilere oy veren bayan mürideler birbirlerine gayet hoşgörüyle yaklaşmaktadırlar.

Menzil Dergâhının çok çalışmaya dayalı meşakkatli bir hayat yerine, sade sakin kanaatkâr bir dünya görüşü sunması, çok sayıda dar gelirli insanı bu çatı altında toplanmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak mutasavvıf insanlığın ihtiyaç duyduğu ahlak ve erdemlerin bir hayat tarzı olarak yaşanır olmasını sağlamalıdır. Sahip olduğu misyon gereği, manevi problemlere çözüm getirebilmelidir. Tenkitçi bir zihniyetle akıl ve gönül dengesini kurabilmelidir. Bilgi ve hikmeti, sevgi ve hoş görüyü hareket noktası yaparak topluma insan-ı kâmil modeli olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkadir Es-Sufi, *Yüz Basamak*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul Trhsz.
- Abdülhak Ensari, *Şeriat ve Tasavvuf*, Rehber Yayınları, Ankara Trhsz.
- Altıntaş, Hayati, *Tasavvuf Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara Trhsz.
- Aslantürk, Zeki, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2004
- Atacan, Fulya, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerahiler*, Hil Yayınları, İstanbul 1990
- Ateş, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1992
- Aydın, Ferit, *Rabita ve Nakşîlik*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2000
- Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık, *Moda ve Zihniyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005
- Bayındır, Abdülaziz, *Kuran Işığında Aracılık ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2006
- _____, *Kuran Işığında Tarikatçılığa Bakış*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007
- Bediüzzaman Said Nursi, *Tarihçeyi Hayat*, Envar Neşriyat, İstanbul 1996
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004
- Dana, Sadık, *Tasavvuf ve Marifetullah*, Erkam Yayınları, İstanbul 1995
- Ebu'l-Ala Afifi, *Tasavvuf İslamda Manevi Devrim*, (Çev: H.İbrahim Kaçar-Murat Sülün), Risale Yayınları, İstanbul 2004
- Ed'ad Sahmerani, *Tasavvuf Mensei ve Istilahatları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000
- Emiroğlu, İbrahim, *Sufi ve Dil*, Mevlana Kitaplığı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakıf Yayınları, İstanbul 2004
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998

- Gayretli, Mehmet, *Zikir Adabı ve Hatme Duası*, Hacegah Yayınları, İstanbul 2007
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998
- Güngör, Erol, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001
- Ildırar, M.Çağır, *Seyyid Abdülhakim El-Hüseyni(Gavsı Bilvanisi)Hayatı*, Menzil Kitapevi, Adıyaman , trhsz.
- Ildırar, Mehmet, *Tasavvufi Hayat Nasıl Başladı*, Semerkant Yayınları, İstanbul 2004
- İmam Gazali, *Tevhid ve Ledün Risaleleri*, (Çev: Serkan Özburun, Yusuf Özkan Özburun), Furkan Yayıncılık, İstanbul 1995
- İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar II*,(Haz: Halis Ayhan, İlyas Çelebi, Hilmi Yavuz, Mahmut Kaya,Taha Akyol), Rağbet Yayınevi, İstanbul 2002
- İz, Mahir, *Tasavvuf*, Kitapevi, İstanbul1997
- İlmihal**, (Komisyon),TDV Yayınları, Ankara 2006
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990
- Karaman, Hayreddin, *İmam-ı Rabbani ve İslam Tasavvufu*, Nesil Yayınları, İstanbul 1992
- Kınacı, A.Selehattin, *Seyda Hazretlerinin Hayatı*, Sey-Tac Yayınları, İstanbul 2003
- _____,*Şeyh Seyyid Muhammed Reşit Erol (K.S.A)’nın Hayatı*, Menzil Yayınevi, Adıyaman 1996
- Kırkılıç, Ahmet, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996
- Kuşeyri, Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*, Alperen Yayıncılık, Anlara 2003
- Küçük, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Nükte Kitap, Konya 2004
- Mehmet Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1992
- Muhammed b.Abdullah, *Adab*, Erkam Yayınları, İstanbul 1985
- Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kuran ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990

- _____.*Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990
- Rabıta ve Tevessül*, (Haz: Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız, Ömer Yıldız),
Umran Yayınları, İstanbul 1994
- S. Muhammed Saki Haşimi, *Arifler Yolunun Edepleri*, Semerkant Yayınları, İstanbul
2006
- Selvi, Dilaver, *İnanç Esasları*, Semerkant Yayınları, İstanbul 2007
- _____.*Kadın ve Aile İlmihali*, Semerkant Yayınları, İstanbul 2007
- Sunar, Cavit, *Ana Hatlarıyla İslam Tasavvufu Tarihi*, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi
Yayınları, Ankara 1978
- Tancı, Muhammed, *İslam Tasavvufu Üzerine*,(Çev: Bekir Topaloğlu), Damla
Yayınevi, İstanbul 2002
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Seha Yayınları, İstanbul 2006
- Uludağ, Süleyman, *İnsan ve Tasavvuf*, Mavi Yayınları, İstanbul 2001
- _____.*Sufi Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınlar, İstanbul 1998
- _____.*Tasavvufun Dili 1*, Mavi Yayınları, İstanbul 2006
- Usta, Niyazi, *Menzil Nakşîliği*, Töre Yayıncılık, Ankara 1997
- Uysal, İbrahim, *Sohbetlerle Seyit Abdulhalim el-Hüseyni*, Menzil Yayınları, Trhsz.
- Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yedi Veren Yayınları, Konya 2001
- Yaşar, Selahattin, *İmamı Rabbani Hayatı, Mektupları, Mücadelesi*, Yeni Asya
Yayınları, İstanbul 1986
- Yılmaz, Coşkun, *Tanımı, Kaynakları Ve Tesirleriyle Tasavvuf*, Vefatının 10. Yılında
Mehmet Zahid Koktu Ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri, Seha
Neşriyat – Hazırlayan, Trhsz.
- Yılmaz, Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000
- _____.*El Lüma İslam Tasavvufu*, Altunoluk Yayınları, Ankara Trhsz.

EKLER

EK – 1

Hatme-i Hacegan Duasının Türkçe Anlamı

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Hamd, hamdin sahibi ve layıkı olan Allah içindir. Salât ve selam mahlûkatın hayırlısı Hz.Muhammed Mustafa (s.a.v.) âline ve ashabının üzerine olsun.

Ey Allah'ım! Yapmış olduğumuz mübarek hatme-i şerifi bizden kabul ettikten sonra fazlı keremin ile Ravda-i Mutahhara'nın doğruluğun, takva sahibi Hz.Muhammed Mustafa'nın ruhuna bizden hediye olarak kabul buyur, ulaştır ve vasil eyle.

Hız.Muhammed Mustafa'nın sonra ailesinin hepsinin, sahabelerinin, onlara tabi olanların, onların zürriyetlerinin, muhacirinin ve ensarının (Allah onların hepsinden razı olsun) ruhlarına vasil eyle.

Bütün kübreviyye, suhreverdiyye, kadiriyye ve yüce Nakşibendî tarikatının silsilesindeki sadatın hepsinin ruhlarına vasil eyle (Allah onların hepsinin sırlarını takdir buyursun).

Şeyhimiz, sığınağımız, imanımız ve akan feyzin sahibi ve nuru sirayet edici, dinin gerçekleri Hak ve hakikatleri tezyin edici Nakşî tarikatının önderi Hz.Şeyh Muhammed el-Uveysi el-Buhari'nin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasil eyle.

Bilgilerin ve kemalin kaynağı sadatın efendisi Seyyid Emir Külâl'in (Allah sırrını artırsın) ruhuna vasil eyle.

İkbali ve mutluluğu diğer müridlerine ve bütün insanlara verip onları Allah'a yönelten Şeyh Muhammed Babasemmasi'nin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasil eyle.

Gani olan Allah'ın muhabbetinde kaybolmuş Hâce Aziznân diye bilinen Hacı Ali Ramiteni'nin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasil eyle).

Allah için dünya ve ahiret muratlarından yüz çeviren Hz.Şeyh Mahmud-ı İnciri el-Fağnavi'nin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasil eyle.

Beşer perdesinden sıyrılmış Hz.Şeyh Arif-i Rivegeri'nin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasil eyle.

Evliyanın kutbu, Allah dostlarının delili, bid'atları kıran, sünneti ihya eden, şeyhlerin şeyhi efendimiz Hz.Şeyh Abdülhalik-i Gücdevani'nin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasil eyle.

Hak ve adalete tabi kutup, Allah'ın ezeli kuvveti ve kudreti üzerine tecelli etmiş Şeyh Ahmed'i Faruki-i Serhendi İmam-ı Rabbani olarak tanınan ikinci binin yenileyicisinin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasıl eyle.

İrşad dairesinin kutbu, doğru yol üzerindeki ins ve cinnin gavsı Allah yolunda seyrü sülûk eden Allah'a rükün ve secde eden zahir ve ledün ilimlerinin sahibi Efendimiz Hz.Diyaeddin Efendimiz Hz.Halid'in (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasıl eyle.

Güzel ahlakın kaynağı ve karanlıkların nuru aşiretleri ve kavimleri hidayet nuruyla aydınlatıcı, dinin yıldızı, öyle ki Resul-i Ekrem'in halefi, Efendimiz Hz.Seyyid Abdullah'ın (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasıl eyle.

Efendimiz, şeyhimiz manevi yönden kayıracımız, onunla öğündüğümüz, himmet ve irşad edici kutbumuz, dini aydınlatıcı, Efendimiz Hz.Şeyh Seyyid Tâhâ'nın (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasıl eyle.

Geçmiş büyüklerin büyüğü, sonraki büyüklerin önderi, umumun ve Allah'tan korkanların gavsı, bu yolun imamlarının ve salıklarının kutbu, yardım isteyenlerin yardım edicisi, gariplerin ve âşıkların üzüntülerini giderici, efendimiz şeyhimiz kâmil, olgun ve üveysi, kutbumuz Hz.Seyyid Sıbgatullah el-Arvasi (Allah sırrını yüceltsin)'nin ruhuna vasıl eyle.

Ariflerin sultanı, Allah'a ulaşmışların kutuplarının kutbu, fena-i mutlaka erişmiş salikleri terbiye edici, rabbine ulaştırıcı, yüce İslâm'ın yardım edicisi, zarar verici bid'atları kaldıracı, selef-i kiramın ve onlara tabi olanların eserlerini yenileyici, tarikatın esaslarını ihya edici, tabi olanlara yol gösterici ve arandıktan sonra onun benzeri görülmediği, tarikata bid'at katan ve taşkınlık eden kişiden nisbet kesici Efendimiz şeyhimiz kâmil-i mükemmel Şeyh Abdurrahman'ı Tâhi'nin (Allah sırrını yüceltsin) ruhuna vasıl eyle.

İslâm bilginlerinde üstat, tarikatın önderi, hakikat yolunun delili, fenaillâh ve bekabillah makamlarına ulaşan ve Allah'ın ipine sarılan, efendimiz şeyhimiz, kâmil-i mükemmel Hz.Şeyh Fethullah (Allah sırrını yüceltsin)'in ruhuna vasıl eyle.

Geçmiş evliyaların kemalatını ve edeplerinin hepsini ve geleceklerin feyzini toplamış; İslâm'ın ve Müslümanların kuvveti, şeyhlerin ve salihlerin değeri yer ve göklerin ışığı, millet ve dinin lambası, zayıfların, bütün miskinleri esirgeyici, imamların sülûk edenlerin kutbu, âşıkların sultanı, efendimiz, kâmil ve mükemmel şeyh Hz.Muhammed Diyaeddin (Allah sırrını artırsın) ruhuna vasıl eyle.

Evliyaların ve resullerin makamlarının varisi, mü'minlerin imamı, abidlerin ve salıkların dayanağı, tarikat-ı gurrayı açıklayan, nurlu Nakşibendî'ye tarikatını yeniden canlandıran, insanlara mahsus fani perdeleri açarak manevi sırlara hazine olan, efendimiz şeyhimiz Hz.Şeyh Ahmed el-Haznevi (Allah sırrını yüceltsin)'nin ruhuna vasıl eyle.

Cezbe sahiplerinin sultanı, Hakka ulaşanların nuru, âlemlerin kutbu, ferdi Ahmedî mesleğini neşredici, Hz. Muhammed'in seçeresinin bir dalı, Nakşibendî'ye tarikatının piri, hakikatlere susamışlara Bhaeddin Nakşibendî'n havuzundan su dağıtan, güzel ahlak sahibi, din bayrağını diken geçmiş büyüklerin ve onlara tabi olanların eserlerini canlandıran, yakın ile onlara himmet kaynağı, kendisini tasdik edenlere saadet rehberi olan Efendimiz şeyhi kâmil ve mükemmel Bilvanisli Hz.Şeyh Es-Seyyid Abdülhakim el-Hüseyini (Allah sırrını yüceltsin)'nin ruhuna vasıl eyle.

Müslümanların sultanı, ona sığınanların sığınağı, kurtuluşa erenlerin baştacı ve sevgililerin sevgili, istişare isteyenlerin manevi müsteşarı ve mürşidleri irşad edici Rabbül Âleminin hidayetiyle doğru yola gidenlerin sırlarını ve ilim hazinelerinin açıcısı yüce İslâm'da karar kılmış istikamet sahibi nurlu tariki Nakşibendiyeyi canlandırıcı Bilvanisli Hz.Eş-Şeyh Es-Seyyid Muhammed Raşid el-Hüseyini (Allah onu yüksek sırlara âli kılsın)'nin ruhuna vasıl eylesin.

Müslümanların emellerini kendisinde toplayan, kurtulmuş olanların kutbu, muttakilerin tutanağı, tevekkül edicilerin vesilesi, Müslümanlarda cömertlik ve keramet sahibi, mütevazilere muhabbeti çok olan, dinin ve Nakşibendi tarikatının sahibi, efendim şeyhim, dayanağım, bağlandığım ve güvencim üzerine olan ve sebebi iftiharım, her türlü yardımı kendisinden aldığım, iki göz bebeğim, efendimiz, şeyh-i kamil ve mükemmel serverimiz Bilvanisli Hz.Şeyh Es-Seyyid Abdülbaki el-Hüseyini (Allah onun yüksek sırlarını yüceltsin) <<Ruhaniyetine>> vasıl eyle.

Bütün sadatların halifeler, müridler, bunları sevenler ve bunlarca sevilenle bu âli tarikat ve diğer tarikatlarla mensup ve müntesip olanların ruhunu vasıl eyle.

Ey Allah'ım! Bu hatmeyi bizden kabul buyur ve hâsıl olan sevabın mislini cümlersinin amel defterine yaz. Her birinin derecelerini alai iliyene mazhar buyur.

Haberinin varacağı makamı yükselt, onların muhabbetini indinde artır. Onların feyizlerini bereketlendir ve yüksek tarikat yolunda bizlerin feyizlerini tamamla ve bizi şeyhimizin rızasına muvaffak kıl. O'nun emirlerine imtisak, nehiyelerinden kaçmağı muvaffak eyle.

Bizi bekabillah ile rızıklandır.

Fenafillâh olduktan sonra bu yolun yolcularının buluştuğın yerde bizleri birleştir.

Ey Allah'ım! Bizlere hatalarımızdan dolayı mağfiret buyur ve muhabbetine celbet. Evliyaların muhabbeti ile dinde istikamet muvaffakiyetle taatle senin rahmetinle rızıklandır. Rahmet ve rahim sahibi olan sensin. Âmin.

Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah içindir.

EK-2**Şeyh Abdülbaki Erol'un Seyyidlik Şeceresi**

- 1. Seyyid Abdülbaki Erol**
- 2. Seyyid Abdülhakim El-Hüseyini**
- 3. Seyyid Muhammed**
- 4. Seyyid Ma'ruf**
- 5. Seyyid Tahir**
- 6. Şeyh Seyyid Kâl**
- 7. Seyyid Hace Ebu Tahir**
- 8. Seyyid Said Ebul-Hayr**
- 9. Seyyid Ali**
- 10. Seyyid Halil**
- 11. Seyyid Hasan**
- 12. Seyyid Mahmud**
- 13. Seyyid Ali**
- 14. Seyyid Taceddin**
- 15. Seyyid Kasım**
- 16. Seyyid İdris**
- 17. Seyyid Ca'fer**
- 18. Seyyid Kasım**
- 19. Seyyid Kemaleddin**
- 20. Seyyid Ebu Firas**
- 21. Seyyid Fellâh (Molla)**
- 22. Seyyid Muhammed**
- 23. Seyyid Taceddin**
- 24. Seyyid Ebu Firas**
- 25. Seyyid Macheddin**
- 26. Seyyid Muhammed El Mağfur Ebu Firas**
- 27. Seyyid Şerafeddin**
- 28. Seyyid İmam Ali**
- 29. Seyyid İmam Hüseyin (r.a.)**

EK-3**Sekiz Şart Talimatı****SEKİZ ŞARTLAR**

- 1- Tевbe niyetiyle Namaz Abdesti almak.
- 2- Tевbe niyetiyle gusül yapmak.
- 3- Tевbe niyetiyle iki rekât istihare namazı kılmak.
- 4- TEVBE: (Yarabbi ben pişmanım, bütün yapmış olduğum günahlardan, keşke yapmasaydım. İnşallah bir daha yapmayacağım). Üç kere tekrarlanacak.
- 5- Gözler kapanarak 25 defa (Estağfirullah)
- 6- 8 defa Fatiha-ı Şerif okunacak ve okunan her bir Fatiha Resullah S.A.V. Efendimizin ruh-i saadetlerine ve al-u aşıaplarının ruhlarına ve Sadat-ı Kiram ruhlarına hediye edilecektir.
- 7- Ölüm rabıtası yapmak.
- 8- Mürşidini rabıta etmek.

**İSTİHARE NAMAZI KILARKEN, MÜMKÜNSE ZAMMI SURE OLARAK
(KAFİRÜN VE İHLAS) SURELERİ OKUNACAK.**

EK-4**Sadat-ı Nakşibendiye'nin İsimleri****SADAT-I KİRAM'IN İSİMLERİ****Resullah Efendimizin ruhuna ve alû ashabına;**

- 1- SAH-I NAKŞİBEND-İ HZ. VE SEYYİD ABDULKADİR GEYLANİ HZ.'lerinin ruhuna**
- 2- ŞEYH ABDULHALİK-İL GÜCDEVANİ HZ. Ve İMAM-I RABBANİ HZ.'lerinin ruhuna**
- 3- ŞEYH MEVLANA HALİT ZÜLCANAHEYİN HZ. ve SEYYİD ABDULLAH HZ.'lerinin ruhuna**
- 4- ŞEYH SEYYİD TAHA HZ.'lerinin ve GAVS-I HİZAN-I**
- 5- ŞEYH ABDURRAHMAN-İTAH-I HZ. ve ŞEYH FETULLAH HZ.'lerinin ruhuna**
- 6- ŞEYH MUHAMMED DİYAÜDDİN HZ. ve ŞEYH AHMET'ÜL HİZNEVİ HZ.'lerinin ruhuna**
- 7- GAVS-I AZAM SEYYİD ABDULHEKİM HZ. ve SULTAN SEYYİD MUHAMMED RAŞİT HZ.'lerinin ruhuna**
- 8- ŞEYH SEYYİD ABDULBAKİ HZ.'lerinin ruhaniyetine**

Vird esnasında he yüz adet tespih başlarında**(İlah-ı Ente Meksudi ve Rıdake matlubi) cümlesi okunacaktır.)**

ÖZGEÇMİŞ

1983 Adıyaman / Kahta doğumluyum. İlk, orta ve lise eğitimimi Adıyaman'da tamamladım. 2001 Yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kayıt yaptırđım. Aynı fakólteden 2005 yılında mezun oldu. 2006 yılında T.C. Başbakanlık Diyanet İşlerin Başkanlığına bağılı Adıyaman İl Müftölüğünde Kuran Kursu öğreticisi olarak göreve başladım. Halen aynı görevde bulunmaktayım.